

LAVRENTII

Vallæ Patricii Romani de rebus a Ferdinando Hiſpaniarũ rege & maioribus eius geſtis ; deq; eiuſdem electione, coronatione, regno & obitu, Libri. III.

Vęnundantur cum eorundem defenſione Iodoco Badio Aſcenſio.

Index rerum & nominum insignium in tribus historiæ sequẽtis libris serie literaria.

FINIS.

LAVRENTII VALLÆ PATRICII ROMANI, IN HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIÆ LIBROS PROOEMIVM.

N GRAVI DILIGENTIQVE HISTORIA REerum gestarum, quāta sit vel scriptori difficultas, vel lectori vti litas, etsi plerique conditores oratoriæ artis, quę historię ma ter est, atque historici ipsi librorū suorum principiis testan tur: tñ detrahunt nobis philosophi qdem & ii pmagni ac peruetusti, cū multum in prima, tū plus in posteriore par te, anteferentes historico poetā, q dicāt illum propius ad philosophiā accedere, quia in generalibus versetur, & pro positis factis exēplis ī vniuersum præcipiat: vt Homerus, qui non tam superiorū virorum gesta narrat, q̄ quo mo do futuri boni sapientesque efficiantur, instituit. Historicū enim tantū narrare qualis vnusquispiam, aut alter fuerit, veluti Thucydides, qui gesta Periclis, Lysandri, aliorumque nōnullorum sui tēporis scribit. Ita primas partes tribuūt philosophis, secūdas poetis, tertias postremasque historicis. Ego vero cū huic nequaq̄ opiniōi assen tur tamen poetis multo plus q̄ illi faciūt tribuo, adeo vt eos aut cōparē philosophis, aut antepo nam. Sed non continuo historicis pręferam, ac ne fortasse quidem conferā. Decet enim opus qd aggrederis libero ore defendere. Itaque primum poetas cū philosophis, deinde cum historicis, tum hos ipsos cum philosophis componā. Principio si quid momēti antiquitas habet, vt certe habet, poetę philosophis, immo sophis antiquiores fuisse reperientur. Siquidem Homerus atque Hesio dus non modo ante Pythagorā, qui primus philosophus, sed ante illos quoque septem qui sophi, id est sapientes vocati sunt, extiterunt. Q; si in eadem materia & hi & illi versantur, profecto appa rebit plus esse penes priores q̄ posteriores autoritatis, laudis, dignitatis: an non in eadem materia vtrique versantur? Quid enim habēt hi, qui se studiosos sapientię vocant, quod poeta non tractet? Nonne Empedocles, Aratus, Lucretius, Varro, de naturalibus ac cœlestibus disputarunt? Non Vergilius de aruis, vinetis, arbustis, animalibus, animisque etiam defunctorum adiūcta physica ra tione cecinit? Non multi de medicina versibus conscripserunt? Quid autē quod ad moralem per tinet Satyrici aliud q̄ disputando pręcipiendoque mores informant? ad quem ipsum finem tragici, comici, cæterique poetæ, sed sub persona tendunt. Nam de dialectica scribere versibus quodammo do ineptum sit, vtpote dura quadam scientia & aspera: q̄q̄ non defuerunt, qui & de hac, & de cę teris liberalibus artibus poemata panxerint. Quare quisquis est, qui poetas, non dico in numero philosophantium non ponat, sed cur existimet minus iis qui se peculiariter philosophos appellāt hoc nomine dignos esse? qui etiā priores philosophari cœperunt, & vbi ab istis differunt melius philosophantur. Habet enim institutio illa sapientię sub persona mirā quandā autoritatē, & qua si maiestatem cū eximia modestię laude coniūctam: vt apud Homerum cum legimus quid ege runt, dixeruntque Nestor, Agamemnon, Priamus, Hector, Antenor, multo magis ad virtutem incē dimur, q̄ ex vllis philosophorum pręceptis. Adeo ipsum quoque autorem tacita quadam caritate complectimur. Nam præcipere aliis velle, fere odiosum est, quod arrogantiam & tumorem ani mi olet. Mens enim nostra sublimis ac superba, vt rectam pręceptionem tanq̄ a sapientiore dedi gnatur accipere, sic eidem oblique per exempla & blande subeunti acquiescit. Cū pręsertim illa velut pictura personarum & spem inducat animo, & stimulos ęmulationis incutiat. Ex quo Ho ratius non tantū suo iure, sed vere de Homero loquens, poetas vno eodemque in loco, non modo philosophis comparat, inquiens, Rursus quid virtus, & quid sapientia possit, Vtile proposuit no bis exemplar Vlyssem: verum etiam antefert, cum inquit, Quicquid sit pulchrum, quid turpe, quid vtile, quid non: Plenius ac melius Chrysippo & Crantore dicit. Q; si vel pares vel potius superiores philosophis censendi sunt poetę: Reliquum est quare non sint historicis maiores, ne di cā pares, ostendant: in quo illud pro nostra in poetas beneuolētia donamus, historiā nō fuisse poe si priorem, etsi prior fuit. Nam vt apud Latinos priora sunt annalia q̄ poemata, sic apud Gręcos

Historiæ scribēdę difficultas. Poeta a philosophis pfertur historiographis. Homerus. Thucydid. Poetarum excellentia. Historicorum præstantia. Poetæ ante philosoph. Philosophi qui primi. Poetæ eadē quæ philos. tractantes. Satyrici. Tragici. Comici. Personæ apud Home. loquentes. Hora. i. epi. de Homero. Histor. ante poetas fuerunt.

& Dares Phrygius, & Dyctis Cretensis, si vere fuerũt, priores Homero extiterũt. Nec fieri potest, vt poetę figmenta sua nõ in rerum gestarũ veritate velut fundamẽtis ędificent. Nam nequid de antiquis historicis dicã, quorum est Trismegistus, quẽ Mercurium putant, certe Iuppiter in columna aurea, vt esset monumentum posteris, gesta sua perscripsit. Sed hoc vt dixi, donamus, satis habemus demonstrare, cũ idem sit propositi historico quod poetę vt prosit, etiam delectet: Nimirum tanto robustiorẽ esse historiam, quanto est verior. At non versatur circa vniuersalia, immo vero versatur. Nulla eñ alia causa huius operis est, q̃ vt per exempla nos doceat. Vnde a Cicerone his verbis laudata est. Historia testis temporũ, lux veritatis, vita memorię, magistra vitę, nũcia vetustatis. An est quisq̃ qui credat admirabiles illas in historiis orationes vtiq; veras fuisse, & nõ ab eloquenti ac sapienti opifice personis, tẽporibus, rebus accommodatas? quibus nos eloqui & sapere docerent? Quid in eis natura personarum, grauissima testimonia, quid laudes, quid vituperationes, quid multa alia doctrinæ atq; sapientiæ plena? nonne in vniuersum pręcipiũt? Neq; vero si solam, vt sic dicã, cutẽ rerũ respiciamus, semper poesis tendit ad vniuersalia. Nam Pyndarus, Simonides, Alcęus, aliiq; lyrici, singulorum laudes, & quidem viuentiũ, ne dicã mercede, cecinerũt. Elegiacos & eorũ similes transeo, qui suos amores plerũq; tractauerunt. Et cõtra Xenophon magis optimi regis effinxit, q̃ veram Cyri exposuit vitã. Nã de Æsopo taceo, qui fabellas prosa oratiõe cõposuit. Pudor me tenet & reuerẽtia Homeri atq; Virgilii plura de hac re exequẽdi. Ideoq; iã historiã cõparabo cũ istorũ, q nobis litẽ intẽtãt, philosophia, quorũ nemo merus pfessusq; philosophus cõparandus est, neq; Homero Gręcus, neq; Vergilio Latinus, immo ne Sallustio quidem ac Liuio, nõnullisq; aliis historicis. Etenĩ quantũ ego quidẽ iudicare possum, plus grauitatis, plus prudẽtię, plus ciuilis sapiẽtię in oratiõibus historici exhibent, q̃ in pręceptis vlli philosophi. Et si vera fateri nõ piget, ex historia fluxit plurima rerũ naturaliũ cognitio, quã postea alii in pręcepta redegerũt: plurima morũ, plurima oĩs sapiẽtię doctrina. Siquidẽ historicos philosophis priores fuisse docuimus: etsi diuinorũ quoq; hic facere mẽtionẽ volumus, & Moses historic[9], quo nemo prior scriptor extat, nec sapiẽtior: & euãgelistę, qbus nihil sapiẽtius, nil aliud q̃ historici sunt appellãdi. Verũ vt cõtra gentiles gentiliũ documẽtis agamus, sicut superius fecimus, ita hic ad extremũ eã partẽ vbi quęstio est, Quintiliani testimonio cõfirmemus, q ait: Neq; ea solũ quę talibus disciplinis cõtinet, sed magis etiã quę sunt tradita antiquitus, dicta & facta pclare & nosse, & aĩo semper agitare cõueniet. Quę profecto nusq̃ plura maioraq; q̃ in nostrę ciuitatis monumẽtis reperiemus. An fortitudinẽ, fidẽ, iustitiã, cõtinẽtiã, frugalitatẽ, contẽptũ doloris ac mortis, melius alii docebũt, q̃ Fabritii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliiq; innũerabiles? Quantũ eñ Gręci pceptis valẽt, tãtũ Romani, qđ magis est, exẽplis. Vbi sunt q vtilitatem historię cauillãtur? quã maiorẽ q̃ in philosophia esse, & ratione & autoritate cõuincimus. Postq̃ de vtilitate satis diximus, supest vt aliqd adhuc, q̃ pars prima a nobis pposita erat, de difficultate dicamus. Oportet in historico esse, pter ipsam mirabilem quandã & multis sane dotibus exaggeratã scribẽdi scientiã, alia multa sine quibus nõ possit suũ munus implere: Primũ in cognoscẽda re, solertiã, acumẽ, iudiciũ. Nam quotusquisq; gerũdis rebus, qui scribit interfuit? Qui vero interfuerũt, ii nõ modo, si a diuersis partibus steterint, inter se dissentire solẽt, sed etiã si ab eisdẽ. Raro nãq; eadẽ res a pluribus eodẽ modo narraĩ, partim studio aut odio, partim vanitate, cũ aliqua q̃ scire poterat nesciẽs videri vult scire, vel nõ vult videri nescire: partim credulitate, cũ aliis quibuscũq; referẽtibus temere credidit. Vix eñ fieri potest vt vnus oĩa quę in re gerẽda contingũt, sensibus suis pceperit. Nõne igiĩ ad huiusmodi veritatẽ eruẽdã historico opus est non minori accuratione ac sagacitate, q̃ aut iudici in deprehendẽdo vero ac iusto: aut medico in puidẽdo morbo atq; curãdo? Deinde vbi nõ aliena, sed tua notitia niteris, tuũq; ipsius testimoniũ profiteris, quãtę curę ac diligẽtię est efficere, ne illi parti cũ qua eras, vt Timagenes & Dicearchus in historia Alexãdri, vt Xenophon in historia Cyri iunioris, vt Oppius Hirciusve in historia Cæsaris, fauere videaris. Nã de his, qui de suis ipsorũ gestis scripserũt, non attinet dicere hoc tpe: neq; de iis q olim ab aliis scriptas historias retractãt tñ atq; expoliũt, nõ veri, vt qbusdã placet, dicẽdi historici. Postremo quãta est opus ad hãc rẽ fide atq; cõstãtia, neqd maleuolẽtiæ, neqd inuidię, neq; terrori: rursus neqd gratię, neqd spei, neqd precibus, neqd ambitiõi, neqd autoritati tribuas: vtiq; cũ de tua, aut de paulo superiore memoria scribas, & de his quibuscũ viuis, aut de eoꝝ parẽtibus ac necessariis, in quo haud dubie & poetis, & philosophis, historicis sunt ãreponẽdi. Hęc nos in vniuersũ ad cõmẽdationẽ historię historiciq; satis est esse pſatos: de pñti aũt materia, aut de me priuatim dicere nihil sane visum est. Sed qm̃ de Hispano rege locutur[9] sum Ferdinãdo, q primus e Castella regno Aragonię potit[9] est, aliqd de ipsa Hispania altius repetam.

Trismegist. Iup. histor. Historia robustior poesi. In vniuersũ præcipit. Historiæ a Cicer. commendatio. Poesis etiã singula canit. Xeno. Cyr[9] Philosoph. poetis & historic. post ponit. Historia rerũ magistra Moses hist. Euãgelistæ historici, Quintil. de historia. Rem. dicta & facta pręclara. Ro. illustres Hist. scribẽdę difficultas. Vnde historię variatio Veritatis eruẽdę difficultas. Fauoris nõ ostentandi difficultas. Historiarũ repetitores nõ sunt historici. Ferd. prim[9] e castel. Aragon. potit[9]

LAVRENTII VALLÆ PATRICII ROMANI, HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIÆ, LIBER PRIMVS.

VROPAM TERTIAM ORBIS TERRARVM esse partem, fere traditum est: eāq; Africa haud multo maiorē, q̄ Asia minorē: nonnulli fecere mediā, Africa illi subiecta. Eorū qui tertiā volunt, qdam non secundā magnitudine dicunt esse, sed primam. Nos vero receptam opinionem, & plurium autoritatem de numero sequentes, sicut magnitudinis quęstionē in ambiguo relinquimus, quia parui refert hic de ea pluribus dicere: ita palmam Europæ tribuimus in omni prope genere dignitatis. Quod nisi & planū esset, & aures Latinorum Græcorumq; assentirentur, multis doctorum hominum testimoniis demonstrarem. Nunc pulbica persuasione, communiq; consensu contentus sum. Ipsa aūt Europa nusq̄ aptius conuenientiusq; initium sumere dicenda est, q̄ vbi primū se ab Africa dirimit, nō flumine aut monte, vt alibi fit, sed freto Oceani & Mediterranei maris, hoc est in Hispania, quā caput Europæ, et si illa trium dignissima est, caput orbis terrarum fateri licet. Ex quo plerię in describendo orbe, ab Hispania veluti a capite incœperunt. Neq; est, qd aliqui dicant, mundi caput in oriente esse, pedes vero in occasu, ad quem vergit Hispania: plusq; inesse dignitatis vbi lux oritur, q̄ vbi tenebræ. Nam si cæli cardinem, & vt Græci dicunt, polum, consideremus, qui septentrio est: profecto non caput pedesq; spectandi sunt, sed dextera, a qua occasum: & sinistra, a qua ortum constat esse. Neq; idem dici de antarctico polo in contrarium potest. Si enim proprium rotę est circumagi in dextrum, nimirum arcticus caput erit, in cuius dextrum, non antarcticus, in cuius læuum, mundus rotatur. Verum sicut ad cęlum Hispania, qua vergit in occasum in dextra censenda est, ita ad ipsum orbem terrarum, quia certissimum est caput Europæ, caput nominari potest: nihil obstante eo, quod de dignitate orientis opponitur. Nam nullius rei principium est suo fine prętantius. Neq; alibi prius oriuntur tenebræ, q̄ vbi prius orta est lux. Et in oriente vt dies ita nox prior est, vt ab eis etiam tenebrę venire videantur. Oriens videt primum solem quasi florentem, occidens postremum quasi fructiferum: illi dant lumen, nos accipimus. Ab illorum hospitio prodit, a nostro excipitur, de iis ad nos, de nobis ad eos cōmeat. Sed superuacuum est de hac cum orientalibus contendere, qui nullum certum locum, vbi apud eos pars orbis tertia recte incipiat, possint ostendere, vt nos in Hispania facimus: quam iure meritoq; caput debere dici Europę, terrarumq; probauimus. Hanc Romani cum rerum potirētur, in duas diuisere prouincias, Citeriorem, Vlterioremq;. Quarum vtraq; suas regiones certis distinctas finibus ac vocabulis habebat, quę hodie pene mutata sunt, vt necesse habeam, cū prçsentibus futurisq; hominibusq; scribam, non priscis nominibus vti, sed nostro seculo, ac iam longa ætate vsitatis: si ab omnibus legētibus intelligi velim, vt veteres quoq; ipsos video factitasse. Nam & hæc & cætera loca fere diuersis subinde vocibus appellata sunt. Et vetus sermo nihil aliud est, q̄ vetus loquendi consuetudo. Quis enim in Italia in qua sumus, pro his vocibus quibus vtimur, intelligat nuncupantem Brutios, Lucanos, Sannites, Campanos, Volscos, Equos, Hernicos, Vmbros, Etruscos, Gallos, Boios, Insubres! Vt admirari soleam, vnde factum sit, q; regionum prope omnium sint immutata nomina, cum vrbibus sua fere constent. Itaq; in hac re non vetustatis autoritatem sequar, sed nostrorū temporum consuetudini obsequar. Sed in hac ipsa consuetudine opus est iudicio. Nam vt Florentiam potius dixerim q̄ Fluentiam, & Ferrariam q̄ Forum Arrii, & Papiam q̄ Ticinum, & vrbē Castellum q̄ Tifernum, & alia multa: ita non Ianuam sed Genuam, non Cumas sed Comum. Nā Cumæ iuxta Baias non extant, non Barcinonam sed Barcellonam, non Siciliam nisi insulam, quā Homerus vocauit suo iure Trinacriam. In superioribus enim etsi autoritatem ex libris repetere possumus, eam tamen consuetudo diuturna superauit. In posterioribus autem vsus loquēdi cū ipsa autoritate ac vetustate consentit. Igitur Hispania cuius partes, regiōesq; magis q̄ vrbes, alia

[Margin notes: Europa & ei⁹ dignitas | Europæ initium, Hispania. | Caput mūdi vbi sit. | Cardo cęli. | Dextera & Sinistra cęli | Arct. polus | Oriens. | Occidens. | Hispania duplex | Sermo vet⁹ | Italię regionum mutata nomina. | Florentia. | Ferraria. | Papia. | Tifernum. | Genua. | Barcellona. | Sicilia.]

Hispaniç diuisio. sortita sunt nomina,non tam quinq; in regna diuiditur, q̃ quinq; regibus paret,Castellæ, Aragoniç, Portugalliæ, Nauarrç, Granatæ. Multo omnium latissimum est Castellæ, q; obuersum fere Oceano duobus veluti brachiis, Portugalliam Granatamq; complectitur,sinistro Granatam, in mediterraneo mari dextro Portugalliam,quod est multo longius.Nam Vascones,Galliamq; attingit,quç nunc a Germaniæ quadã gente,Francia dicitur, res omnibus,nisi Hieronymus tradidisset,futura ignota. In Castella ex omnibus potentissima est Ispalis,quam vulgo Sibiliam dicunt. In Portugallia Olisippona, quod nomen ab iis corrumpitur, qui velut ab Vlysse Vlyxbonam dicunt,nescientes Vlyssis illius viri nomen,sed sic a latinis esse corruptum,prçterea Vlyssem illuc non nauigasse. Postremo hanc vocem, si grçcam originem sectari libet,ab equis ductã. Ibi enim , a multis est Græcorum Latinorumq; traditum , equas Fauonio, qui idem Zephyrus est , flanti obuersas tempore certo concipere , eumq; partum esse pernicissimum,licet triennium non excedat . Opinor Homerum secutos,qui iugales Achillis equos ad Oceanum Zephyro patre genitos tradit. In Granata vrbs eiusdem nominis,quç regioni nomen dedit,olim vocata. Ab interno autem mari secundum Carthaginem incipit regnum , quæ ab vrbe Valentia , sicut de Granata diximus, nomen accipit, quia caput regni est, omnium Hispaniç vrbium,(vt fertur) amoenissima, olim Romanorum colonia: postea non minima ex parte Cathalanorum, nam vtriusq; gentis proprie eadem est lingua: finitimæ alioqui, iunctisq; littoribus, quorum tractus parum differunt . Sed in mediterraneis multo plus possidet Cathalonia,cuius metropolis quidem est Terracon,celeberrima vero Ilerda,validissima autem atq; pulcherrima Barcellona . Eius finis ex altero latere ad montes Pirenços extenditur , & ad Narbonensem vsq; prouinciam , quæ nũc vulgo tantum Prouincia dicitur,licet non seruatis vsquequaq; limitibus . A tergo autem harum duarum sedet Aragonia veluti maxima natu , & primigenia sororum , a qua proprie rex appellatur : cuius metropolis est Cçsaraugusta: vbi reges ab eius archiepiscopo, qui primus regni dicitur,diadema accipiunt. Horum lingua similior est mediterraneis Castellanis , a quibus magna ex parte cinguntur, q̃ Cathalanis , aut Valentinis . Et de origine quidem horum nominum nõ putarem faciundum, vt redderem causam,nisi quçdam de ea literis tradita scirem, quæ mihi nõ plane probantur, ea tamen iudicio aliorum relinquam. Atq; vt de Cathalonia,de qua vetustior est narratio, q̃ de Arogonia (Nam de Valentia, quæ nomen antiquum obtinet,nihil quæritur) prius dicam. Aiunt fuisse Rogerium quendam,cui cognomen erat Cathalo,ad debellandas Hispanias, a Carolo Magno missum cum magno exercitu,ac flore Galliarum: cumq; cum vix quidpiam Hispaniæ subegisset,breue intra tempus morbo extinctum, cum summa post eius obitum pernicie suorum. Vnde parum verisimile est , ab hoc viro prouinciæ nomen impositum , quam non subegerit, & a qua quodammodo subactus sit . Non enim calamitatis acceptæ , sed partæ gloriæ testimonio debet nomen esse prouinciæ . Quapropter non me poenitet eius sententiæ esse,vt hoc nomen non recens sit,sed admodum vetus, cum legamus certe apud Plutarchum in vita Sertorii,vrbem quandam egregiam illic fuisse,nomine Cathalonem, & eius incolas Cathalonios nuncupatos. Q; autem latius sit propagatum id nomen , non esse mirandum, nonnulla sunt exempla documento , vt ea ipsa quorum modo memini , Valentia , Granata , Francia , & Aprutium, apud veteres vna vrbs erat, quam vulgo Teranum vocant, vbi adhuc reliquiæ antiquitatis extant , cum dicitur antistes Aprutinus . At nunc non vrbem modo, sed ingentem quoq; prouinciam complectitur . Et Campaniam a Capua dictam, multos autores habemus:de veteri Campania loquor , quæ nunc terra laboris, id est , culturæ dicitur : non de ea , quæ cur ita vocetur , non aliam , quàm ignorationem puto fuisse causam , quemadmodum illam Italiæ partem, quç olim Græcia maior dicebatur, vocare Siciliam . Quid alia longius quçrimus? ipsa Aragonia,de qua dicere secundo loco proposueram, si istis credimus,appellata est a fluuio quodam eius nominis, qui illic ortus Iberum influit . In cuius vicina loca Christiani, vim hostium deuitantes,fuga se receperant. Ego vt de hac secunda satisfaciam , non satis implet apud me nominis fidem, aut tantulus fluuius, aut talis causa. Ideoq; malim dicere aliunde descendisse illam vocem, vel ex eo, q; legimus apud Ptolemçum fuisse populos, quos Iberus interfluit, nomine Aurigones : nempe vbi media Aragonia est . Nam confutare eos , qui dicunt Terraconem, quasi terram agonum:& Vrgellum, quasi vrgens bellum:& Barcinonam, quasi barcam nonam, aliaq; ridiculæ etymologiæ, grçca latinaq; ac barbara miscentes, ineptum sit : satis superq; salsitas se ipsa confuta t. Quod genus sunt ea, quæ de Hercule in Hispania narrantur, quæ ne longius reprehendam , sat erit Plinium audire , qui de naturali historia ait . Vniuersa autem quæ

Margin notes: Castella. Francia. Ispalis. Olisippona. Equæ vẽto cõcipientes. Granata. Valentia. Cathalani. Terracon. Ilerda. Barcellona. Narbo. Aragonia. Cçsaraugusta. Cathalonia vnde dicta. Cathalo. Aprutium. Teranum. Campania. Terra laboris. Sicilia. Aragonia. Aurigones. Terraco. Vrgellum. Hercu. an ĩ Hispania.

de Hercule, ac Pyrene, vel Saturno traduntur, fabulosa in primis arbitror: quæ iterum appel lat portentosa Græciæ mendacia. Hæc nos tot verbis disseruisse de iis regnis, in quibus nostra materia versatur, non fuit alienum. Superest quinta & minima pars, regnum Nauarræ, cuius præcipua vrbs est Pempolon, partim Hispanis aliis, partim Ausetanis, Vasconibus, Aquitanisq; circundatum. Ideoq; sicut Aragonia, nulla sui parte pertingit ad mare. Vbi nonnihil mirandum est, q tam parua regio, per se, cum exiguis aliquot aliis populis, suam linguam habet adeo abhorrentem a cætera Hispania, vt non magis abhorreat Hebræa, vel Græca. Nam & Granatensium, quę & ipsa discrepat, vt hæc lingua non alia est, quàm Syrorum, Afrorum, Maurorum, a quibus angusto traiectu diuisi sunt: & a quibus leges & instituta ceperunt. Reliqui enim Hispani etsi differunt sermone, tamen ita, vt Itali inter se, vt Galli, & Germani differunt. Cæterũ horũ quatuor Christianorum regũ, prętet Portugallensem, alii ex eadem stirpe, id est, ab eodem auo progeniti sunt, qui fuit rex Castellæ tantum, vt cæteri maiores, nomine Ioannes. Is duos filios ex vxore Heleanora, Petri filia, sorore etiam ex matre Ioannis, & Martini, qui tres gradatim reges Aragoniæ fuerunt, Herricum & Ferdinandum genuit, moriensq; regnum Herrico primigenio per manus tradidit. Hic cum esset in omni virtutum genere, cuicunq; optimorum regum par, in bellica laude maioribus respondere non potuit: incõmoda semper, ac prope perdita valitudine, quo minus ei prosperitas corporis in fratre impigro iuuene, & generosi ac regii animi, grata erat, minusq; hominem ob id fraterne tractabat. Quod ille moderate ferens, quantum licebat se a regia frequentanda abstinebat: & quia in belli artibus, celsioribusq; virtutibus non dabatur, in his mediocribus suam indolem ostendebat, affabilitate, liberalitate, consiliis dandis, re familiari augenda, liberis erudiendis, corpore exercendo. Brutus auũculi odium, suspectas virtutes habentis, simulata deuitauit insania. Maioris tamen operis est, illud aperta virtute deuitare, & odium pariter & inuidiam vincere. Augebat autem suspitionem regis (nihil est enim regum animo suspicacius) q videbat fauorem, studiumq; populorum propensum in fratrem: non modo q optima valitudine, q tanta animi indole erat, verum etiam, q prouentu filiorum fœlix videbatur. Nam rex aliquandiu prolem cum non sustulisset, tandem Mariam sustulit, quam certe tres quatuorve filii Ferdinandi ętate antecedebant. Alfonsus, q postea in regnũ Aragonũ patri successit: Ioannes, q Nauarrę regnũ adeptus est: Herricus, q magister sancti Iacobi, & Sancius, q magister Calatrauæ fuerũt. Nã Petrus multo minor cęteris fuit tãto iunior Maria, quanto maior Helianorę sororibus, quarũ altera fuit regina Castellæ, altera Portugalliæ. Ita rex aut orbus, aut vnicæ pater, & fratris, & populorum animum, tum sibi, tum filiæ pertimescebat. Ideoq; proceres omnes, ac ciuitates iureiurando adegit, ad profitendam illam regni hæredem, futuramq; reginam. Hanc deinde adhuc intra infantiæ annos, Alfonso prout licebat per ætatem despondit, adductus quidem, ne regnum paternum in externam familiam dilaberetur, neue fratrem populosq; irritaret, ascito sibi pro genero homine peregrino, sed nomen non ex minima parte, propter mirificam in Alphonso puero (erat enim q̃ illa maior quinq; annis) indolem, & incredibilem gratiam, a deo commodiorem filium sibi optare, se non posse dicebat. Enimuero Aphonsum non in ea modo ætate puerili vterq; parens, sed quo ad vixerunt, vnice certatimq; dilexerunt, amarunt, complexi sunt: ita vt alii liberi, res enim erat minime obscura, etiamsi excellenti omnes indole, tamen nihil essent ad Alfonsum, non minus ob alia charum, q̃ q filius foret. Ea erat in vsu & consuetudine benignitas, suauitas, probitas: & in sermone prudẽtia, moderatio, iocũditas: is in rebus gerendis vigor, ea magnitudo animi, is contemptus pecuniarum appetitusq; amicitiarum & glorię. Quæ omnia, & decor oris, & mẽbrorum concinnitas, habilitasq; condiebat. Ea deniq; in parentes pietas, obseruentia, crederes nihil eum magis studere, q̃ vt illis gratum facere posset. Hanc ipsam obseruãtiam, pietatemq; in regem quoq; transtulerat. Ex quo per causam sponsę, familiarius eo rex arctiusq; q̃ patre vtebatur: & vt generum regis, immo & regni successorem, pręcedere volebat. Sed profecto raro respondẽt euenta propositis nostris, vt intelligere possimus, consilia humana vtiq; diuina ratione superari: Alter fratrũ sperat se relicturũ Mariam suam Castellę reginam, cum alter frater, qui nõ sperabat, suam Mariam relicturus esset. Ille putat se hos coniuges regni sui facturũ hęredes, & hic qui nõ putabat, sui facturus erat. Nam nõ ita multo post regina concepit, & filium edidit, cui rex impo posuit nomen qđ fuerat patris. Huic puero, etsi iure naturę & paterna voluntate debebatur regnum, tamen filiam non aliter q̃ primigeniam, qđ nomen propriũ est eius, cuius futura successio est, pater vocari præcepit, & testamento cauit, neutiquàm aliũ filio, si orbus liberis discederet,

Nauarra. Pempolon. Regũ in Hispa. origo, Ioannes Castellę rex. Herric⁹ seu Henricus. Maria. Alfonsus & eius idoles. Maria altera regno succedit. Primigenia

q̃ ſororem ſuccedere. Verum nato regni hęrede, etſi filia plurimum videbatur amiſiſſe, plus tamẽ eius ſponſus, cui iam deſperandum erat, non modo regnum, verum etiam ſponſæ coniugium rege defuncto. Nam quomodo reginam collocaturam eſſe nuptam filiam priuato potius viro, quàm vel alicui ex Britannia, quã nunc Angliam vocant, principi, vnde ipſa traheret originem? In quod poſtea periculum deuentum eſt, atq; adeo de nuptiis actum erat, niſi puella alium virum ſe, q̃ Alfonſum accepturam pernegaſſet. Et hoc iam declarato Aragoniæ rege Ferdinando, nedum ideo adhuc priuatam vitam agente non metueretur, ſed quemadmodum pręter ſpem Alfonſo regni ſucceſſio obuenerat, iterumq; pręter opinionem de manibus exciderat: Ita ad poſtremum pręter ſpem opinionemq; regnum aliud adeptus eſt: vt iam tunc a pueritia varietatem fortunæ, quam pleraq; vita expertus eſt, auſpicaretur. Sed de Alfonſo poſterius late dicendum erit, nunc ad patres reuertamur. Non fuiſſe autem abhorrẽtem ab re bellica Herrici regis animũ, vel ex iis patet, q; affecta valetudine cõparauit exercitũ, quẽ aduerſus Granatenſes educeret, atq; eduxiſſet, niſi grauante morbo celerius opinione hominũ exceſſiſſet e vita. Hanc certe ſecũ tulit laudem, q; pro religione bellum ſuſcipere deſtinaſſet: Reliquit autem & filii & regni autores, tutoreſq; ſecundum reginam, treis ſibi maxime ſpectatos: Sancium Rodericum Daualos, pręfectum militiæ, quo ſine controuerſia, nemo erat illa tempeſtate apud regem nec integrior, nec ſtrenuitate pręſtantior. Petrum Valaſci, & Rogerium Sopizum Stuenigam. Ei defuncto, vbi ferdinandus cum omni cœtu procerum, regio more iuſta perſoluit: reliquum erat, vt is qui futurus eſſet rex, voce pręfecti militiæ nuncuparetur. Quem autem is nuncupauerit, inſtituto patriæ, pro rege habetur, & eius vocem cæteri lęto cum clamore excipiunt. Sed hic tunc quid ageret hęſitabat, etſi regnum puero datum volebat. Mouebatur autem cum ſuo ipſius iudicio, tum procerum populorumq; fremitu. Non enim eſſe ex vſu regni expectare donec anniculus adoleuerit, ſi modo adoleſcere daretur: cum Ferdinandus iam adultus præſto ſit, expectare qualis puer ille ſit euaſurus, cum aſſit is, qualis voto expetendus eſſet, committere regni gubernacula regiis ſatellitibus: & eũ qui ſit rege, patre, fratre, regali animo clarus, excludi a paterno regno, ac ſubiici cum tanta ſobole regii generis, libidini tutorum, vt per ſpeciem adminiſtrationis, in exilium agant, in carcerem coniiciant, in necem cum omni ſtirpe pręcipitent, quo ipſi impunius tyrannidem occupent, vel facto vel fraude extincto pupillo, vt florentiſſimæ domus familia, breui tempore omnis in nihilum recidat. Præſtare igitur, vt Ferdinandus ſuccedat in regnum, illudq; poſtea Mariæ primigeniæ fratris, Alfonſoq; primigenio ſuo, quos prius iurauerant populi in ſe regnaturos, per manus tradat: aut Ioanni, ſi dignior qui regnet, videbitur. Hæc atq; huiuſcemodi verba exaudiens præfectus, vt tenebat manu vexillum, ſtabatq; ante Ferdinandum, atq; omnem cœtum, vti ſe omni inuidia exolueret, quem inquit, me iubes fili & frater regis Ferdinade nuncupare regem? te ne, an Alfonſum, an Ioannem? Fecit hac interrogatione, quod ipſe erat in aliena, illum in ſua ipſius cauſa arbitrum. Hic reſponſum illud omnium ſeculorum memoria dignum, & vox æternis literis dedicanda: ac neſcio an niſi in fabulis ſimile factum, aut par inueniri queat, ſacro quodam rebus humanis exemplo, vt diſcerent homines plus pietatem officiumq; in ſuos eſſe, q̃ regnum. Cuius tamen rei fama per omnes ferme terras, non minus q̃ pro merito eſt peruagata, tot cauſis, tanta occaſione, tanto hominum conſenſu, ad tantam ſpem vocatus, non integritatem animi flexit, nõ conſilium diſtulit, non vocem proferre dubitauit. Sed protinus, ecquem, inquit, alium nuncupabis, q̃ Ioannem? Q; ſi non audes, me imitare ipſum: aſſumptoq; in humerũ infantulo, ſicut erat ſtatura ſublimi, ex loco ſuperiore exclamauit: Ioannes eſt rex: dicite omnes, rex Ioannes. Quam vocem admirati vniuerſi & ipſi ſubſecuti ſunt clamantes identidem, rex Ioannes. Ita Ferdinandus hac conſilii celeritate, non dato hominibus ſpatio deliberandi, rapuit eorum excuſſitq; iudicium. At tacite defuncto regi exprobrauit inconſultam ſuſpitionem, qui talem fratrẽ, ſe quoq; meliorem non belle tractaſſet: ac ne quid de animo eius in dubium reuocari queat, omne reliquũ vitæ tempus declarat Ferdinandum non aliter perſeueraſſe q̃ incœperat. Poſtea vero q̃ ſuę fidei ac virtutis ſub oculis omnium tale ſpecimen dedit, in ſequentibus diebus, cum videret apparatum belli ſolutum iri, q; nemo vnus ad eam rem adminiſtrandam ſatis idoneus putaretur, neq; proceres qui ex aliis nationibus in honorem religionis, ad id bellum conuenerant, decorum ſibi ducerent, ſub iis tribus, aut eorum aliquo, militare, ſe ducem pollicitus eſt. Atq; ita volentibus gaudentibuſq; cunctis, ſumma gerendi belli ei defertur. Cui ſe comitem iturum cum ingẽti neceſſariorum manu promiſit Sancius Rogeus epiſcopus Palentinus, non indecorum ſibi exiſtmans pro religione arma tractare: vir maximi animi, maioriſq; & conſilii & fidei. Hoc cõmuni

Ferdinãd⁹.

Herrici indoles.

Sancius.

Rodericus.

Petrus Va.

Rogerius Sopizus.

Regis declaratio in Hiſpania.

Ferdinandi reſponſum mirificum.

Ioannes rex

Ferdinand⁹ dux belli primarius.

Sancius epiſcopus.

amico, nisi Ferdinandus ac regina inter se transigunt, vt dimidium regni, qua parte ad hostes obiectum est, velut fiduciarium ditioni, ac procurationi Ferdinãdi cedat, suumq; munus sit rem bellicam administrare: cętera quę extra periculum posita sunt, reginæ obtemperent. Interea rex barbarus, qui contra se parari bellum acceperat, postq̃ de lãguore, mox de obitu regis certior factus est, defunctum se periculo existimans, incœperat iam nonnihil de cura remittere. At vbi delectũ Ferdinandum ducem comperit, vel magis timuisse dicitur, q; non per alium, vt rex fuerat, sed per se esset bella gesturus, illoq; ætatis ac virium flore ostentaturus virtutem quoad posset per occasionem, vt se dignum auo, dignum patre, dignum fratre, dignum etiam regno iudicaret. Annixurus quoq; vt sibi & autoritatem & potentiam compararet: Igitur ad transmarinos reges mittit, vt primo quoq; tempore traiiciant auxilia, & omni humana ope iuuent Hispanam circuncisionem aduersus incredibilem Christianorum multitudinem: in ea enim re positum decus generis religionisq;, ne aut in seruitutem redigantur, aut sacra, ni trucidari malint, mutare cogantur. Etenim hunc regem transmarini sacrosanctum & sentiunt & nominant, q; pro tutela religionis oppositus est cõtra vim Christianam in ceruicibus suis imminẽtem. Ipse q̃ maximas potest, equitatus peditatusq; copias cogit: omnes aditus, qua venturos hostes suspicabatur intercipit intercidit ve, pręsidia disponit, oppida, castellaq; fossis, aggeribus, propugnaculis, turribus, stationibus, munit: omniq; & tormentorum & telorum genere instruit. Nostro autem imperatori maiorem multo belli molem fore, si transmarina mittantur auxilia, videnti, prima curarum fuit classem cõparare, atq; eam ad rationem temporis instructam habere. Itaq; episcopum Palentinum, & Laurẽtium Zuarem, magistrum sancti Iacobi, & generum eius Garsiam Fernandum, secundum a magistro, quem magnum commendatorem vocant, cum maxima copiarum parte præmittit. Ipse Ispali ad maturandam classem aliquot dies consumit: quid faciendum sit, præfectum, is fuit Ioannes Henrix, docet. Summa hęc fuit, non minus pecuniã ad hostes, q̃ equos, arma, milites, subuehi prohiberet. Nam his corpora aduersariorum armantur, viresq; adduntur: illa nostrorum animi plerunq; tentantur, & velut exarmantur, & nostrę rationes in discrimen perniciemq; deducũtur, vt postea re ipsa compertum est. His confectis Ferdinandus cum reliqua parte exercitus venit ad castra, quæ erant posita ad Setanillium, quod oppidum in media conualle, imminentibus vtrinq; rupibus collibusq; despicitur. Ab vtroq; latere, extra teli iactum, & licet in depresso loco sedeat, tamen in edita aliquantulum & circuncisa petra situm est. Flumine cuius idem quod ipsius oppidi est nomen, petrę radices subluente pene circunfluum. Deniq; & natura & opere egregie munitum, ad orientem Granatæ vergens, & iam appetebat solstitium æstiuum: multum enim temporis exequiis apparandis, consiliis habendis, rebus componendis extractum erat. Ibi pro situ loci, quoniam cæteris tormentis parum profici videt Ferdinandus, turrim quæ muro admoueretur, excitare instituit: magnum opus & laboriosum: quippe ab eo loco expugnanda vrbs, qua tãtum aditur, qui locus non minus celso muro ac turribus, q̃ reliquus ambitus amne tutus est. Interea cum turris, musculi, vineę, cęteręq; machinæ, vt cuiq; datum negocium est, fiunt. Ferdinandus pręter quotidianas expeditiones, cum eadem copiarum parte cum qua venerat, oppida duo Prineam & Pegum paucis diebus expugnat, erant enim parua. Tum oppidum Zaram aggressus, positis ãte portam castris, asperrime oppugnat, magnoq; cum periculo, multisq; cum vulneribus quotidie dimicabatur, & vtrinq; nõnulli cadebant, cum nostri primum replere fossas, deinde arietibus muros subruere, postremo scalas admouere: illi contra his omnibus nostros prohibere niterentur, nec nisi tormentis res atq; omni genere missilium agebatur. Sed oppidani tinctis veneno sagittis vtentes, nostros ad vsum veneni vicissim compulerunt. Tandem hinc machinis discussa muri parte, illinc ariete subruente turrim, intra tricesimum diem, ex quo die obsideri cœptum est, deditionem facere coguntur, vt cum binis vestibus demigrent. Erant autem ad tria milia permiscui sexus ætatisq;, vrbs militibus in precium laboris & vulnerum diripienda conceditur. Transcribunturq; ibi incolæ, eisq; ager Prineanus, Peganus, Zaranus, pro cuiusq; conditione ac merito diuiditur, sed ita vt nemo Agarenam linguam teneret, pro colono admitteretur: nequando sermonis commercio Christianis ac Barbaris intercederet consuetudo, quippe ad proditionem facillima occasio. Hos Granatam versus abeuntes, & propter vxores, paruulosq; liberos, ac senes, tardius iter facientes, Didacus, Demanus Adelittus, comparata omni Almuganceorum manu, de quo genere hominum postea dicemus, profectus a castris Setanilliis, quæ aberant decem milibus passuum, assecutus est in angustiis quibusdam, & ad vnum omnes occidit, siue odio gentis, siue prędę spe, q; crederet eos aurũ ferre, siue vlciscẽdę iniurię alicuius gratia, siue

Grana. rex.
Circũcisio Hispana.
Io. Henrix.
Setanillium
Prinea. Pegum. Zara.
Seta. dedit.
Did. facin.

alterius persuasu in victoris inuidiam. Eum reuersus Ferdinandus cum ad pœnam deposceret, ac primos sociorum, interponebant plerique preces, vt veniam daret: quorum aliqui eo impensius ab solutum optabant, vt inuidiam in Ferdinandum conflarent, qui tantum captiuorum e manibus dimisisset. Hoc autem negãte se veniam dare posse, nisi fama periclitari vellet, ac fidem datam ru pisse, responsum est a multis partibus non permissurum exercitum sanguine Christianorum cani bus illis parentari, resque iam ad seditionem spectabat. Ferdinandus qui sciret multos adesse qui in uiderent, multos qui odissent, multos qui ob factiosam potentiam, non possent a se, vtpote recen ti duce, in officio teneri pronunciauit. Didacum, sociosque se donare quidem capitis impunitate, sed non tamen crimine absoluere, ac quantum in ipso esset, vnum Didacum ignominia notare, vt cum omnibus quæ peccauit hac leni multatione decidat. Iam tum apparebat contumaces non nullorum esse animos, & gloriæ ducis aduersari. Sed huic eo tempore opus erat dissimulatione & lenitate, non ira aut seuitia. Dum hæc in mediterraneis aguntur, præfectus classis duas triremes dimittit, quæ siquas in traiectu Barbarorum naues viderint, intercipiãt: vt quid apud hostes aga tur, explorent. Illæ paucis diebus biremes duas Maurorum cursum in Hispaniam tenentes, nocte insequuntur. Quarum altera quæ pergere ausa est, cum tota nocte elusisset, demum albente celo in potestatem triremium venit, & se cum socia missas dicit nunciatum quam ad diem præsidium expectaretur, percunctatumque vtrum semel rex Granatẽsis mitti auxilia vellet, an quod tutius per partes & furtim. Altera vero conuersa velificatione, eo vnde venerat relata, nunciat mare obside ri ab hostibus: quot autem nauibus, inexploratum habere: duas se tantum Liburnicas obuiam ob tulisse, cæteras putare in occulto esse, sociam non dubitare a duabus interceptam. Hæc vbi ho stis accepit, non per partes, sed semel tota classe agendum ducit, & eo diligentius naues instruit ornatque, quod Hispanas iam in salo esse audiebat, quas fallere toties in traiectu non posset. At nostræ continuis postea diebus prænauigantes, omnem illam Africæ oram, vt certius rem explorent, cõ prehensis aliquot nauiculariis negociatoribus, discunt accelerari nauium apparatum, quæ in Hi spaniam subsidio mittantur, ac duas & viginti triremes iusta magnitudine ac iusto numero mili tum, quatuor eadem forma, sed grandiores cum sexagenis singulas electissimis equis. Hoc explo rato nostræ confestim ad suum locum reuersæ, lembum iterum cum secundo nuncio ad præfe ctum mittunt qui rem doceat. Præfectus non ita multis diebus cæteras naues in salum deducit ad eundem forte quo hostiles erant numerum. Paratisque iã antea rebus omnibus instruit armatque. Ad hæc complures onerarias cum commeatu ampliore, nequando mittendum pro eo longius foret, cumque machinis, siqua ad mare oppida expugnanda essent. Comitabantur autem has com plura nauigia minora: Nec diu postquam transitum obsidere cœperat expectatum est. Nam vix sexto die duæ Liburnicæ nostrarum, quæ procul magis quam cæteræ a freto aberant, sub ipsum solis ortum cõspicantur classem hostiũ a se non longius quam duodecim milibus passuum, nec a terra quam bis tan tum. Datoque protinus quod conuenerat signo, sociæ venire festinant, ac transitum, quia hosti um proras tendere vident, occupant, leuatisque armamentis ac suspensis remis parati expectant, vt aut retro tendere, aut priusquam littori appellant, conserere manus cogantur. Et iam erant dimidio fere quam ab ĩtio viciniores hostibus modo quiescẽtes, modo lẽte remigãtes, atque interim, ita pfectus iusserat circiter iam horam diei secundam cibum sumentes. At Maurus cum ad primum conspe ctum totius classis aliquantum vela demisisset, & nonnihil vel in desiderando vel in præparando se ad bellum, cursum repressisset, nauigationem deflectit, eo consilio, vt triremes ab aliis seiungat, quæ subsidio remorum carerent, ne cum tot pariter nauibus sibi sit dimicandum. Ita complicatis velis in aduersum pene ventum, secundum terram remigare pergũt. Præfectus cognito dolo alio inuicem dolo vtendum putat, confestimque & quam maxime poterat furtim strenuissimum quenque ex aliis nauigiis in triremem accitum, iubet occulte quiescere, nauigiaque ipsa de induustria segnius sequi, quasi subsequi nequeant: dehinc cæteris præcipit cum signum dabitur, non nisi remiges, quo multitudo dissimuletur, exclament, veluti sumpto animo, quia illi fugere videantur. Vehe mentius autem a nostris, qui assequi cupiebant, quam ab illis remigabatur, qui & hostes fatigare vo lebant, nec ipsi cum triremibus pugnam detrectare, si aliter eo quo tenderent, peruenire non pos sent. Cum iam prope tribus stadiis nostri abessent, visi sicut erat constitutum, clamorem tollunt. Illi emissis remis vela faciunt, cõuersisque proris Malacam petunt. Nostri quoque idem faciunt, bre uique tempore a suis remotiores quam ab hostili terra hostem adipiscuntur. Tum ille, prout præceptũ sibi erat, ne a latere aut a tergo rostris nauium feriretur, quantum potest obuersis proris aduer sas poras excipit, imbre sagittarum ad ipsum incursum vtrinque in alteros emisso. Mox coniectis

ab Hispano in quancunq; dabatur Africanorum nauem, ferreis manibus, res non tam sagittis, ac iaculis, q̃ pilis, gladiisq; gerebatur, vtrisq; non modo pro gloria, imperio, libertate, vita, sed etiã pro religione, annitentibus. Addebat nõ leues illis stimulos, q in conspectu suorum, & de eorum quoq; salute ac libertate pugnabant, quos auxilia diu expectantes, deserrũ iri nefas videbatur. Sed Hispani & robore, & numero, & religione superiores, magnam multitudinem barbarorum trucidant, plurimiq; in hostilem classem insilientes, passim cędunt, capiunt, mergunt, aquis late cruore infectis. Tandem aliquot nauibus expugnatis, cæteri effusa fuga terrã petunt, arenisq; proras impingunt, malentes vitæ, q̃ classi fameq; consulere. Ita victi, atq; exuti (quia victores atq; instructi nequibant) Granatensibus auxilio venerunt. Hæ naues partim ab ipsis, ne a victoribus retraherẽtur, concrematæ sunt, partim a nostris, q eas extrahere non possent, cum ex turri Carbonaria, quę est in litore Malacæ, illuc enim impactę sunt, defenderentur. Decem ex omnibus, aut in pugna, aut in fuga cum suis remigibus, nautis, militibus, atq; omni armatura, captę sunt. Pręterea duę hippagines integris equis, ornamentisq;. Nam totidem ex omni classe, cum rem inclinare vidissent, occupatis aliis, atq; satagentibus, fugę se mandauerant, quas postea classis Portugallensis, cum Septã oppidum in angustiis freti positum inuasit, repertas in sicco, deduxit vacuas atq; abduxit. Rex Granatensis vbi accepit ab auxiliariis suis, prælio nauali male pugnatum, quosdam non ex infimo loco viros ex nostris corrumpit auro, quos sciebat animo alieno a duce esse. Abstinebo nominib⁹ eorum, quos enim nemo pro certo peccasse conuicit, malignum sit a me, veluti certi criminis, condemnari, & quos dux ipse putauit supticendos, ego quoq; supticebo. Verusne rumor, an fictus fuerit, ii quos rumor tetigit, ipsi viderint, satis certe dedecoris sustinuere ex ea ĩfamia. Crediti enim sunt ita rotas, axesq; quibus turris innitebatur per certos homines vitiasse, vt ad primum statim motum turris subsideret. Hoc satis ad impediendum, atq; eludendum, illius anni conatum esse videbatur, ita vt in reliquum tempus inferre bellum Ferdinandus, aut non auderet, aut non posset, aut minus commode posset. Turrim autem reficere etiam si cordi esset, si perfidia sociorum non dissuaderet, si temporis spatium pateretur, tamen rem frumentariam, qua maxime laborabat exercitus, non permissuram, existimabant. Siquidem multo exilior expectatione hominum, illa æstate messis fuerat, & exercitus ex dimidio erat maior q̃ pro commoditate, adeo multitudo ipsa, nonnunq̃ ne victoria potiamur in causa est. Ferdinandus vt lætus ex nauali victoria, bonęq; spei, ac fiducię plenus, cum iam machinæ ad finem peruenissent, ita solicitus ob pœnuriam rei frumentariæ, non prius de expugnatione oppidii, vbi nonnihil dura proponebatur dimicatio, agendum cõstituit, q̃ milites animo ac corpore refecisset, pręda ingenti boum, atq; ouium, nam subtractis militibus cibis, non modo membris vires, sed etiam animæ, quæ magis q̃ corpus pugnat, vis subtrahitur. Pascebantur autem ferme omnia pecua Granatensium in valle Cartanæ, triginta a Setanillio millibus passuum. Hanc omnem multitudinem si posset, aut quantam maximam posset, erat ad triginta millia capitum bouini pecoris, & quinquaginta ouium, vt abigat, negocium dat Laurentio, & Garsię, quos supra diximus. Illi cum quatuor milibus equitum, leuiter armatorum, totidẽq; peditum profecti, quinq; & viginti miliaribus confectis, noctu in valle quadã altis coarctata montibus, silentio sede capta quiescunt, ac de quarta vigilia, recentibus equis, iter peragunt, relicto, ad custodiendas montium fauces, præsidio duum millium peditum, non quia eadem via reuerti constituerent, sed ab hoste conspecti, ii qui montes insedissent, speciem præberent prædatoriæ manus, illac reuersuræ, ignari tamen ipsi consilii ducis sui. Sed in difficili re, domestici quoq; celandi sunt, & perinde atq; hostes fallendi. Præclareq; cum exercitu, ac populo agitur, si dum maiori parti bene consultum sit, minori male consulitur, q̃q̃ non defuit ad eripiendos e periculo socios cura, postq̃ prius consilium fortuna approbarat. Facto ex improuiso, in greges armentaq; Laurentius incursu, spatii satis ad cogendam prædam habuit, priusq̃ ingens manus hostium, in apertis campis eum posset inhibere. Plurimi vel viso præsidio, vel ex aliorum voce cognito, esse introitum vallis, qua prædones venissent, illuc qua cuiq; proximum est recurrunt vt reuertentem cum præda hostem intercludant exuãtq;. Laurentius interea collocatis in medio armentis, gregibusq;, longiore via, sed tutiore, castra versus cursum intendit, oues quas sequi nequibant, præter paucas, quas aut in equis, aut in humeris occisas, discerptasq; socii ferebãt, omnes omisit, iubens suos illis parcere, tanq̃ aliquando commodius prædæ futuris. Ambo autem cum maiori equitatus parte curabant, in postremis Laurentius, & Garsias leuia cum insequentibus assidue certamina conserentes. Et cum aliquantum processissent, vt ab insequendo hostem cohiberent, & sociis, sicut coniectura colligebant, aut circũsessis, aut circunsedendis suppetias irent.

Natiale prælium.

Hispani vincunt.

Naues hostiles cõcrematę.

Carbonaria turris.

Hippagines

Frumenti pœnuria.

Pecua granateñ.

Consilia belli celanda & summę rerũ cõsulẽdum.

Garsias cum dimidio postremi equitatus redit: eos qui ad insequendum properabant, in via fun dit fugatque, & ad socios admissis equis peruenit iam satagentes, & fraude locorum ab hostibus circumuentos: sed conspecto equitatu, qui iam subibat vallem, opinatus hostis adesse omnes cũ præda, vndique per decliues colles cum clamore decurrit, transitu prohibiturus. Idem quoque nostri, qui relicti fuerant, arbitrati, & a præsenti periculo nonnihil relaxati, recepto animo & ipsi descẽdunt, breuique suis iunguntur. Hic in ea valle acre prœliũ surgit: illis quasi præda traducenda esset annitentibus, nostris angustias discrimenque sensim inter pugnandum euadentibus. Garsias dum in mediis telis versatur, sinistra ei veru transfoditur. Tandem multis acceptis vtrinque vulneribus, aliquot ex nostris, multis ex altera parte interemptis, se in tutum recepit, siue quod hostis subsequi prędam putaret, quam recuperare malebat, quã cum istis abire volentibus periclitari fortunam belli: siue quod ad eos, qui abigerent pecora, redire censerent magis ex vsu esse, sed iã illi quoque tuto abibant. Ita vtrique diuersis in locis, sub idem fere tempus, tertio quã profecti sunt die, qui fuit Iouis, in castra hora pomeridiana peruenerunt. Ea carne se exercitus illa nocte, quam peruigilem commessando atque perpotando traduxit, in prǽteritum pauit, reseruatis in duos insequentes dies iocineribus, quod diceret iocinora apud eos pro carne non esse. Compluribus diebus ea sagina refecto exercitu, cum iam omnia in procinctu essent, Ferdinandus primo die, productis musculis, fossam exteriorem repleri imperat, quo possit muris admoueri turris. Sed maiore negocio secunda fossa altero die oppleta est, oppidanis non modo missilibus, vt priori die fecerant, impedire conantibus, verum etiam eruptione facta, securibus ignibusque. Virtus tamen militis & spes oblata diripiendæ vrbis omnia impedimenta vincebat. Tertio autem die, cum omnes copię in armis essent, paratis machinis, aliis ad subruendos muros cum hilari vociferatione turrim, quam extruxerãt, qui iussi erant, moliri cœperunt. Ea ad primum statim conatum succumbentibus axibus, mox rotis, tota subsedit, & cum magno metu periculoque eorum, qui & desuper & prope erant, reddito sonitu pependit, acclamantibusque, ad subsidium plerisque, ii qui inclusi erant, prodire festinauerunt. Ad quem tam inopinatum vtrique parti casum, nostri stupere, dolere, pudere, inter se lamentari detrimentum tantum, quod accipiebant dedecusque, ac queri proditionem & mussitare, quisnam autor proditionis fuisset. Exulcerabat quoque hanc indignationem lętitia, atque obsessorum, qui ex tãto ac tã præsenti discrimine erepti, animos tollebant, ferocioresque quasi vicissent se ostentabãt: deum pro ipsorum causa pugnare iactantes. Nam numen adfuisse, non casum aut fraudem intercessisse existimabant. Omnino nusquã magis impie atque inexpiabiliter proditio grassatur, quã in bello contra religionis hostes. Vbi quæ sibi successerunt prospera scelere nostrorum, ea diuinitus euenisse interpretantur, tegente proditionem in posterum quoque tempus eo qui ad prodendum nostros solicitauit atque induxit. Ex quo fit, vt tam prompto illi animo in bellum ruant, cupidiores interdũ inferendę plagę quã cauendę: quod persuasum habent se & occisores, & occisos in bello magnã apud summum deum mercedem adepturos. Perculsus tanto casu Ferdinandus, adhibet in consilium fidelissimos quosque, & ad eos refert, quid consilii sit ineundum. Dura inibatur ex omni parte ratio. Inquireret sontes, quos magnos viros esse suspicabatur. At ne Adelittum quidẽ poterat vlcisci, reficeret turrim. At magnũ dispendium, & vt in fame magis ac magis inualescente, in dies militũ cõtumacia pponebatur, rediret infecta re. At non aliorũ culpa, sed ducis argueretur. Tunc Sancius episcopus, Ego, inquit, Ferdinãde a sapientibus viris accepi, vbi necesse est aliqd fieri, aut cõtra, vbi quid fieri possibile non est, ibi nullũ relinqui consultatiou i locum. Nos Setanillũ obsidemus, fames nos obsidet, & quidem arctius: cum qua nisi quacũque ratione decidimus, vereor ne nos ante expugnet, quã a nobis oppidum expugnetur. Quod si quis morbus aut pestilẽtia in tuo exercitu contigisset, profecto de mutãdo loco atque recedendo non dubitaremus. Nunc fame in nobis orta idẽ facere dubitamus? plus quã pestifero morbo, & quę ad maiora scelera homines inducit quã vllus morbus. Deficit nos res frumentaria, nec suffici aliunde potest. Cedamus igitur necessitati, & qđ effici nequit, non instemus efficere. Neque est quod istum discessum putes tibi deformem fore. Tu terra marique victor redis: tu breui tempore maiora multorum opinione fecisti: tu quantũ in te est, oppidum hoc expugnasti: quod in manum tuã nõ venerit, id non tibi, sed temporibus, sed sterilitati, sed perfidiæ sociorum assignandũ est. Pro re comperta habes dolum versatum esse in turri subruenda, & pro comperto habeas, licet neque aliter in reliquum tempus expectes, non iã in turri, sed in tuo capite. An huc vsque progredi contentam sceleratorũ audaciã censes? Erras si minoris audacię putas hoc fecisse, quã tibi venenũ dare. Viuo rege cũ procul abesses a reb9 agẽdis, tñ multos patiebaris inuidos, & qui te perditũ vellent, quid eos nunc facturos suspicaris? Quos maio-

Garsias accipit vuln9.

Intesti. non censent Hispanis carnes.

Turris bellica subsedit.

Adelittus.

Sancii sententia.

rem ipsorum spe, potentiam gloriamque adeptus, offendis ac torques. In quos si inquirere coeperis, quis non tantum in his praesentibus crimen esse arbitror, seditionem in castris excitaueris, iocundumque hostibus spectaculum praebueris, & extremum huius militiae actum foedaueris, plus habiturus apud populos detractionis ex asperitate vltionis, quam beneuolentiae & laudis. Relinque itaque eos, qui te, qui nomen Hispanum, qui religionem laeserunt, hominum iudicio rumorique puniẽdos. Quod si neque poenuria rei frumentariae neque sociorum perfidia nos manere permittit, & satis magna cum gloria redimus: quid agendum est, nisi vt te domum recipias, comparaturus in proximũ annum, & fideliorem tibi, & commodiore numero manum? Haec vbi Ferdinandus audiuit, iussit in quartum diem profectionem pronunciari. Interea ne laeta omnino profectio esset hostibus, circũiectos agros, ferro, ignique vastari: quibus ob spem potiundi oppidi hactenus parcitum erat. Tertio die fumantibus quoquo versus ex incendio Setanillianis agris, profectus cum omnibus copiis Ferdinandus, vbi in campum Mauri peruenit, vnde omnem exercitũ subiicere oculis poterat, iniit numerum militum, recensuitque: quod in aduentu non fecerat: equitum ad triginta, peditum ad sex & octoginta milia. Quod vbi egit, partem missam fecit, partem ad certa loca hybernaturam dimisit. Atque ita diuersis itineribus, vt cuique, aut commodum, aut imperatum fuit, discessum est. Dimissis copiis Ferdinandus ad curanda opera pacis animum intendit, & vbi apud populos principesque venerabilis magis atque charus iustitia ac sapientia effectus est, bellum reparat, coacto exercitu, non ex potentissimis ducibus, magna quemque manu sequente, sed ex medio ordine hominũ probatos nõ multos ducentium, cum minimo lixarum, colonumque numero. Nam hoc genus castra auget non aciem. Ideoque minor hic quàm superior fuit exercitus: sed tanto vtilior, ad sedecim tantum milia equitum, quadraginta peditum. Rei quoque frumentariae, nam insequens annus fertilis sane fuit, ita prospectum est, vt nulla ĩ parte Hispaniae minor quam in castris, aut penuria, aut caritas esset. Classis autem eo anno nulla in salo, preter duas naues speculatorias, fuit. Nam barbaro aliam refficiẽdi, aut cõsiliũ non fuit, aut fidutia defuit. Veruntamen per omne interim tempus, Africani principes in Hispaniam clandestino traiectu, militem atque arma summiserant, prouidentes rei Hispanę, si rursus bellũ a Ferdinando inferretur. Hic cum Ispali hyemasset, iam vere ineunte, edicit omnib[9] decurionibus, tribunis, praefectis copiarum, vt in diẽ certũ, presto sibi essent ad Eisam, quod est oppidũ finitimum hostibus. His interea diebus Helianora vxor, rarissimi exempli mulier, quotidie antelucana diligentia, nudis pedibus, duarum tantum familiarium comitatu, visebatur ire ad aedem diuę Mariae, cognomine custodientis: quia maiorum memoria, delapso illic in puteum infantulo quodã, ad inuocationem matris, mota matre domini, succreuit ad otam vsque putei aqua, & incolumem filiũ matri restituit. Hanc in ipso digressu maiorem in modum anxiam Ferdinandus cohortans, quid tu, inquit, vxor tantopere solicitudine mei, te affictas? Deus quẽ semper religiose coluimus, & causa optima propter quam nunc in expeditionem eo, & apparatus belli, & fides sociorum promittũt me tibi, cum victoria reuersurum. Ex quo te bono animo esse, & non demisso decet: ne maritum in hostes euntem, infausto prosequi omine iudicere. Nam desiderĩũ mei solabere aspectu, colloquioque communium liberorum. Ex quibus Alfonsum abs te, ne aegrotum animum exulcerem, nolo abducere: fraudoque me ipsum voluptate, vt tu ea fruatis. Caueque si me amas, ne liberi nostri, ex tuo moerore moestitiam contrahant. Qualis enim aspectus est matrisfamilias, talis & totius familiae est. In qua cohortanda, accuranda, sustinebis etiam vires meas, & in hac te militia exercebis, cum ego pro religione, pro gloria domus, pro amplitudine vestra, in alia militia ago. Tu vero mi Alfonse, etsi iucundissimum mihi erat indulgere tibi cupienti tyrocinium sub patre duce, tamen ne matrem solicitudine tui maceres, apud eam manebis, donec rebus prospere ire incipientibus, illa te venire permittat. Interea perge, vt facis, dare operam virtutibus: & in primis affectum quem mihi praestabas, in matrem confer. Cito autem vt spero, & opto, te e castris accersam, quo particeps sis paternae laudis. Haec locutus, filios deinceps amplexus, osculatusque abiit cum flore copiarum vexillis praecedentibus, quorum primum habebat imaginem domini nostri in cruce pendentis, alterum matris eius, cum angelo Gabriele, conceptum spiritus sancti annunciante. Tertium sancti Iacobi, quartum erat regni: deinde reliqua. Atque hoc ordine a caetero exercitu exceptus est, vbi cum pauculis dieb[9] statiua habita essent, Antichetam versus, quę ad Aquilonem Granatę vergit, castra mouit. Cumque in agrum hostilem peruentum est, magna vis ferarum excitata est, ex consuetis locis propter diutinam, vt fit in bello, desuetudinem rusticorum ab agris. Quae ferę ab agmine armatorum, in quod inciderant, fugientes, cum in aliud, & subinde aliud incurrerent, fugatae, atque exterritae hominum vociferationibus, tandem

Copias recenset Ferdinandus.

Exercitum reparat.

Lixae Calones.

Eisa.

Helionora.

Ædes Mariae custodientis.

Alfonsus.

Vexilla Ferdinandi.

conficiebantur,aut viuæ præsertim defessæ fugitãdo,in potestatem multorum, manusq́ veniebãt. Cum aues etiam multę,tantis vndiq́ vocibus,inuicem ad capiendam venationem adhortantium, confusę,attonitęq́,ac toties reuolando defatigatę,aut hastis in aere percutiebantur,aut manib9 humi rapiebantur.Hunc in modum milites ludibundi victoriam ob id prædamq́ augurantes,vt est

Antichera. illa natio auguriis dedita,in conspectum Antícheræ venerunt.Est autẽ id oppidũ ad radices collis accliuis,cuius arx saxo extructa in decliui supercilio vrbi imminet,disclusa ab altiore colle,qui per peruis mõtibus,ad iuga Granatæ excurrit.Mediã vallẽ,proxima petra fluuius magnis gurgitibus erũpẽs secat,intra teli iactũ vtriq́ colli vicinus,& muros,qua parte in plana se porrigũt, radens flexo alueo.Dicebatur aliquãdo a superiore colle venisse auxilia Antícherẽsibus,cũ obsiderentur,eoq́ nõ redactos in deditionẽ,cũ cibis iã armisq́ defecti essent.Hũc locũ cũ imperator in primis occupandũ duxisset,episcopus sibi id negocii desumpsit,eumq́ fossa primum,& vallo in sequentib9 diebus,per ocium muro,ac materia ad staturã hominis circundedit.Idem fecit in inferioribus Ferdinandus munitionibus,quantum dabatur mœnia concludens,crebra nũc huc nũc illuc oppidanorum eruptione opus distinente.A tergo partim iuncti carri claudebãt,partim fossa & vallum.His confectis,aquatione ex fluuio oppidanos prohibere cõstituit.Nã intra muros,vnus puteus tm̃ esse non ignorabatur,& is amarioris aquæ,quales fore cęteros,si plures fodere oppidani tentassent, credibile erat.Quotidie autem acre prælium conferebatur,nec interdiu tm̃,sed noctibus quoq́,cũ illi porta,quæ ad flumen fert,egressi aquarentur.Et auertere quidẽ cursum fluminis imperator volebat,sed plurimus proponebatur labor,ac plurimorũ dierum:verũ mallebat milites in alio exerceri opere.Itaq́ de secunda vigilia,pręparato cespite,ac materia ante portã, in citeriore ripa aggerẽ iaci iubet,ac stationem muniri,collocatisq́ tormentis, cum sagittariorum cohorte,egressu portæ oppidanos prohibuit.Qua ex re actũ de salute obsessorum erat,nisi magistra inuentionis necessitate a superiore alueí parte,suffossa tellure aquam deriuassent,quæ cursum,ne res deprehenderetur, non perferret.At ne qua via furtum hostibus suboleret,totis noctibus de muro carrucis,ad capita vectium consertis,quibus funes ad vasa alligati inerãt,aquabãt.Interea labore assiduo excitabatur

Machina bellica. machina , duodeuiginti carris imposita,proceram scalam sustinens,pronam nonnihil atq́ pendentem,vt stante extra intimam fossam,machina procumbens scala sese in muros , aut in turrim vsq́ porrigeret,lata ab imo ad summum,decem pedes,ita sublimis vt in ea centum armati possent insistere.Subterq́ intra machinã,quasi in equo Troiano,totidem alii latebant,post illos priores, si turris obtenta esset,ascensuri cum ministris,rebusq́ ad expugnationem,ad refectionem , ad curationẽ vulnerum,plagarumq́ necessariis.Duæ præterea minores vtrinq́ machinę,quasi comites,senis innixæ carris,ex vtraq́ singulis surgentibus trabibus,instar naualium malorum,quæ caueas in vertice,& vt nunc in nauibus fieri videmus,velut capita ferebant , recepturas quaternos arcubalistarios,iam delectos,& inter omnes pręcipue insignes,quorũ singuli ictus,singulis aureis donabãtur: ita vt bini tenderent per vices,bini sagittarent:ne quem in muris non modo cõsistere,sed ne membrũ quidem proferre permitterent.Fuit autem consilium ducis,non ad consummationẽ machinã perducere,sed animos hostiũ oculosq́ fallere:facta in speciẽ machina,vt cum compendio temporis, tum incolumitati suorum consuleret alio genere expugnationis.Ideo enim ratio agendorum cuniculorum,hoc enim genus expugnationis instituebat,& breuis & tuta habetur:q̃ hostis nullam ex aduerso oppugnationem præparat,& incautus,& nõnunq̃ dormiens opprimitur . Sed acri est opus diligentia,ne insidiæ deprehendantur,vt tunc diligenter prouisum erat . Siquidem ædificatio turris auocabat hostis animum ab omni alia defensione,& humus e cuniculis egesta,post eam lignorum molem commode latebat,& sonus suffodientium,ad strepitum fabrorum non exaudie-

Cuniculi. batur.Et cuniculi quidem,a principio vni erant,mox in diuersa tendebant,vna via quæ ad turrim effodiendam , altera quæ intra mœnia euaderet , vt pariter succensa ac collapsa turri , & a cuniculis erumperetur , & ab exterioribus irrumperetur . Sed vt quotidianis deprehendimus experimentis , maximas , plurimasq́ opportunitates corrumpi , ac perdi vel minimis causis , ita ibi vsu venit . Nam quidam ex iis , qui in statione ripæ excubabant , forte totum diem in defodiendis cuniculis insumpserat , intempesta autem nocte , cum ad vicem vigiliarum excitaretur a socio, & quia surgere nolebat , increparetur , irato ac maiore sono vocis excusauit defatigationem, quia illo die solem non vidisset defessus , ac defodiens in sepulchro stans , non iacens , humanusq́ cum nondum homo desiisset esse:& cum effodit cuniculos , ipse cuniculus factus esset. Ea vox a quodam , qui muros e regione custodiebat,excepta est,vt sunt acrioribus auribus,qui magis timent,statimq́ ad magistrat9 delata.Nec mora,cæteris omissis,summa cura,nunq̃ intermisso

opere, ad cuniculos tertia nocte, quo tempore a nostris cessabatur, peruenerunt: eosq; quantum proxime caput ipsum poterant, obstruxerunt: & adhibitis custodiis, opus subterraneum destitui coegerunt: & aliud vt sic dicam supramurale, maiori studio peragi. Et iam peractũ prope erat cum barbarus rex dicitur propediem, non modo se obsessos liberaturum iactasse, sed etiam obsidentes oppressurum. Sic enim fore, vt nõ modo ꝙ e fide regis erga suos, aqua, telis, & nonnihil cibo defectos, sed etiam ꝙ e dignitate faceret, & venerat in spem hanc propter immensam hominũ quam preter aduectitiam ex omni regno collegerat. Nam satis constat eam ad decem milia equitum, & centum & viginti milia peditum fuisse, vix vllis impedimentis, vllisq; calonibus ac lixis cõ plurium mulierũ comitatu: quæ cum in via castrisq; cibos, tum in prelio potum subministrarẽt. Adeo nemini virorũ vacabat fere nisi pugnare. Addidit etiam facto superbiam barbarus: noluit ipse huic expeditioni preesse, ꝙ diceret ab re esse, regem nisi aduersus regem exire in bellum, Quasi vero non sint non solum alii principes interdum maiores regibus, ideoq; regaliores, vt olim Romani imperatores. Sed certe qui obsidet alterius regnum, ipso rege obsesso non inferior censendus est. Ferdinandum enim infantem esse Castellæ, ideo aduersus hunc duos Granatæ se mittere infantes. Metu fortassis hoc fecit, quod videri voluit fecisse consilio. Semper enim vitia nostra honestatis aliquo velamento pretegimus. Infantes autem in omni Hispania regis filii vocantur: quẽ morem, vt alia plurima suspicari libet sumptum esse e vetusta Romanorum consuetudine, apud quos, vt Hieronymus prodidit, filii etiam grandes a parentibus infantes vocitabantur. Nisi forte referimus ad Græcos, quorum studia fuisse in Hispania reperio: qui indistincto vocabulo filios puerosq; appellant παῖδας, sicut vxores quoq; atq; mulieres γυναῖκας: quod fieri in pleraq; Hispania agnoscimus. Hebræi quoq; filios iam adultos & viros, vt Dauid Absalonem, appellabant pueros: & sane puer ab infante parum distat, cum infans etiam puer nominetur. Infantum igitur aduẽtu palã facto per trãsfugas quosdã Christianos, pculsi sunt animi nostrorũ, tũ tãta multitudine, tũ quasi fato datum esset, dum in eo esset vt caperẽt vrbs, tunc ipsi necesse haberent ab vrbe recedere. Quos imperator exhortandos existimans, aduocata concione, in huiusmodi verba habuit orationem: Quæ res vobis, commilitones mei, solicitudinem ac metum incutit, eadem mihi gaudium, si quid mihi creditis, pariter & spem facit. Spem inquam celerioris maiorisq; victoriæ. Gaudium quidem, ꝙ video nihil subesse proditionis in nostro exercitu. Non enim tentaret fortunam belli hostis, si sperasset se, vt superiore bello, animos aliquorum posse corrumpere. Itaq; & meę felicitati, & vestræ virtuti gratulor, ꝙ vestra pectora ne sollicitare quidem ausus est. Spem autem, ꝙ deleta semel hostium acie, oppidum hoc continuo in manus veniet, cætera subsequentur: cursus victorię ad Granatam vsq; perueniet. Neq; vero interest vestræ virtutis, quos ex omni mihi numero delegi, quosq; aduersus Cyri, aut Darii, aut Xerxis exercitum educere auderem, extimescere hanc regis Granatensis tumultuariã manũ, & ex ignauissimis quibusq; collectam, turbaq; non viribus aut scientia militari fidentem, atq; ex maxima parte inermem, neq; tam ad pugnandum ꝗ ad terrendum, aut aliquid per occasionem faciendum missam, cui ne rex quidem ipse credere se ausus est sine commeatu, sine impedimentis, sine bellicis tormentis. Quæ si nos triduum intra castra contineamus, dissoluatur, ac redire cogatur. Sed deus prohibeat, vt illi nos in castris velut obsessos, qui obsidemus, cernant, & terrere videantur. Neq; ego multis mihi, sed fortibus ac bene armatis copiis opus esse duxi, cum liceret multis vti. Mihi credite, si aliæ nunc domo nobis auxilio copię aduenient, & meo & vestro nomine aduentum earum dolorem ausum dicere, etiam missas facerem. Quæ enim laus est imperatori, atq; eius locis qui glorię studeant, si non arte bellica vincant ac virtute, sed numero? Potitur is quidẽ imperator atq; exercitus in hũc modum, præda, sed quę generosis animis multo dulcior est, gloria caret. At ego vos nõ modo ad maiorem gloriam voco, sed ad maiorem etiam prędam. Sicut enim cum maior numerus vincit, nonnulli exortes lucri sunt, ita cum vincit minor, omnes afficiuntur emolumento. Nam ꝙ quidã dicunt se moueri, quasi fatale sit nobis, cum ad expugnandam vrbem ventum sit, expugnationem ipsam impediri. Id vero inane & ridiculum est, quasi vero res semper eodem ordine eant, cum plerunq; videamus ire diuerso. An non superiore bello expugnaui Zaram? non alia nonnulla oppida? Ergo non eadem illorum quæ Setanillii fortuna, ita neq; erit istius. Ecquid simile in eo atq; in hoc bello? in quo plurimi affuerunt, qui nunc absunt, assunt plurimi qui tunc aberant. Ad hæc in illo fames, proditio, ita naues vtrinq; multæ, terrestris hostium exercitus nullus fuit: in hoc est affatim ita victus, Fides procerum militumq;, naues vtrinq; nullæ, & vtrinq; terrestres copię. Quare si qd similitudo aut dissimilitudo facit, quoniã plurima hic atq; illic dissimilia

Copię regis barb.

Pricipes maiores regib⁹.

Infantes regis filii.

Pueri.

Oratio Fer.

Præda quãdo maior.

Zara.

sunt, diuersum finē hunc ab illo fore credamus, confidamusq; in eo sub cuius imagine in acie sta bimus. Ideo Setanilli potiendi spe nos frustratos esse, vt probata deo nostra cōstantia, adauctaq; illorum superbia, aperto bello nobiscum congressos fundamus, cum summa & illorum calamita te, & nostra lætitia, vtilitate, gloria. Quæ cum ita sint, istum indignum virtute vestra metum, & istam superstitiosam opinionem deponite: nihilq; aliud nisi de fortitudine, de laude, de victoria, de præda, & ante omnia de deo cogitetis. Ego, quod ad me attinet, dabo operā, ne in duce vestro cō silium atq; industriam desideretis. Hec vbi dixit, animosq; omnium alacriores factos cognouit, iubet vt in posterum diem parati sint ad expeditionem, neue quis castris longius exeat, donec de itinere hostium compertum sit. Nam vulgabatur iam hostem mouisse. Sub vesperum explorato res quoquo versum dimittit, qui renuncient, qua ex parte illum aduentare aut videant aut au diant: noctu nihil certi explorari potuit. Prima luce alii alibi quosdam equites se procul vidisse nunciant, & ipsos, vt credebatur, vel ad explorandum, vel ad fallendum distinendūq; missos. Ascē dente iam die, ac calescente, cum imperator cibum maturius capi præcepisset, vnus speculatorum subditis calcaribus, anhelanti equo, & ipse anhelans castra intrat, & vt cuiq; obuius fit nunciat, hostes aduentare, non quidem a se visos, sed quos ex puluere venire intelligat, per Buccam Asini, hoc nomen faucibus eius montis est, transituros. Ad quem nuncium imperator signa canere iu bet, & omnes in armis esse, & in sua quenq; statione: equitesq; protinus, ad vexilla cum equis præ sto esse, simulq; Petrum Pontium Marresanum, sane strenuum decurionem dimittit ad certius ex

Pet.Pontiꝰ.

plorandum, quantę copię, quo in loco castra positurę, aut quid acturę, & hęc renunciare episcopo, qui maxime obnoxius venturis hostibus videbatur, quiq; secundus a duce habebatur. Ipse suspi catus aliquas hostium turmas, longius in ipso aduentu excursuras gratia prędandi vel iumenta vel pecora, vel homines, cū maiori equitatus parte circuit castra, ex idoneo loco illos aggressurus interclusurusq;, atq; in tergis hæsurus. Sed tanta celeritas hostiū fuit, vt priusq̄ hic eo, quo intē debat, euaderet, ad superiora castra peruenerint. Nam simul ac Petrum Pontium viderūt, siue cō tinuato quem instituerant cursu, siue ob eum ipsum velut exploratorem magis moti, laxatis ha benis virū insequūtur, aliiq; subinde atq; alii, vt quisq; maxime effuso cursu persequi poterat, vt ipsi pro nunciis essent: vsq; adeo vix satis spatii Petro fuit ad se coniciendū, in claustra portæ ca strorum, quę petebat. Ibi pugna non iusta acie incipitur, decursantibus atq; obequitantibus mu nitiones barbaris, siqua transitum facere possent, assidue aliis super alios applicantibus. Episco pus cum sua manu pro munitionibus acri animo pugnans, non sinebat quempiam egredi equi tum suorum, donec imperator aduenisset, aut iussisset. Sed cum aliquandiu nihil auxiliorum, neq; a duce, neq; ab inferioribus castris mitteretur, nihilq; ei preciperetur, sibi per se precipiendū puta uit: sumptoq; e re presenti consilio, anteq̄ hostium & numerus & audacia increscerent, conscensis equis, receptoq; in medium peditatu, vtraq; porta cum clamore erumpit, incautosq; ac dispersos inuadit, & impetu ipso atq; impressione loco nonnihil mouet, mox etiam propellit: ibiq; paulum prælium hęsit, & iam prope æquo Marte dimicabatur, nec diu res Christianorum erat futura su perior, nisi qui in inferioribus castris erant equites, cognito prelio, cum quinq; cohortibus super uenissent, credentes & imperatorem ipsum versari in pugna. Barbaris quoq; non modo equites subinde auxilio veniebant, sed iam pedites aderant, & vterq; infans adesse videbatur, alter pedi tum adhortator, collectoq; pede copiæ pedestres manus conserebant, & contempta Christianorū paucitate, Mahometani se in manibus habere victoriam alacri vociferatiōe testabantur. Interim accepto & clamore & nuncio, imperator iubet nunciari iis qui ad castra sunt, relicto quod satis ad presidiū esset, ceteros citissime ferre suppetias superioribus castris. Ipse eodē quo constituerat itinere, sed maiore occasiōe q̄ sperauerat, quasi ex occulto in barbaros eqtes, renouato clamore e latere incurrit, aciēq; ipso impetu auertit, & labētibus ab equo plurimis, in fugā cōuertit. Nostri q modo laborabāt, addito aīo instant cedētibus, missisq; a duce ad pedites auxilio eqtibus, eadē illic fortuna pedestris certaminis fuit. Proculcabātur iam pedites, nō a nostrorū modo equis, sed etiā a suorum, cū in latus magis q̄ retro propulsi essent, primo incursu. Iam omnis ex inferioribus ca stris exercitus se proiecerat, & alibi effusa alibi confusa fuga, petentē tuta hostem inuenit. Hic vn diq; barbarorum ingens cædes, passim arma abiiciētium, siue vt leuius fugerēt, siue vt minus ad cædēdum prouocarent victorem. Ita arma quę & ad protegendum dominū, & ad feriendum ho stem inuenta sunt, in contrariū vsum mutabantur: ꝙ neq; dominos protegebant, & vt illi ab ho ste ferirentur, vbi abiecta faciebant. Iam nemo aliorum de inferenda aliis morte, sed de sua vitan da cogitabat. Ipsi quoq; infantes, vt Ferdinandum omissis aliis, instare cum delecta equitum

Pug. acris.

Mahometa ni.

Infantũ re gis barb.fu ga.

ala,sibi solis cognouerant,eximia pernicitate equorum vsi sunt,in q̃maxime vtili rē poterant,nō
in q̃maxime speciosa,salute laudi prælata,tanto turpius inter suorum fugam,anhelitum,lamenta
tiones euntes,quanto splendidius paulo ante aduenerant.Erat operęprecium videre in tanta ho
minum multitudine,quę terga dabat aut prosternebatur,non vnum armorum colorem,sed vnū Color ve-
vestimētorum, aut duos.Siquidem non alia veste amicti erāt q̃ rubra veneta ve, aut ex ambobus stis hostilis.
discolore.Multi de rupibus,vel a turba arctante deiiciebantur,vel ipsi se deiiciebant,quorum alii
nuda humo diffracti,alii cotibus lacerati,alii vepribus confixi innexiq; visebātur.Multi se ferarū
ritu in dumos abdebant,& cum manus hominum vitant,eo se immerguut,vnde sine hominum
subsidio emergere non possint.Nullus in seruitutem acceptus, nulli pepercit ferrum nisi mulieri
bus,quę cum in via,tum vero in castris & vltra castra captæ sunt.Nam ipso victorię cursu,castra
nondū munitiōibus cincta,capta direptaq; sunt,licet parū plena essent.Nec longius illinc proces-
sum est ,& q̄ angustiæ quædam subeundæ erant,& q̄ plurimi in colligendis spoliis ferendisq; ca
ptiuis equis substiterant,& q̄ parum iam ante noctem profici poterat,& laborem extrahi in no-
ctem multam,in media hostium terra,parum tutum videbatur.Nam sæpe occasio rei bene gerē
dę victos ad spem victorię inuitat,& extrema victorię negligentius administrata,calamitatem vi
ctoriæ afferunt. Id potius quod superetat temporis, visum est expugnationi dandū Coccıæ op
pidi,quod in faucibus ipsis buccę asini situm est.Oppidani quibus denunciatum erat , nisi se de- Coccia.
derent,extrema passuros: si dederent,cum omnibus quæ quisq; ferre posset abitutos. Primum se
imperata facturos negauerunt,deinde vbi tantam manum circunfundi viderunt, se obtempera-
turos dixerunt.Quibus responderi iubet imperator,quandoquidem non statim paruerunt,se nō
relinquere eis nisi vestimenta,sin punctum temporis in pertinacia perstiterint, ne libertatem qui-
dem relicturum,nec de nece etiam fore securos.Hoc terrore permoti sese dediderunt , oppidum Deditio ho
vero militibus ad direptionem concessum. Tunc semel data vitæ venia hostibus , & quia multū stium.
funiculi apud captiuas repertum erat,quoscunq; iam barbarorum capiebant, pręsertim aut lati
tantem,aut asperitate veprium circūuentum colligabant.poscētium misericordiam,& vltro ma
nus in habitum eorum qui vincuntur,componentium. Res mira dictu , quibus vinculis alliga-
tum hostem,se tradituros suis fœminis promiserant, iis vinculis ipsis inspectātibus eisdem fœmi
nis alligati sunt. Ideoq; iuste videbantur vt vincirentur,non trucidatentur,orare: quod etiā im-
petrauerūt,posteaq̃ iustitia suę causæ innotuit.Dux profligato barbaro exercitu,oppido recepto,
præsidio imposito,illinc primis tenebris rediit,ac pręeuntibus cereis,& latera vię passim inceden
tibus,vt qui vagi palantesq; persequendis hostibus abierant ,longius vestigia nanciscerentur, in Signa quot
castra peruenit. Capta sunt signa militaria ad duo milia, cādida ferme omnia. Vnū pręterea Gra capta.
natæ,cuius in medio pictum erat granatum,ita enim malum Punicū vulgo vocant, hiās & Phœ xxx. hostiū
nicea grana exerens:numerus autem captiuornm, cæsorumq;,magis a suis q̃ a nostris initus est: milia cæsa.
desiderataq; sunt,vt eorum confessione compertum est, ad triginta milia virorum quingentasq;
mulieres,quæ ob contumeliam,quæ illi sexui fit,magis illis doluere,q̃ totidem viri ex nostris.Nō
nulli ex castris episcopi,vix plures ex aliis nec sane multi vulnerati. Cuius victorię cum magnam
laudem episcopus,magnam fortitudo militum retulit,tum multo maiorē ipse imperator, qui &
ante rem militem animasset,& in re nihil ad superandum hostem reliqui fecisset. Ipse tamen feli-
citati suę,suorūq;,hoc est fauori diuino victoriam se debere pręcipue dicebat.Paucis postea die- Cadauerū
bus,cum odor cadauerum,æstiuo calore adiutus,infestaret castra, nō modo pręsenti fastidio, sed exustio
etiā piculo in posterū pestilentię dux pręcepit,vt tracta vnco,& in aceruos collecta succenderen-
tur.Ex quo intellectū est,qd̄ diuturna desuetudine dedidiceram⁹,nō plurimis lignis opus esse ad
cremāda humana cadauera,pręsertim vt tū erant solibus incocta,& adipibus q defluebant, nōni
hil alimenti flāmæ prębentibus.Ossa tamē promiscua atq; inhumata manserūt, ne rogum similē
priscis hominibus sortirentur.Quorū ideo cremabantur corpora,vt ossa cū cineribns legerētur
ad sepeliendū.Horū vero is exitus fuit,vt primum vita,deinde vestitu,qui deformitatē operit, tū
carne,postremo sepultura etiā apud inferos quiete viduarentur. Per eosdem dies quibus hęc ad
Antiche rā geruntur,duę alię pugnę diuersis in locis eodē prope modo gestę sunt,sed hoc diuer-
so,q̄ sicut hic castra nostra hostes,ita illic aliena oppida nostri adorti sunt,infelici & ipsi euentu,
nisi fortuna affuisset.Sed qd̄ aliquāto prius fuit,pri⁹ narrabimus.Quatuor oppida sunt finitima
Antic herę,quorū noīa sunt,Humeda,Baieza,Graen,Chesada, horum incolę circiter tria milia,ex
sexta parte equestres,cū fama exisset, nō modo bellatores, sed oēs qui p ætatē arma ferre possent, Vicina An
etiā fœminas Granatenses isse in expeditionem,constituunt in illorū agrum facere incursionem tic. oppida.

& a muris vſq; prædas abigere. Nunq̃ enim ſe tantam occaſionem nec habuiſſe, nec habituros: itaq; lęti alacreſq; proficiſcuntur.Res primo proſpere ire,neminem prędatoribus obuiam cum armis ſe ferre vident: paſtores & eos raros,ad primum incurſum diffugere, pecora relinquere,vnũ ſalutis ſuę auxilium ponere in arduis,muriſq; ſubeundis. Sic heſterna calamitas,nam pridie profligati fuerant,omnes perterrefecerat,ita ſecurius ingentem prędam cogunt,abiguntq; retro qua venerant.Re autem palam facta in vrbe,per eos qui euaſerant,& ipſi Granatenſes e turribus proſpiciunt prędones,& quia in diuerſam a caſtris viam abibant, non eſſe de numero victorum coniectura colligunt, ſed finitimos per occaſionẽ ad prędãdum ſolicitatos. Igitur ne finitimis quoq; ludibrio eſſent,raptim armis ſumptis,ad quinq; milia peditum quingentoſq; equites,hoſtem veſtigiis inſequuntur,feſſoſq; & ad radicem montis ſtratos,partimq; dormientes ſub noctem nanciſcuntur,incautos aggrediuntur,non paucos trucidant. Cęteri ſemiſomni, qua cuiq; proximum eſt,diffugiunt,fere duo milia in montem aſcendunt,a quo nuſq̃ niſi eadem via deſcenſus eſſet.Hoſtes quia & ipſi & equi de via feſſi erant,cum illuc curſu veniſſent,ſatius putarũt differre,per noctis tempus expugnare eos qui iugum montis aſcenderant,cum pręſertim ſine pugna ſeſe dedituros crederent,aut ſi hos vellent omittere greges abactos non ſinere per noctem paſcere,ſed defatigatos ad nouum laborẽ impellere,non erat ratio. Sicq; diſpoſitis qui obſeſſos, & qui pecora in paſcuis diſtributa cuſtodiant, cibum quem poterant,deinde quietem capiunt,lucemq; expectãt, tunc quid conſilii ineundum ſit,deliberaturi.

Tubicinũ fuga.

Tubicines aũt cum fremitus hoſtium ac tumultus ab altera parte miſceri cœpiſſet, & cũ iis multi alii ad trecẽtos numero infrenatis protinus equis fugam intenderunt,beneficióq; noctis elapſi ſunt,ſed alioſum q̃ in patriam verſus. Verum cum equos inedia ac labore confectos,& pręſertim nocturno ignotoq; itinere adigere vix poſſent,delituerunt in colle quodam,equis in prato vt quieſcerent paſcerentq; alligatis,quibus de tertia vigilia receptis conſcenſiſq;,vbi longo ambitu montem circuiſſent, obuium habẽt quendam nomine Petrum Mendociam,adoleſcentem,maioris q̃ pro ætate,& animi & conſilii & roboris, vt ipſe declarat exitus.

Petrus Mẽdocia.

Hunc alii ſeu q; parcerent,ſeu q; diffiderent ætati, ſecum educere recuſauerant, eam contumeliam non tolerans adoleſcens,atq; ira plenus, in ſequenti nocte adhuc intẽpeſta, cũ aliquot equitibus prędatum domo egreſſus eſt,affirmans ſe facturum periculum an illa in ætate vir eſſet.Qui cum ad montem,vbi ciues obſidebantur,appropinquaret,iam iam pro prędatore futurus pręda,deo amico obuius fit trecẽtis illis,cognitaq; ex aſpectu illorum fortuna, paucis rem geſtam docetur,hortantes eoſdem vt ſecum feſtinato rediret,ipſe econtrario vt ſecũ potius irẽt, huiuſmodi oratione perſuaſit.

Oratio Mẽdociæ.

Audite quęſo amici pauca, nam rem vobis honeſtã vt ſpero atq; vtilem proponam,quam eligatis licet ſi placuerit,ſociis ac ciuibus noſtris:nihil reliqui eſt, vt audio,quin aut fame abſumantur,aut hoſti ſe dedant,hoc detrimentum quantũ ſit ipſi videtis.Quibus ſi opem non ferimus cum liceat,mortis eorum aut ſeruitutis,ſin ferimus,vitę libertatiſve autores erimus. At quomodo ferre opem licet? eodem quo patrem meũ, ſimili in caſu ſociis tuliſſe ex ipſo ſæpe audiui,quod referre temporis anguſtię non ſinunt,tamen ſimilitudinem ex meo conſilio cognoſcetis.Circueamus hunc collem,vnde a ſociis videri,ab hoſtibus non videri poſſimus, & dum vicini erimus,ab ea parte quę ad caſtra fert,tubę atq; cornua bellicum canent ſine vllo veſtro clamore,ne paucitas fortaſſe prodatur:Noſtri intellecto dolo & ipſi auxilium ab imperatore miſſum venire ſimulãtes,quippe neceſſitas cogit omnia audere,pręcipiti curſu ferentur:Qua noua audacia fidem faciente,has tubas eſſe aduenientium ſociorum. Illi vt ſpero terga dabunt,aut certe noſtros abire permittent, retro ſe recipientes in tutum. Neq; vero ſtrenuos viros eſſe hos exiſtimare debetis,etſi vos fugauerunt. Cuius rei hęc documenta habeo,q; ſoli omnium tanq̃ minime ſtrenui in vrbe relicti ſunt , q; niſi noctu vos, niſi incautos, dormienteſq; inuadere auſi non ſunt. At certe reliquię ſunt profligati exercitus.Nanq; heri propius ſolis occaſum, rumor de victoria imperatoris domi maximus erat,quod iam iſtos,ſi de numero illorũ non ſunt,reſciſſe oportet. Vtrouis tamen modo tales ſunt,quibus paruus terror maximum metum incutiat: q; ſi tantum ad deſcenſum noſtrorũ ſummouebuntur,ciues noſtros e pernicie eripuerimus,nullo noſtro cum periculo,& ingenti cum gloria. Si,quod magis & opto & ſpero,perculſi metu atq; exanimati,longius fugam capeſcent,aut in prima fuga opprimentur cum maiori gloria & gratia erimus ſocii prędarum,participeſq; victoriæ. Quare agite,quod bene vertat, & meum conſilium & me ducem ſequimini. Hæc locutus pergit ; alii, crederes non inuitatos ſed imperatos , vno omnes animo ſequuntur . Ille antecedebat , fungens ſpeculatoris officio , atq; illis qui erant in iugo ſe oſtendens . Non enim ea nocte præ ſolicitudine illi ſomnum ceperant , mirabantur

tamen quid rei futurum esset, & iam diluculum erat, cum ad exitum supinæ vallis, quæ ad hostes ferebat, cernentibus sociis, circiter duo stadia ab hostibus ventum est. Ibi tubæ cornuaq; cecinere bellicum. Et socii iandudum dolo percepto, omnes strictis gladiis, reddito clamore decurrunt, semisomnos attonitosq; inuadunt. Illi duplici clamore & clangore circũuenti, prius quo fugiant, q̃ quo tela sumant, circũspiciunt: fugientium terga Christiani cædunt, simulq; Mendocia ex vociferatione fugientium insequentiumq;, quo in statu res sit coniectans, in apertum prodire festinat, magis ac magis tubis concrepantibus: vbi conspicatus fugientes, cum comitatu pariter insequitur: tandemq; multis mortalibus trucidatis, multis captis, maiorem calamitatẽ reddunt q̃ acceperunt, & prędam non modo desperatam, sed multo etiam spe ac voto maiorem reportant. Ita hominis, quem vt necdum virum in societatem admittere noluerant, virtute liberati sunt, & victi victoriam consecuti. Nec vero maligni in agnoscendo beneficio fuerunt, facta illi potestate quęcunq; vellet eligendi, aut si mallet omnia sumendi: qua tamen vti noluit, nisi prędam ad arbitrium suum partiẽdi. Ex qua tertiam partem sibi tubicinibusq; ac sociis quos reuocauerat, distribuendam adiudicauit: reliquas virilibus partibus inter se diuidendas censuit, quoniam par periculum, labor, audacia extitisset. Atq; in hunc modum gnare acta opera, pleni prędarum ac læti, pręterq̃ q; aliquot e suis amiserant, reuertuntur. Sed tantus fuit proprię salutis metus, ea recuperata, vt minor de aliena morte dolor sentiretur. At centum numero desiderati sunt, cęteri aut ad victoriam suorũ e latebris prodierunt, aut, quę minima pars fuit, per dumos, colles elapsi, tristem nuncium domum reportauerant, ita vt iam pro deploratis omnes essent. Quo magis & lætus, & admirandus, eorum reditus cũ præda fuit, vnum Mendociam in cœlum tollentium, quasi singularem ducem, quem domi pridie, pro non idoneo adhuc milite reliquissent ac respuissent. Altera pugna non ab oppidanis, sed a castrensibus viris incœpta est. Erat in castris eques quidam, nomine Ioannes Mars Seeretensis, quondam Agarenæ superstitionis, impiger iuuenis, viribus animo respondentibus: hic hortatus sodales suos, vt in agrum Malacanum incurrentes agerent prędas, ad centum homines, quos paupertas audaces faciebat, coegit. Profecti cum iam octo milibus passuum ab vrbe abessent, sub lucem trecentos, vt colligi poterat, equites ex aduerso se ferentes, conspiciunt, moxq; conspiciuntur inuicem, parua iam vtrosq; dirimente intercapedine. Cęteros, q; se deprehensos arbitrarentur, fugere volentes, Ioannes oratione retinuit, & vt hostem quoq; inuaderent induxit. Socii, vt ipse vestri aduentus, & vt fors tulit, vestri periculi autor sum, sic meum est vestri reditus, ac vestrę salutis curam habere, non solum meę. Si locus vbi sumus satis apertus ad fugam esset, si satis etiam distantiæ ab hostibus, nimirum non tam ferox temerariusq; sum, vt pugnã morã ve suaderẽ. Nunc cũ & locum ceperimus angustũ, quo veniremus occulti⁹, & hostis non absit longius quadringentis passibus, vt opinor recentioribus q̃ nos equis, quam spem salutis tantam ponimus in vna celeritate equorum. A fessis plus quinq; & viginti milibus passuum remetiendum est. Quos isti incompositos, ac dissipatos insecuti, vt quenq; primum assequentur, trucidabunt: & vt eorum habeo animum, vsq; ad vnum. Non enim firmiores nostri equi, aut vt dixi recẽtiores sunt ad perferendũ cursum. Modo tres quatuorve illorum, qui plures nobis sunt, si pernicibus equis insideant, instabunt fugientibus, terga cędent, & aut morari compellent, aut ritu ouium caprarumq; mactabunt singuli plurimos. Vt renouemus in nobis ea quæ de Rolando ac Rainaldo in hac regione gesta memorantur, qualia fuisse Hectoris, Ænee, Achillis, aliorũq; priscorum frequenter audiui. Ex quo nõ mortem defugiemus, sed ad honestam mortẽ refugerimus. Est autem honesta mors in pugna, non in fuga, ad quã mortem fortior vos hortari ausim, si nihil aliud sit reliqui, nunc etiam spes salutis ac victorię ostenditur, si fortunam belli tentemus. Sępe enim pauciores vel cõsilio, vel virtute, vel quod maximum est, necessitate ac desperatione vicerunt. Magna res est proponere animo, aut vincẽdum, aut mortem dedecusq; atq; omnia extrema patienda. Sępe infirmiores feræ, quæ in aperto singulas robustiorum ferarum fugissent, cum se inclusas viderunt, contracta rabie aduersus plures insurgunt, & nonnunq̃ eiulare, & fugere cõpellunt. Ego vidi vulpem vnam, vulneratis plerisq; canibus euasisse! Nos ergo tot vulpes cum rem nostram in angusto videamus positam, paulo plures canes extimescemus inuadere, si incolumes & cũ laude volumus euadere? Quid? q; nostrum adiuuat fortuna consilium, si inuadimus speciem prebebimus nos partem insidiatorum esse, non totam manum. Neq; enim compertum habent numerum nostrum: videtis vt lente cunctanterq; veniunt, vt duos longius præmiserunt explorandi causã, & ipsos hæsitantes & circũspicientes. Audendum igitur anteq̃ certum explorent, & tanq̃ fiducia sociorum qui lateant, feroces simus, ferociter irruamus. Victoria impe

Mendociæ victoria.

Tubicinũ manubiæ.

Ioan. Mars.

Mar. oratio

Rolãd⁹ Rainaldusq;

ratoris nostri, omnia facit illis formidolosa, nobis audenda: Vnde aut victores cum pręda & gloria redibimus, aut certe honestissimam mortem oppetemus. Quam nefas est appellare mortem, fruituros apud parentem vitæ vita æterna. Speroq; in Iesu Christo, qui me de pristina mortalitate ad spem æternitatis reuocauit, eum hanc meam spem non frustraturum, atq; eius inuocato nomine feror in hostes. Hoc dicens adacto equo, in duos antecursores, & iam proximi erant, infesta hasta dirigit cursum. Illi propere terga dant, cęteri Christiani insequuntur. At barbari qui ad responsum exploratorum suspensi erant, visa eorum subita fuga, hostiúq; incursu turbantur, & inter pugnæ fugęq; consilium commiscentur, & aliis terga dantibus, alii perterrentur, atq; ita iam omnibus in fugam versis Christiani irruunt. Sed postremi nō tam cito vertentes terga, quippe qui rem non videbant, vt in locis non admodum latis, impedimento erāt prioribus fugere volentibus. Sic data facultas est Ioanni sociisq; cædendi, sternendi, capiendi, q̄q̄ nulli fere curæ erat capere, nisi prius bene multos ex maiore turba, quàm ipsi essent interemissent. Nec destiterunt insequi, donec & propius vrbem erant, & plus dimidium hominum conciderant. Paucisq; captiuis sed plerisq; equis captis ad castra reuertitur, equis qui aut saucii, aut afflicti subsequi nequibant, ne hosti profuturi essent, subneruatis. Ad horum ingressum admirabantur omnium oculi, vnde tot sine vectoribus equos, tot eorum strata, nam multi terna, quaternaq; strata, atq; ephippia gestabant. Quærebant nonnulli vel ioco, vel serio, an socios cum equis amisissent. Respondit quidam, immo interrogate equos ipsos, & ornamenta ac vestes, quosnam socios amiserunt. Ioannes etiam facetius, vt sumus in victoria faceti & dicaces, nos vero in nemore sumus venati, & quot animalia nostras manus effugerunt, non perdidimus, perdidimus quot non effugerunt: hęc sola nec effugerunt, nec perdidimus. Et hęc quidem nostrorum in oppida hostium incursiones, totidē sunt illorum circa castra, munitionesq; nostrorum aliquanto posteriores, quasi & ipsi audēdum sibi eodem genere existimarent. Sed mirum profecto fit mihi cogitanti, omnem, quę per id tempus tentata est, incursionem, fuisse non minus infaustam q̄ temerariam. Sed temeritatem Christianorum in bonū, Mahometanorū vero in malum deduxit deus. Prior autē ad eos pertinet, de quibus me promisi dicturum. Adelittos Almoganenosq;, ita hos appellat ea Hispanię pars, vbi hęc scientia, si ita appellanda est, viget: quorum alteri sunt duces ac velut magistri, alteri comites ac discipuli. Horum ars ac peritia est, ex volatu auium, ex voce, ex ferarum occursu, aliarumq; rerum plurimarum ariolari, quid boni maliq; sit euenturum. Deq; auguriis omnibus prognosticis habēt libros diligentissime scriptos. Horum vt dixi magistri, quę opinio vsq; ab Homero vtiq; iam superioribus nata temporibus, apud plerosq; poetas, historicos, philosophos sibi fidem vendicauit, multiq; de ea scripserunt, partim qui assererent, partim, quorum de numero ego sum, qui improbarent, atq; refellerent. Est alia horum peritia, quam compertissimā probat experientia, inuestigare transitus, non equorum modo iumentorumq;, sed hominum quoq;, per vestitam, per nudam, per durā humum, per lapides, per saxa, per cotes, vt nec numerus eorum qui transierūt, vnq̄ fere eos fallat. Ideoq; non segniter ac tarde, sed vt venaticos canes dicas, quibus si latine sit nomen dādum, nullum decentius dari queat, q̄ inuestigatores, cum in vestigiis vestigandis exerceantur. Quos si mihi permittam ita appellari potius, q̄ eo prope rusticano nomine, non sim insolentiæ accusandus. Habenda enim ratio est decoris in loquēdo, cum vtiq; accurate scribimus. Q2 si hoc conceditur, illud multo magis concessum iri necesse est, quos vulgo Caballerios vocant Græci: de his quoq; nūc pariter mihi dicēdū est, eos vocare equerios, ne eorū sequamur errorē, qui verba Vlpiani scribentis de iure ciuili, male accipiētes, vocant milites, quod nomen eorū propriū est, qui militāt, pręsertim sacramēto illo militię obligati, ne id possit alię rei adaptari sine maxima perturbatione librorū, q & scripti sunt, & scribētur. Ideoq; eruditiores in hāc significationē eo noīe non vtūtur, qđ tamen cū emendare conantur, in simile vitiū incurrūt. Qui quia caballerius a caballo dicitur, quasi rusticitatē hanc soni reformidantes, pro eo equitē substituūt. Sed cū eques habeat suam significatiōem apud omnes autores, sicut miles in eandā quam modo diximus, si aliter accipimus: q̄ fert consuetudo librorū, incidemus in perturbationē. Quare quis non videt rebus nouis esse accommodanda noua nomina? vt veteres, a quibus pręcepta habemus & exempla sumimus, factitarunt. Nec nos non minimum operępretium est esse pręfatos, nūc equerios sine reprehensionis metu dicemus. Hi numero centum fuerunt, inter primos eius ordinis nonnulli aduenæ ex Africa, cęteri indiginę, qui se apud regē deuouerant, nunq̄ reuersuros ad cōspectum illius, nisi pręclarum aliquod aduersus Christianos facinus edidissent: incitati, vt colligi potest, non modo regis charitate, sed æmulatione gloriæ quorundam ex Christianis, qui decem milibus passuum

Barbarorū cōsternatio

Ioan. scōma Ænig. Homero quondā pposituū.

Ariolatores

Equerii.

Caballerius

a castris stationem tuebantur, tum ne quis transeuntem commeatum intercipere posset, tum ne quis domum se reciperet, trecenti numero iureiurãdo adacti, se locum nullo terrore deserturos: & quia in mentibus militum, & fere omnium plus valet pene metus, q̃ religio, poena addita, vt si eques desereret, armis equoq; exueretur: sin pedes, certo plagarum numero inspectantibus sociis cęderetur. Hos barbari equerii, cum viribus freti, tum improuiso aduentu sperabant se oppressuros, interseptaq; re frumentaria, stationem retenturos, donec aut rex auxilia misisset, aut si bi alias manere conducibile visum esset. Obseruato itaq; tempore, per occultos transuersosq; tramites, vno tantum contento qui cibũ ferret mulione, veniebant. Cum inuestigatores eorum, iter numerumq; odorati mittunt breuiori via ad stationarios nuncium, docẽtq; quid acturi sint: ipsi coacto raptim suorum globo, vestigia insequi instant, & vbi sub oculis fuit hostis, q̃ occultissime poterant subsequuntur, vt lateant, credentem se latere alios, fallantq; cum fallit. Iamq; ad torrentem equerii peruenerant, cum pauci in statione, quę supra vlteriorem ripam posita erat, interlucerent. Hic ex composito, ab iis qui a tergo & a fronte erant, velut in deprehensos, simul exclamatum est: quo ancipiti terrore consternati equerii, quia conuertere retro cursum difficile erat, & plures sequi equites, q̃ in statione equestres esse vident, ire pergũt, & in alueum se demittunt, tanq̃ per aduersam ripam, cum aliquantum processissent viam inuenturi: quæ multum eos fefellit opinio. Nam vbi paulo plus, q̃ iactũ sagittę per glaream procurrissent, offendũt rupem, ex qua torrens cursum quoties habet, in pręceps cadit: Ibi subsistentes equerii circũspectant attoniti, & cõsilii inopes, a fronte rupe, a tergo ponte, qui inflato torrenti imponi solebat, per stationarios deiecto, ab vtroq; latere ripis & eas hoste premente interclusi, & vt se dederent, nisi perire mallent, vndiq; exaudientes, & infesta ac suspensa tela cernentes, dixerunt se dedere: iussiq; non descendere ab equis, sed se longa cunctos serie colligare fune, quem victores deiecerant. Ita iuncti ex alueo processerunt, scutis ex corio factis, qualibus Mauri semper atq; Afri sunt vsi, ad sinistram partẽ ephippiorum appensis, lancea subter dextrum femur iacente. Atq; ita cum inauratis calcaribus aliisq; equeriorum insignibus, cum magna exultatione ducentium, q; hoc sua arte potuissent, ad imperatorem perducuntur. Quo ille spectaculo ita magnos risus excitasse fertur, vt vix vnq̃ sit visus risisse hilarius, dixisseq; circunfusis inuestigatoribus, ac præ victoria gloriabundis, quoniã puderet captiuos in illo cultu conspici, exuerent, & cum sibi haberent: significans per lusum illorum spolia se dare dono iis qui cepissent. Venio nunc ad postremam barbarorũ incursionem. Domuerat per eos dies imperator circunferendo arma, partim terrore, Cozam, Sebar, Alzanam, Maram, aliaq; nonnulla oppida. Hostes ob id timentes Antidonæ, quæ abest ab Antichera milibus passuum decem, &, vt illi loquuntur, duabus leugis, magno cum comitatu militum illuc rem frumentariam supportauerant. Nec eo contenti, fiducia vicini receptus allecti sunt ad tentandã excursionem, si quid prędę abigere possent, fortasse q; audiuerant, viderantve multa iumenta pascere aliquot stadiis longe a castris. Pascebãt autem illa, q; aut macriora, aut q; minus valida, aut q; minus necessaria dominis essent, aut releuãdi sumptus, vt fit, gratia, in loco herbido ad pręterfluentem amnem nomine Gorzam. In hęc illi, & in custodes, si quos nacti sunt, impetum faciunt. Sed eos vt primum contendere in castra versus prospexit noster speculator, signum fumo fecit, quo nostri excitati, armis repente sumptis, prouolant. Insidebat speculator in petra, inter vtranq; vrbem pari interuallo, nomine Pegna amatorum, hoc est Petra amantium. Huius nominis causam, quia non iniucunda auditu est, satius est perstringere, q̃ omittere. Iuuenis quispiam, nomen non traditur, nec patria, sed tantũ natio, q; esset Hispanus: seu bello, seu latrocinio captiuus, Granate duobus tribusve annis seruitutem seruiuit, vtente domino sua opera, in rebus vrbanis atq; domesticis. Filia capta tum forma, tum lepore linguę, tum liberalibus moribus adolescentis, hominem illexit, & ipsum mutuo flagrantem specie puellę & elegantia: iidem cum viderent nec impresentiarum liberam sibi esse consuetudinem, nec diu futuram, cum alter seruus esset, altera nubilis, pręterea periculosam vtriq; rẽ atq; capitalem: constituerant per occasionẽ ambo fugere. Sed adulescens honestius, q; ipse ad suos, a suis illa abibat, nisi religionis ratio cõstitit, quod ne credã, sequentia inducunt. Profecti cum ad petram peruenissent, fessaq; mulier requiesceret, ecce pater cum aliquot comitibus, omnes equis vecti, citato cursu insequebantur. Amantes, quod vnum ad tẽpus erat pręsidiũ, per petrę cautes repẽdo in cacumẽ euadunt. Pater puellę cũ applicuit, frendẽs atq; terribilis, imperiosis, cõtumeliosisq; verbis, iubere vt cõfestim descendãt, nõ descendentibus minitari, extrema se in illos exẽpla editurũ. Cęteri admonere, hortari, cũ virũ, tũ præcipue puellã, vt ad pedes domini patrisq; se abiicerẽt, misericordiam magis q̃ vltionem experturos, ne iratum

Spectaculũ risu exceptum.

Oppi. barb. capta.

Pegna. Petra amãtium.

magis exacerbarent. Illis nec imperata, nec admonita facientibus, delapsi omnes ab equis, in petram alius alia parte, non minus manibus q̃ pedibus enitebantur. Iuuenis contra e superno obmoliens saxa, & omnia arma aduocans, euulsis glebis, stipitibusq;, nunc huc, nunc illuc, ab ascendendo deterrebat. Eo metu ab incœpto desistentibus, pater exæstuans mittit vnũ ex comitibus ad accersenda ex vicino vico auxilia, maximeq; sagittarios. Quibus continuo accurrentibus, videntes obsessi se captum iri, hoc est omnia suppliciorum contumeliarumq; genera passuros: quid verborum lachrymarumq; ediderint ignotum est. Certe arcto inuicem complexu, & vt credibile est, osculantes, sese deiecerunt, ab ea parte quę ad patremfamilias spectabat, atq; in eo complexu perlati, extinctiq; sunt. Fertur, omnes qui aderant, præter senem illum, & qui mox audierunt, vtriusq; fortunam fuisse miseratos, nonnullos etiam iacentibus amplexisq; illachrymatos, quos non prius amor, q̃ vita defecisset, vt defuncti quoq; voluntario illo complexu, inter se adhuc amare testarẽtur. Ibi sene inuito, ãbo, sicut erãt vestiti, cõstrictiq;, sepulti sunt: & Petrę amãtium ob eã rẽ nomẽ inditum. Huius euentus, etsi nonnihil me quoq; miseratio subit, tamen misericordia indignos ob id fuisse apud deum existimo, q; & puella amores suos videtur, non religionem secuta, & iuuenis audacior fuisse cum rapina ad se vindicandum in libertatem, q̃ prius sine rapina: quæ causa, vt iter sibi tardius, & persecutores acriores, & minorem spem veniæ pararet, extitit. Pręterea neuter in extremis suis rebus bene de dei bonitate sensit. Ab hoc loco prędam agentes Barbaros, nostri quicquid in medio spatii & cursu emensi, premere incipiunt, vrgentq; illos, sensim sese in tuta recipientes. Tandem non procul a muris, vndiq; aggressi fundunt, cæduntq; ad duo milia hominum, ac multis captis, receptaq; præda, ita incolumes reuertuntur, vt duo modo desiderati sint, pauci vulnerati. Paucis post hęc diebus, turris deambulatoria perfecta est: in qua eo plus temporis comsumptum est, vt ne quid vlla ex parte, quale alias contigit, accidere posset. Oppidani, qui iampridem muros ciliciis, storiis, centonibus, stragulis, culcitris ad medium vsq; contexerant, aduersus sagittas, bombardasq;, nunc etiam propugnacula contabulant, & omni humana ope verticem suæ turris muniunt, & contra aduentum nostræ hinc atq; hinc tormenta disponunt. Sed aduersus quidem hæc, vtpote cum cernerentur, a nostris prouideri poterat: verum non plus in apertis pręsidiis spei ponentes oppidani, q̃ in occultis, hunc in modum constituerunt fallere contignationem: quæ media in turri sua erant, diruunt: ac totum id quod vacui erat, sparto, stuppa, canabo, & aliis quę facile ignis corripit, explent, ac referciũt: relicto foramine instar fenestellæ, paulo infra turris coronam, vnde erumpens incendium, scalam nostram sese porrigẽtem, comprehenderet. Et successit astutia, si succedere est, ad modicum tempus fauere fortunam, quo grauius rursus affligat. Imperator primũ iubet quanta erat latitudo machinarum, in fossam quæ castris proxima est (nam tres erant) suum aggerem deuolui ligonibus, bidentibus, marris. Mox mediam lignis minutioribus ad oras vsq; compleri. Ea oppidani noctu egressi incendunt. In sequenti die, puluere ac ruderibus, non sine certamine, locus idem cætero solo ęquatus, productisq; musculis, multum de aggeribus tertię fossę in ipsam deiectum, non propter machinę commoditatem, quę hanc fossam nõ erat transitura, sed quo pedites procurrere ad succendendas portas possent. Tertio q̃ hoc factum est die, imperator sub exortum auroræ signa canere imperat, & omnes in armis esse, vt die incipiente, vrbem, quo cuiq; loco pręceptum est, corona cingant. Qua hora ipse equo vectus, apparatum telorum, instrumentorumq;, ad implendas iungẽdasq; pontibus fossas, scalas, dolabras, aliaq; huiusmodi recognoscit: milites nunc omnes, nũc nominatim aliquos adhortatur admonetq; virtutis. Hos cum obambulasset, iubet omnes, anteq̃ machinę promoueãtur, bombardas ictus emittere, ne si quid propugnaculorum discussserint, hosti spatium sit ad reficiendũ. Sub hęc machinę promotę sunt vsq; ad laborem tertiæ fossæ, & dum scala iamiam demisso ponte, tactura cacumen hostilis turris esset, oppidani ignem turri suę immittunt, cæteraq; spectacula obstruunt, vt omne incendium per vnum illud foramen erumperet, quod incendium angusto exitu iaculatum, globosq; flammarum, longe lateq; ac sursum spargens, in scalam pontemq; turbinem suum fert: & eos qui insistebant, non modo ardore vexat, sed etiam superantibus flammis, prospectu priuat. Ibi triste spectaculum cũ lymphati milites pręsenti ardore amburerẽtur, & ne scala cremata, deorsum ruerent, timerent: & nec satis consilii ad redeundum esset. Ad hæc oppidani præter cętera missilia, lapides bombordarum nostrarum, quos ex omni vrbe collectos, in turrim subuexerãt, deuoluebãt cũ magna strage eorũ, qui in scala insistebant. Sed protinus cognito piculo, machina retracta est: & cũ pons a turri, cui admotus erat, recedit, iam semiustulatus excussus est, atq; altera ex parte sese deflexit, nonnullosq; incendium ac lapides, armis non ruinam deuitãtes,

Amantes se præcipitãt.

Facti detestatio.

Turris.

Spectaculũ triste.

deiecit cum magno inspectantium suorum gemitu. Quorum corpora nisi reciperentur, non se cibum imperator gustaturum iurauit. Sic nostri magno ardore inter tela, ac saxa sub muris cadauera receperunt, eaq; cum cęteris honorifice sepulta sunt, ipso duce comitante funeris pompam. Erant enim viri tum alias prę̨stantes, tum vero eo tempore ob insignem animi magnitudinem delecti. Q; si post hác acceptam calamitatem, copię illę nō antea subsidio vrbis venissent, haud scio an dux suos a suscepta persuasione reuocare potuisset, non esse fatale, Anticheram vt Setanilliū, expugnabilem nostris esse: frustra tentata aquæ substractione, cuniculis, turri; qualis fortuna aut peior in acie contra tot barbarorum copias, timeretur. Nunc victoriæ superiorum dierū eos succumbere animo non sinebant, & vltro quidam alios timidius sentientes increpabant. Ad hæc honos ab imperatore defunctis habitus, & exhortatio, ac pręmiorum pollicitatio, erigebat. Paucos intra dies scala refecta est, & aduersus incendiū tabulata, q̄bus scala substructa erat coriis crassiorib⁹, amphimallisq; aceto maceratis intecta, atq; asseribus latera munita, interq; scalam ac pontē in modū cataractę interposita ianua, quę in tempore posset aperiri, claudiq; contra saxa, quę superne deiecta, per scalam deuoluerentur. Octauo die cum iterum producenda machina foret, hora diei tertia, dū iam cibū iussi cepissent milites, Ferdinandus his verbis est adhortatus. Quod superioribus diebus impedimento fuit cōmilitones, id emendatum satis est, vt ipsi videtis. Quod reliquum est, non nisi in vestra manu positum est. Neq; vero tantum in turri spem ponimus, q̄ q̄ in ea maximam, aliter non nisi qui per hanc ascensuri sunt, alloquerer. Sed ab omni parte vrbs capi potest, cum vndiq; oppugnatur, dum cęteri scalas muris admouebunt, dum portas, aliumve locū subruent, si illuc recurret hostis, min⁹ negocii iis qui in machinis sunt, exhibebitur: facilior aliis ad ingrediendam vrbem erit occasio. Sic vniuersi mutuo auxilio eritis, & forte qua minime speramus, vt aliquādo scimus euenisse, expugnatio incipiet. Raro eodem euentu res sequitur, ad quem consilia direximus. Ideo omnia in ipsa rerum administratione sunt exploranda, vt si quid in quo fidebamus, spem destituat, id compenset aliud, in quo minus fidebamus: vt venator facit, qui dispositis per diuersa loca retibus, interdum plus prędę nanciscitur, vbi minus opinabatur: vbi magis sperabat, ibi aut minorem spe, aut nullam venationem nactus. Vobis vero nunc minime prę̨cipites fossę sunt: iam semioppletæ superioribus diebus, multisq; in locis pontibus stratæ, iam prope ad ipsos muros iter est. Vindicate ergo acceptam nuper turpitudinem, reddite hostibus vicem: vlciscimini socios, quos incendium, saxa, ruina extinxit. Docete nullo in genere pugnæ nos inferiores istis esse. Pauciores multo cum essetis, non dolo adorti, non noctu, non magna belli arte, tantum hostium exercitum, qui vos adoriebatur, sola virtute superastis, nūc pauciores eorundem superare nequibitis? Hic videbitur ille vester ardor, quem multis in certaminibus iam ostendistis: hic operam suam is nauabit, cui dux, cui nomen Hispanum, cui laus, cui religio curæ erit. Non tanta res hic, quanta in acie nuper agebatur, agitur: sed ob famam, ob vindictam sociorum, ob satisfactionem iracundię prope dixerim maior: alio bello ad expugnandum Setanillium, venimus, infecto negocio recessimus: nunc ad expugnandam Anticheram venimus, quam o si, qđ horret animus, & lingua vix audet fari, nō expugnauerimus, quid ni infecto negocio victi nō victores discedemus? Auferte igitur tantum dedecus a vobis, a patria, a me, & quod prę̨cipuum esse debet, a nomine Christiano. Nam si nullo periculo, ac nullo sanguine nobis mors constaret, quid tandem meriti apud deum compararemus? Itaq; quia nōnulli ex nostris perierunt, siue quis periturus est, non est q; deterreamini. Si enim isti in sua superstitione nixi, si cęteris in bellis homines mercede conducti, propositis periculis non coercentur, eo deformius erit vos, tot aliis accedētibus causis deterreri. Vos vero, qui scalam ascensuri estis, sigillatim adhortari habeo, a quibus maximus terror hosti est, & vnde principium victorię nasci debet, nec lapides obsint, ianua interposita obstat, ne incendium lędat, coriis, centonibus, asseribus prouisum est. Nunc vestrū est strenuitate ac celeritate vti: vt cum nostra machina superet hostium turrim, vos eos pro turri pugnantes superetis, facto in eam protinus impetu, ne illis vestra mora & animum addatis, & spatium detis ad tela in vos ingerenda. Tu Didace Ferdinandi Dechines cape hoc vexillum regiū, quod tibi in manus trado, facitoq; vt memor sis hoc a me suscipiendum esse, aut super hostilem turrim sublime, & ventilante aura vibrans: aut a turri eadem, prono vertice suspensum: quorum altero nihil speciosius nobis, altero nihil deformius accidere potest. Hac oratione habita om̄nes ad munia sua diuisit: dispositisq; mox vniuersis, machina processit, & cum tempus affuit, deiecta cataracta, multos eorum qui pro turri stabant, ruina sua compressit, eodemq; temporis puncto, prorumpens flammarum e foramine procella (repleuerant enim eadem materia turrim) in scalā

Ferdinandi oratio.

Didacus.

ſertur,nec vulgari igni,ſed incendiario agebatur,cui aqua reſiſti non poteſt.Is ignis coria,ac cæ
tera madentia adeptus,ſiue ipſo humore aleretur,ſiue repelleretur,cum horriſono ſtrepitu in cę
lum,quo ſagittæ mitti nequeant,aſſidue ferebatur,conuoluens flãmeas pilas, humano capite ma
iores. Interea Didacus vix bene delapſa cataracta,inauratum longeq; refulgentem clypeum ſini
ſtra pręferens,dextraq; vexillum ſuſtinẽs,crepitantibus toto corpore miſſilibus,in turrim primus
deſilit,vel fortior q̃ octauo die alii fuerant,vel felicior. Hunc alii a tergo inſequuntur,ſtrictiſq; te
lis in reliquos inuadunt. Illi tum caſu ſuorum, tum noſtrorum audacia territi, breui certamine
edito per ligneum pontem,qui turrim muro iungebat,nam lapideum diruerant,propere delabũ
tur,cumq; vbi tranſiere,funibus ſuſpenſum ſoluſit,qui partim decidit, partim ad parietem turris
hærens pependit,ne victores in muros,atq; inde in vrbem poſſent deſcendere.Sic intercluſis,nec
hoſtem lædere,nec ſociorum multos, in anguſtum locum recipere dabatur, etſi aſſidue ſuccede
bant.Cęteri qui ſequebantur non cum viris,ſed cum flammis pugnabant,quas pręparato ad hũc
caſum aceto,cohibere nitebantur,ſubinde coria,cilicia,ligna perfundẽtes. Videres alios cum va
ſis plenis aſcẽdere,alios cũ inanibus deſcedere,alios ĩplere,alios porrigere,vbiq;,feſtinari, vrgere,
hortari vocibus clamoribuſq;,vt fit in domorũ incẽdio, cũcta miſceri: cæteris prope ad tale ſpe
ctaculum,euentumq; intentis. Nec hos,ii qui in muris erant,magnopere infeſtabant,a noſtris ſa
gittariis prohibiti,adeo totus labor ad machinam erat,nec de vrbe,ſed de machina expugnanda
res eſſe videbatur:& qui obſidebant,obſeſſi:& qui obſidebantur,obſidere:& qui expugnabantur,
expugnatores ſuos expugnare. Et iam nonnihil timebatur, ne durante incendio ſcala labefieret.
Iam etiam qui in turrim euaſerant, ſibi metuebant, ne calore ſolutus fornix decideret,vtiq; rui
na pontis concuſſus,& multitudine grauis: eorum qui aſcenderant,neſcii nullum eſſe in muros
a turri deſcenſum,& reuerti per ſcalam flagitioſum ſane exiſtimabant,& in eos vndiq; ab oppida
nis ſagittabatur. Hoc vnum interim pręſtabant, ne prope turrim in muris hoſtis conſiſteret,vt
non tantopere ſocii ab acceſſu portę arcerẽtur: ne tamen clandeſtino aditu alimenta ignibus fer
rentur impedire non poterant. Imperator ob id anxius circuire muros,& hortari omnes, vt qua
cuiq; proximum eſſẽt,ad mœnia ſuccederent,quo certamen a machina turriq; aliquantum auer
teretur.Sed cum obequitat, animaduertit foramen quoddam in imo muro,paululum ſupra ſo
lum: quo ex foramine, ad magnitudinem pene hominis capacem aquę pluuiæ ex vrbe profluere
ſolerent. Percontatus ex quodam,qui in vrbe diu fuerat diuerſatus,ſit rei certior.Ergo impigris
viris negocium dat,vt foramen refringant ac ſubeant: ipſe in diuerſum ab illo locũ,quo hoſtem
falleret,omnem tranſfert molem belli,& ſe de induſtria adhortatorem militum oſtendit.Illi inte
rim patefacto latius muro ſubeunt,alioſq; furtim atq; alios admittũt,donec conflato ingenti glo
bo,per vrbem ad portam turris procurrunt,multos trucidant,fores refringunt,qui foris ſunt,&
ipſi adiuuant. Sed vndiq; concurrentibus oppidanis, acerrimum intra muros pręlium oritur,&
dum de poſſeſſione vrbis certatur,muri deſeruntur ab illis, a noſtris occupantur. Tandemq; re
Antichera capitur. uulſis portarum foribus,victores Chriſtiani infundũtur,atq; vndiq; barbaros aggreſſi,in medio
interimunt,domos diripiunt,eaſq; dominorum ſanguine aſpergunt, nulli ex puberibus vita re
ſeruata eſt,multi in tẽplum,multi in arcem confugerumt. Sed multo magis præſes arcis, q̃ deus
pręſes templi implorantibus opem tulit. Nam & auidius noſtri rapinæ gratia,ad templum pro
perarunt, & locum illum magis conſentaneum,talibus victimis exiſtimauerunt. Natabat omne
humano cruore pauimentum,& gemitu morientium templum mugiebat,& a morientibus mor
tuiſq; veſtitus detrahebantur. Multi necopinantes domi ſunt oppreſſi:horum vnus etiã texẽs,
qui cum audiſſet vrbem expugnatam, non obſerauit fores, non fugit,non etiã ſurrexit,ſed tanq̃
fieri non poſſet,texere perſeuerauit, atq; ita ſedẽs telam ſuam, anteq̃ detexta eſſet, ſanguine ſuo
tinxit. Qui vero in turri ſtabant,ne expertes prædæ eſſent,accepto fune ſeſe demiſerunt. Impera
tor quoq; ſimul atq; patefactam portam vidit, cũ pretoria cohorte infeſtis ſignis intrauit adhuc
durante prælio, cuius conſpectu, ſi quid adhuc in oppidanis erat animi ad pugnandum cecidit:
nonnulliq; dum victorem fugiunt,ad pedes eius procumbentes,vita donati ſunt. Mulieres etiã
complures cum paruulis liberis accurrentes, ꝙ vitæ ſuæ timerent, certis hominibus commen
Mulieribus vis nulla infertur. datæ ſunt:imperatumq; præconi,vt cum tumultus direptionis reſediſſet, ediceret nulli mulieri
vim afferri,quæ Chriſtianam ſe fore polliceretur.Quęcunq; autem talis fuerit, daturum ſe ope
ram,ne impudicam eſſe neceſſe eſſet.Sic ſtanti in media platea Ferdinando, obuiam venit Dida
cus Ferdinandi, ſcuto ita confoſſo,ſagittiſq; hirſuto,atq; ita lacerato, vt vix nouæ plagæ locus
foret,longeq; grauiore pondere q̃ ab initio fuiſſet. Hic vltro porrigenti gratulabundã dextram

imperatori,nominatimq; compellanti.Ego,inquit,imperator,imperii tui memor,turrim occupaui,hostem deieci,vexillum statui.Sed profecto mira res accidit,infessam hostibus turrim conscendimus,ea potiri descendere nequiuimus. Quod difficillimum factu putabamus, facile fecimus, qđ aũt facile ac pronum,ad id hęsimus,& interrupto,velut in fluuio,ponte,cursus victorię substitit. Verum vt hinc ex inopinato fortuna tibi aduersata est,ita alia ex parte pręter opinionẽ propitia fuit,volens omnem hanc victoriæ laudem penes te vnum esse. Cui respondens imperator, Equidem victoriam hanc,vt decet nos sentire,refero deo acceptam,& secundum deum tibi,qui quantum abs te expectaui,abunde præstitisti: ideoq; tuũ præmium suo in loco est. Direpta vrbe caduceatorem ad eos qui in vrbe sunt,mittit,habere illos in oculis exemplum,qualia ni se dedãt, passuri sint. Eisdem petentibus triginta dierum inducias,& nisi intra eos rex auxilia misisset,dedituros arcem spondentibus,incolumi tamen libertate ac fortunis.Non plus q̃ bis septem dierũ induciæ impetratę sunt:ad quam diem,cum nihil auxiliorum ab rege summissum esset,arcem dediderunt, fortunasq; priuatas capere permissi sunt, facta etiam eis potestas eundi quo vellent: qui Granatam abiere,iis ducentorum equitum pręsidium ad certũ locum deducendis præfecit. Si qui in Castellam mallent, iis non defuturam commodam conditionem promisit.Atq; ita pars ad sinistram per mediũ equitũ,qui deducturi erant,Granatam versus abiit,pars in exercitu remãsit,humane ab omnibus & benigne tractata. Antichera incoepta obsideri,oppugnata, expugnataq;,& arx dedita,atq; omnia egregia facinora gesta sunt ab imperatore Martis die, ꝙ eum diem existimaret Marti,hoc est,bello dedicatum,non exactissima quidem ille,ac plane sapienti ratione, sed tamen vt rebus Martiis excusata. Oppidum a Christianis sacerdotibus expiatum est,& nouis incolis,qui modo Agarenam linguam nescirent, cum agro diuisum:datumq; negocium, vt muri resarcirentur,qui multo magis intrinsecus quassati,ad assiduos bombardarum ictus, q̃ foris visebantur,sexto q̃ domo profectum est mense: Ibiq; certior fit de rebus Aragoniæ. Nam antea de morte Martini regis nũciũ acceperat,eãq; rẽ sedulo suppresserat,ne qđ aut hostibus spei, aut suis curę iniiceret.Alphõsum quoq; filiũ post victoriã de Granatẽsibus quotidie literis orantem,vt se in castra accerseret,iussitq; expectare propediem aduentum patris,cum quo in Aragoniam iturus esset. Igitur ex nunciis intelligens res Aragonię,nisi eam propius accederet, non recte habituras,eo proficisci constituit:aduocatoq; procerum cõsilio,in hęc verba disseruit. Re bene ac feliciter gesta proceres,exacta iam ęstate,appetit autumnus, vt quicquid ante hiemem agi posset,id non magni sane momenti esse cẽsendum sit: At maximi momẽti est curã in res Aragoniæ me intẽdere,meo pariter & publico nomine. Iam primum plerosq; vestrum audisse reor,auũculum meum Martinum regem diem suum obiisse,anno vertẽte, post mortem Martini filii,quẽ ego cum classe venturum ad hoc bellum,sicut vterq; promiserat,sperabam.Ex quo primum pręsidio,deinde consobrino,tum auunculo priuatus sum,duobus regibus,nulli principũ nostra memoria secundis. Horum morte regnum Aragoniæ ad me, tanq̃ cęteris proximiorem, pertinet, vt semper a consultis viris accepi. Sed id mea absentia ne vi occupetur,summopere verendum est,& vt ad me perfertur,non via iudiciorũ aut iuris,sed factionibus,potentia,armis agitur.Q; si pro iustitia sua annitentes,qui litigant,tamen ægre obtinent quod postulant.Quid futurum de non annitente putandum est inter tot competitores? & in aliis litibus plęrunq; satis est habere bonã causam, bonumq; iudicem :at in lite de regno cõtra improbitatem aduersariorum, male nobiscum agitur,si in sola & causæ & iudicis bonitate spem ponimus.Armis ac potẽtia contra hostem armatum potentemq; opus est. Itaq; si quid apud vos gratia mea valet, quæso mihi vestro consilio vires huius belli aliqua ex parte illuc transferre liceat, vt populos ad recte iudicandum nostra autoritate inducamus:cum pręsertim hęc res non modo ad beneuolẽtiam mei,ad honoremq; iustitiæ spectet, sed etiam ad amplitudinem regni,ad gloriam Hispaniæ,ad incrementum religionis.Etenim si alius q̃ ego rex Aragonũ creetur,inter quem ac regem Castellę,vt memoria patrum scimus accidisse,discordia ex qua bella oriũtur incidat, An speramus occupatos nos duplici Marte ex vtrisq; hostibus victoriam reportaturos? Hoc ego , ne si occulta quidem fuerint odia,nedum si aperta,sperauerim futurum. Quid? si non simultas,sed inuidia suberit,quæ nonnunq̃ magis ad nocendum valet,q̃ vllus affectus:& odia conciliationem recipiunt,inuidia nullo pacto conciliari potest: & hoc peius nocere solet,quo magis ex occulto grassatur. Quid? si metus,an aliquid est,qđ maiores,aut crebriores causas habeat ad male cogitandum? Castellæ regnũ in omni Hispania maximum est: hoc cætera ne dicam oderunt, inuidentq;,certe metuunt, & ab eo sicut infirmiores quadrupedes,volucresve a leone,aut ab aquila cauent. Nam rex Aragonum

Arcẽ tenentes de sui deditione agunt.

Antichera cum agro Christianis habẽda datᷓ

Martini regis obitus nunciatur.

Fer.ad proceres orõ

etsi præpotens est, ac maris, vt aiunt, dominus, tamen eius vires multo minores fama sunt. Quid enim Sardiniç regnum male pacatum, ac prope nominis Catalani inimicum, adiuuaret Aragoniç regem bella gerentem cum rege Castellæ? Quid Sicilia? quç vix didicit iugum ferre alienigenarũ: quæq; vt audio, iam nunc non satis quieta est. Omnis igitur vis, atq; omne robur regis illius residet in Hispania: quç Hispania cum nostra nequaq̃ est comparanda: ex quo necesse est humana imbecillitate metuat potentiorem. Ideoq; inter eos reges fere couenit, veluti conspiratos, & inter se ament, regem Castellç vel destructũ vel diminutũ vellent. Quid si accedat auaritia oĩm vitioꝝ magistra & parens: an si offulserit spes Aragoniç regi aliquo portu oppidove regni Granatensis pro mercede potiendi, speratis fore, vt non inueniat causas, cur ab hoste contra nos stet in bello? Quid? si hçc omnia aut certe plura subsint, odium inuidia, metus, spes: quo tandem tempore existimatis regnũ hoc in nostrã potestatẽ esse venturum? Qđ nostra ętate hoc incommodi vsu nõ venit propinquitas regum Aragoniæ cum nostra domo in causa fuit. Ea iam extincta, in pristinum dissidium primo quoq; tempore redibitur: ne autem redeatur, vna ratione effici potest, vt hæc duo regna sanguine cohçreant, hoc est, vt ego rex illius regni declarer. Quod commodum nimirum tanto plus erit, q̃ fuit rege Martino, Ioanne, ac Petro, quanto ego coniunctior sum huic genti, q̃ illi fuerunt. Vnde consociatis viribus vtriusq; regni, nullo negocio barbarum perdomabimus: vt breui tempore duo regna alia, nostræ genti subsint, quod nunq̃ fando est cognitum, nec de reliquis quoq; duobus sit desperandum. Ita quod in primis opto, & quo nihil mihi videre est longius, omnis Hispania Christianis principibus obtemperabit. Quare vestrum est probare sententiam meam, ac causæ fauere publicç quidem, quicunq; amplitudinem laudemq; & religionis & patriæ amatis, priuatim vero dignitatem meam, potentiam, gloriam, iustitia & industria quçsitam, non sine aliqua ratione vestrorum commodorum, qui de me estis bene meriti, quos multo prolixius remunerare, ac magnificentius potero rex q̃ priuatus. Nullum enim ex omni mea felicitate vberiorem fructum percipere me arbitrabor, q̃ dum iis, quibus debeo gratiam, & quidem cumulatissimam, referam. Hæc Ferdinandus: cçteri pro se quisq; approbare consilium & laudare. Tum Sancius Palentinus episcopus. Ego imperator adeo nõ aduersor sẽtẽtiæ tuæ, vt nisi tu occupasses, istud ipse pro mea in te fide & beneuolentia, tibi consilium daturus fuerim. Age igitur deo bene iuuante, regnum quod, vt ego quidem sentio, tuum est capesse. Castellanum multis ad te desertentibus, quia tuum non putasti, capescere veritus es. Nam vt nulla quantauis occasione, ad præripiendum alterius regnum debemus allici, ita nullo labore, nulloq; periculo abstineri a nostro asserendo. Nec quicq̃ abiectius est homine, qui paruo accedit animo ad vendicandum hæreditarium regnum. Q̃ si quid ob id laboris, difficultatis, sumptus, periculi subeundũ sit, non obtinẽti certe contendisse turpe non erit; obtinenti autem eo glorïosius, q; pene sua industria cõparasse regnum iudicabitur. Et sane prçstabilius est regem se facere, q̃ ab alio fieri: nec alteri fortunam suam, sed sibi debere: & cum paternum nominas regnum, nominare etiam regnum tuum, quod nõ p man⁹ traditũ sit, sed manu partũ ac receptũ. Quare si tuis vis esse similis, caue cõmittas vt vllum tempus interponas, quin regnum quod & successione, & quod in rege primum duco, virtute tuũ est, ab iniustis hçredibus ac regnare indignis, eripias, & tibi quãtũ humana ratio valet, asseras. Ad quod vires meas, quantulçcunq; sunt, meam operam, sedulitatem, studium, industriã, officium polliceor ac defero. Deniq; nunq̃ te ab isto proposito, dum de iure iudicatum sit, reuocare tentabo. Huius orationem aliis maiorem in modum laudantibus, & se ad similia prçstanda, singulis pollicentibus, magis confirmatus Ferdinandus, discessum in diem tertium edicit. Quo die cũ iam milites prçsidio vrbis imposuisset, vna cũ armorum cibarioruq; copia, plenus gaudii ob victoriam, ac spei ob futurũ regnum, ex Antichera recessit, tertiisq; castris cum parte copiarũ Ispalim domũq; peruenit, cum quibus copiis propius Aragoniã iret, cçteras in sua domicilia redire iussit. Quç a sit post hçc cõsecuta sunt, ne subnectamus facit, q; multa vt tẽpore priora sunt, sic ordine ꝑuertẽda, quç hactenus non attigimus, ne seriem rerũ cohærentiũ, quç eodẽ in loco gestæ sunt, interrũperemus, duo quodãmodo historiarum corpora confundentes, idq; sçpius, si suis quçq; tẽporibus acta redderentur. Nũc peractis illius Hispaniç gestis, ad alterius Hispaniç narrationem animmm conuertimus, & de Granata per Castellam, velut pedibus in Aragoniam, Cataloniamq; transimus, nouam materiam principiumq; sumpturi, non repetito temporis cursu, supra hunc ipsum, de quo nunc scriptum est annum, sed annum non eiusdem nominis. Quippe is de quo proxime locuti sumus, est post milesimum quadringentesimum ab ortu domini decimus, a quo vero nunc ordiemur nonus.

Sancius Palentinus.

Supputatio annorum.

LAVRENTII VALLÆ PATRICII ROMANI, HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIÆ, LIBER SECVNDVS.

OC ANNO MARTINVS SICILIÆ REX, MARTINI ARAgoniæ regis filius, apud Calarim, post ingentem de Sardis victoriam, receptaq; complura oppida, paucis diebus febri extinguitur: febri non cõtracta ex æstiuo tempore, quo in omni Sardinia graue cœlum est, quia nondum media æstas erat: non aquarũ noxio halitu, quia Calaris a stagnis, quę multa sunt in ea insula, non admodum infestatur: nõ ex intemperie cœli aut contagione, quia nemo suorum ęgrotauit. Quo magis inopinata mors eius tum sibi tum sociis fuit, eoq; luctuosior, vtiq; in illo & virtutis flore & ætatis. Tertium enim & tricesimum annum agebat, æqualis Ferdinãdo, aut anno maior, infelici quodã omine, si quid omina sunt, ante patrem factus rex, quasi ante patrem vita defuncturus. Nec magis nomine suo lugendus, q̃ patris, cui vnicus erat iam senescenti: neq; tam ætate, vnum enim & quadraginta annos natus erat, q̃ habitu corporis, obæsi nimium ac præpinguis & veterno grauescẽtis. Accedebat his & ætatis & corporis incommodis quaterna, malum in primis gaudio lætitiaq; curãdum. Sic affecto nuncius de morte filii affertur, ex quo quantus patrem mœror dolorq;, quanta item perturbatio populos peruaserit, sibi quisq; natura & experimento duce subiicere potest Omnium tamẽ cogitatio ac sermo erat, quisnam regi futurus hæres destinaretur. At ii qui apud regem amplissimi erant, partim beneuolentia, partim vt suæ ipsorũ potentiæ consulerent, quo tales apud filium, quales apud patrem forent, & forsitan tutores relinquerentur, non ita multo post exequias, suadent vt primo quoq; tempore capiat vxorem. Nam olim iam regina discesserat, quę fuerat comes Iuriæ: consulendum enim regno, consulendum regio generi, consulendum etiam reliquæ ætati, quam cum vxore liberisq; traduceret iucundiorem. Rex autem, etsi multis rationibus aduersabatur, q; senescens, q; inutili corpore, q; ęgrotus esset, tamen vt potissimum obiiciebat, non esse opus coniugio, cum nepotem haberet Fœdericum iam infantię annos egressum: qui maturior ad successionem q̃ qui postea nascerentur, foret: qui sibi non alio q̃ filii loco esset. Sed cum illi pręferrẽt filium nepoti, legitimum illegitimo, plures vni, certum in multis liberis, q̃ incertum in vno, tandem acquieuit: nec pręcepit, vt ab aliis vxor prospiceretur sibi, sed ipse per se inter duas adulescẽtulas, quæ sub vxore domi creuerant, aliquandiu hæsitauit, ambas forma insignes, & summo loco natas: Cęciliam Iacobi comitis Vrgellensis sororem, & Margaritam neptem Ioannis comitis Pratensis. Nam Petrus pater mortem obierat. Sed vt erat prudentissimus rex, si cepisset vxorem Cęciliam, vidit fore, vt frater illius se viuo quidem agere regem vellet, ita animo regnum conceperat: mortuo autem per fas perq; nefas ad se populos contraheret. Præterea ne quid in auum, ne potemq; machinaretur. His rationibus vel solis, vel summis adductus, Magaritam pręeligendã putauit: non sola formę pręstantia, vt quidã nimis iuuenili animo & quasi amatorio opinantur, nec, vt simulatum est, q; medici magis hanc ad conceptus idoneam iudicarent. Vix mensis a nuptiarum die intercesserat, cum legati ab rege Ludouico venerunt, Ludouicum etsi nonnulli regẽ fuisse negant, tamen regem appellabo, quia multi fuisse regem affirmant: cum quibus q̃ cum illis excusatius atq; humanius est peccare, nescientem ab vtra parte peccetur. Hi legati ab rege Franciæ quoq; venisse dicuntur, quo maior legationi adesset autoritas. Eorum primus fuit episcopus Conseraneum, qui orationem habuit, illa tempestate inter suos omnis iuris diuini humaniq; consultissimus, deniq; eloquentissimus. Nam ita constat inter eos qui affuerunt, nullum se literate loquentem, eloquentiorem nec ante nec postea audisse. Quam tamen orationem, nemo eorũ qui laudant, memoria tenet ad verbum, sed sententias aliquas, & pręcipua capita, quæ cõmodius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regem subinde orationi suę, vt putabat indormientem, oculis conniuentibus, capiteq; demisso sterteret, intersistebat. Rex cõtra, cognoscens cur interquiesceret, iubebat eum pergere: nõ enim se dormire, etsi clausis oculis stertere, aut si corpus præ morbo dormiret, non tamen dormire animum, atq; hoc sæpius facienti, inquit: ãn tuæ orationi indormierim, an inuigilarim, etiam ex mea respõsione intelligas licet.

Martinus Martini filius rex Sardinię obit. Calaris.

Quærit regni hæres.

Margarita deligitur vxor regi. Ludo. rex.

Legatio Ludo. regis.

Itaq; vbi loquendi finem fecit episcopus, quinq;, ait, capita continet tua oratio, quorum singulis eodem ordine respõdebo. Primum q; me salutasti verbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnosco egregiã erga me illi⁹ beneuolentiã, qđ profecto mutuum fit, nec minus eum mihi fateor esse cordi propter sua in me officia, fidem, amorem, q̃ propter affinitatem. Quòd autem secundo loco nunciandũ mihi duxit victoriã suam, qua potitus est aduersus Ladislaum, in hoc quoq; fecit amice, cum sciret me non mediocrem de suis prosperis voluptatem esse capturum, quam & illi & mihi propriam perpetuamq; opto. Nec minus in eo, quod tertium fuit, amorem suum erga nos declarauit: q; quemadmodum me victoria sua gauisurum sperauit, ita se meam cladem dolere ostendit, misso ad me sapientissimo viro, qui consolaretur, quę profecto consolatio talis est, vt quemuis paternum mœrorem mitigare posset, qui modo tantus nõ esset, quantus hic meus, qui filium & virum, & vnicum, & regem, & cum omni virtute, tum in patrem charitate prędirum, & orbum liberis amisi. Vtrũq; tamẽ & miseratio amici grata est, & consolatio sapientis nonnihil molestiæ leuauit. Precariq; habeo cœlestem regem, vt regem amicũ, hoc vulnus quo ego saucius cõfectusq; sum, non sinat experiri. Nam quod quarto loco posuisti, longa oratione executus successionem, si sine liberis discessero, ad vxorem eius filiumve pertinere, Istud vero mihi non constat: tu quoq; velut in dubia re, multa verba fecisti. Ideoq; non est, vt accipiam puerum, ac matrem eius, sicut postulasti, cũ & ipse verbis euangelicis respondere possim, Quod iustum fuerit dabo vobis. Ais ideo mihi accersendum Ludouicum puerum, vt iam nunc in nostra regia, & inter populos velut futurus rex assuescat. percepturus mores, linguam, discrimina personarum, ingenia regionum, ne postea, cum res posceret, rudis ad gubernacula regni accedat. Hoc ego multis de causis ne agam, deducor. Primum, quia huiusmodi prętudicio, non faciam iniuriam aliis, qui vobis in successionis iure non cedunt. Si eñ vobis acquiescam, quid aliud q̃ vobiscum ius hoc facere pronũciem? Deinde si quis alius in iure succedendi aut sit, aut fiat, aut nascatur potior vobis, qui tandẽ honor istũ puerum consequetur? quem a vobis honoratũ vultis, si ab abdita atq; administrata regni possessione dimittatur, & velut expellatur? Non enim deest, qui se potiorem vobis putet: non deest, qui fieri possit: non deest mihi spes suscipiendæ sobolis: confidoq; clementiæ dei, q; sicut afflixit me, faciens de patre orbum, ita vulneri meo medicabitur, de orbo faciens patrem, ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim ei regina) & certe vterq;, quantum in nobis est, enitemur, vt parẽtes simus Ad quod verbum, cũ ambo surriserunt, tum vero cæteri arriserunt. Medici quoq; spem faciunt, qui aiunt facilius ex homine prouectioris ætatis, ac puella, q̃ ex vtroq; adulescente, filios gigni. Et nihilo minus quod gaudium oculorum huius meorumq; erit, si in hac auiditate, atq; in hac spe tollendæ prolis, videmus domi versari alienum puerum, quasi nostri regni, id est, nostræ orbitatis hęredem, haud dubie infaustum omen, & acerbum augurium. In quo non parũ mirer affinem meum, eiusq; subrequiro prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarũ auspiciis de successore meo agendum putauit, nec de successore tãtum, sed de adoptiuo, quasi nec duxissem vxorem, nec vellem ducere, aut ex ducta liberos (qđ omen deus auertat) non essem sublaturus. Quod tamẽ si nõ continget, alienusq; mihi successurus est hæres, quid mea magis refert, aut quid prius antiquiusve debet videri, q̃ prospicere regẽ proceribus ac populis meis, ex quo iustum imperiũ, firmum prę sidium, perpetuam pacem nanciscantur? Proceribus inquam meis ac populis, quorũ sanguine partim in Sicilia, partim in Sardinia recipienda, ego & filii vsi sumus. Quorum pleriq;, aut liberos, aut parentes, aut fratres, aut alio modo propinquos desiderant, pro domus meæ amplitudine amissos. Neq; enim minus regium puto, populos suos, & prę sertim de principe optime meritos, post obitum suum recte gubernandos curare, q̃ viuentem recte gubernare. Ex quo testificatum relinquã apud omnes iudicium meum, vt si domesticus mihi hæres nõ fuerit, ii ad quos pertinebit, sequantur meam defuncti vel rationem vel autoritatem. Neq; vero, quod vltimo loco posuisti, abnuo vestrã postulationẽ, vt pmittã causam de successione iã nũc quoq; agitari. Nõ eñ ita delicato animo ac parum forti sum in obeunda morte, vt de successore meo disputari, etiam tam recenter a nuptiis, pati ęquis auribus nequeam. Filius meus facit, vt hęc pati possim, & mortem nõ multo plus timeam causa mea, q̃ optem. Nihilq; est quod magis vitam meam oblectet, q̃ futurę prolis solatia, siue mas, siue fœmina futura est. Nam vt tu vis, quod facile passus sum te dicere, in paterno regno, si mas filius defecerit, fœmina potest succedere, & quidẽ ante omnes mares, qui regem coniunctissimo gradu non attingant: Idq; tu ita prę senti constantiq; animo affirmasti, vt prę sentius atq; cõstantius affirmasse viderim neminem. Siquidem de fortunis omnibus atq; capite vis dimicare: Si quis naturali iure vel scripto demonstret, hoc introductum in Arago

Regis missio

Ludo. regni hęredẽ non agnoscit Mart.

niam esse, fœminam in regnũ non posse succedere, istam ego te sponsionem facere non finam, militaribus magis viris decoram, q̃ litteratis, ne dicam pontificibus. Placet itaq; in commune referri ad cõsultos de iure competitorum, quidnam de successione regni mei, diuinum ius humanumq; decernat. Ipse quoq; dum per occupationes licebit, pręsidebo huic causę. Multo enim pręstat me viuo sospiteq; ac disceptatore discuti litem iudiciis ac verbis, q̃ me vel defuncto, vel morbo ætateq; affecto, vi & armis. Hæc locuto rege, discessum est. Mox cũ in cubiculum rex introiisset, multusq; de his rebus ab iis qui circũsistebant, dũ sermo haberetur, Vtinam, inquit Gulielmus Moncada, rex ex te prolem siue marem, siue fœminam primo quoq; tempore videamus, quę & viuenti patri, ac diu sit iucunditati, & defuncto succedat. Cæterum, si (quod absit) aliter deo cordi sit: nõ video quin Ludouicus puer in succedendo primas habeat partes, qui nepos sit ex filia regis Ioannis fratris tui: hoc est, quin ipsa Iolans eius mater regnũ quod fuit patris assequatur. Non vereor enim loqui de iure competitorum apud te, non tanq̃ regem, sed tanq̃ disceptatorem ac iudicem, vt te ipse fecisti. Nam qui debent regis esse potius hęredes q̃ liberi? Atqui filia ex liberis est, & cũ sola fuerit, locum liberorum implet. Hęc, nisi tu frater extitisses, regnum paternum adipisci debebat: q; si quid sexus impedimento est, etsi nihil hoc impedire volunt, en filium pro se tibi nobisq; offert ex matre Catalanum, cui ius suum hæreditariũ cedit. Hecq; dicenti, pleriq; qui intermisso strepitu colloquendi silentium tenuerant, assentiebantur. Tum Bernardus Centellia: Immo vero iustius multo debetur successio Iacobo comiti Vrgellensi. Nam ista fœmina cum alleget nobis puerum, plane fatetur ad se regnũ peruenire non posse, eadem ratione, qua nec patris potuit esse hæres, cum sola superstes extitisset. Quod ergo ius ipsa non habet, id profecto alteri tradere non potest. Itaq; exclusis fœminis, inter mares est disquirendum, quis regi sit proximus: is sine cõtrouersia erit comes Vrgellensis, cuius pater, qui proxime est mortuus, eodem auo quo tu, progenitus est patre Ioãne, qui successurus Alphõso regi erat, nisi Petrus pater tuus maior natu fuisset. Nunc (quod tamen deus non sinat) deficiente Petri sanguine, ad fratrẽ seu fratris liberos redeat regnum, sicut ad te rediit paternum regnum fratre defuncto. Q; si quid momenti habet fœmineus sexus, adest vxor comitis, filia patris tui, vel patri successura, vel fratri, quę certe tibi coniunctior est q̃ fratris filia. Itaq; quod sexus adimit, id ex viro, cui & ipsi ius est, in successione supplebitur, atq; ita ambo coniuges mutuo auxilio innixi iustitiam omnem hęreditatis implebunt. Tũ Bernardus Villalicus: Recte, inquit, Bernardus Centellia locutus esset, si in eodem pares non haberet, atq; vt ego sentio, superiores. Nam si placet ad priores patrũ redire, certe prior est Alphonsus dux Gandię, & frater eius prosocer tuus rex, comes Pratẽsis, patre Petro, auo Ioanne rege, qui fuit tuus proauus, patruo Alphonso auo tuo. Ita eodem te illi contingunt gradu, quo tu comitẽ Vrgellensem: sed tanto venerabiliores q̃ ille, quanto propius accedunt ad tuos maiores: tantoq; digniores qui succedãt, quanto proximiores iis regibus sunt, vnde quasi ex fõte regni origo emanauit. Eo quidẽ magis q; hi succedent Ioanni auo, ille vero Alphonso proauo. Nam q; ais de vxore, tantum tibi respondeo eam nõ modo ex nõ regina, sed etiam ex nondum vxore genitam esse. Sibyllam em̃ qualis anteq̃ regina fuerit, omnes scimus. Feret autem hęc rex me dicẽtem, vel quia (vt inquit Bernardus Centellia) in hac causa iudex est, vel quia loquor ea, quæ grata debent esse nostræ reginę, cum ob alia, tũ vero ob hoc, q; ago causam aui sui, vel fratris aui. Hęc dicenti Villalico, nemo audientium nec assensus est, nec contradixit. Tum rex: equidem, inquit, si locus hic iudicandi est, iudicarem aliquid inter hos quorum causas egistis. Sed quid attinet de his pronũciare, cum sit adhuc alius cõpetitor, qui vereor ne istos omnes excludat, Ferdinandus infans Castellę, nat⁹ ex Helianora mea sorore, nõ dico natu maiore q̃ hęc est ex Sibylla nata, sed ex eadẽ matre, qua ego sum, genita? Dux autem Gandiæ, & prosocer meus, ac Vrgelli comes, mares illi quidem sunt, sed eos in eadem pono conditiõe, qua fœminas. Nemo enim sic in regno aut vlla in hęreditate succedit, q; de progenie sit illius, a quo primum hæreditas profecta est. Nam hoc modo ad eos deferetur hęreditas regni, qui ex vetustis priscisq; regibus oriundi sunt: sed non ita est. Verum sicut intercisa fontis vena, atq; alio deriuata, totus prioris cursus alueus aqua priuatur, ita tota progenies eius qui semel a successione paterni fontis exclusus est, in perpetuũ exarescit, nec nisi aliquo flexu redeuntem e latere aquam recipere potest: hoc est, dũ cursus iterum interruptus in proximum canalem deriuatur. Id fit, dum rex aut quicunq; rerum dominus sine liberis decedit, eius regnum ac bona lege naturæ ad proximum quenq; defertur. Nam cum res sint vltimi non autem superiorum, qui suum ius in alterum transmiserunt: nimirum vt quisq; maxime coniunctus huic erit, ita plurimum iuris in succedendo sibi vendicabit. Quod cum ita sit, non quis

Gulielmus Moncada.

Bernardus Centellia.

Bernardus Villalicus.

Sibylla.

Ferd. infans Castellæ.

proximus fit superioribus regibus Alphonso, Petro, Ioanni quærendum est, sed quis mihi cuius regnum est, & in cuius aluco postremus defluit regni riuus. Proximior autem mihi nemo est ea quę ex eisdem parentibus genita est; & eius filius præponendus est mihi fratris mei nepoti, cęterisq; qui me longiore propinquitate contingunt. Nam qđ dicitur fœminas non succedere, id intelligitur, quando & mares proximi sunt: Dux autem Gandiæ, & comes Virgelli tot a me gradibus remoti, non sunt mihi proximi. Et Iolante fratris filia, ac Isabella sorore, Helianora est mihi proximior. Ego illud vobis affirmare possum nullum eorum, quem cupitis, regem, magis ex vsu regni fore, q̃ Ferdinandum: sed vos studia partiũ trahunt. Quid autem conducibile vobis sit, non peruidetis. Habetis igitur testificatũ iudicium meum, si quid forte de me aliud factum sit, priusq̃ res disponantur. Verũ magis q̃ pro valitudine corporis hodie & audiendo & loquendo laboraui. Et hoc quidem grauissimi ac syncerissimi regis testimoniũ fuit: quod nõ modo per vrbem Barcelonam, in cuius suburbano prędio hęc gesta sunt, sed per omnes nationes eius ac prouincias demanauit, magnamq; Ferdinando autoritatem cõparauit. Cęterum rex etsi hęc & sentiebat, & dixerat, tamen omni diligentia, cura, autoritate, gratia, precibus, pollicitationibus, nepoti suo studebat. Nam delectis iudicibus per omne cognoscẽdæ causæ tẽpus nihil reliquit, quin ius successionis Fœderici esse declararet, & eo quotidie impensius, q; assidue magis ac magis liberos se gignere posse desperabat. Sunt em̃ qui dicãt nullo pacto nec medicorum arte, nec multifariis machinis potuisse eum vel concumbere cum muliere, vel puellæ virginitatem demere: licet mater alięq; nõ nullę fœminæ velut ministræ puellę adessent, licet viri quoq; aliquot auxilio regi essent, qui ventre quasi appensum per fascias a lacunari pendentes: quibus tumor proni ventris cohiberetur, demitterent eum sensim in gremiũ puellæ, ac sustinerent. Sed hęc verecũdius forsitan in silentio reponuntur. Cõmendabat igitur Fœdericũ memoria patris, studiũ aui: sed hęc omnia vitium natalium apud iudices corrũpebat. Ideoq; longe fauorabiliores erant Ludouicus & comes Vrgelli. Illum cõmendabat nomen patris, amicitiaq; cum rege Aragonũ, & mutua hospitia vtriusq; gentis. Adhęc respectus matris, quę proximi regis filia in oculis, & consuetudine virorum mulierũq; Cataloniæ adoleuerat, auia cum regina Iolans, quę pręsens modo veteres amicos pro filia, pro nepote, modo veteres amicos clientesq; mariti obsecrabat, vt memores essent defuncti regis beneficiorum. Hunc gratiosum faciebat, q; ex virili stirpe regiæ domus, q; iuuenis, q; eximia specie corporis, q; pręsens, ipse non pro alio, sed pro sese singulos prensabat, orabat, donis promissisq; implebat. Itaq; apud iudices non minus ambitione q̃ disceptatione agebatur. Quod Ferdinandus vbi per suos comperit, legatos ad regem mittit, orans ne permitteret in iudicio suffragiis potius q̃ legibus agi. Rex illum recte dicere & ęqua postulari respondit: seq; daturum operam, vt res ordine irent. Verum hoc pręstare non poterat, quia ipse in primis eo vitio laborabat, si vitiũ appellandũ est, & nõ pietas, pro vnica spe familię suæ anniti, vt nepos in regno succederet. Qui postq̃ animaduertit nihil sibi spei fore in iudicio, nam hoc ei iudices confitebantur, iussit illos extrahere tẽpus, nec quicq̃ de iure competitorum palam facere, donec ipse alia ratione mentes populorum conciliaret. Alphonso rege pręsidente, lata lex fuerat, ne quis illegitimus in regno succederet, ita nunc se pręsidente per populos pręsentes, quibus idem liceat, quod superioribus exceptionem vnius obtinere, non vi aut imperio aut autoritate, sed cum miserabili aspectu, vtpote collocato ad gremiũ orbi regis populo, tum summissa oratione, darent hoc senectuti suæ, darent orbitati, darent precibus ac lachrymis, finerent se cum hac lætitia diem suum obire, q; relinquat nepotem hęredem, ne exulceretur hoc quoq; dolore altero vulnere, quo non minus affligetur, q̃ ex illo q; filium perdidit. Illo enim amisisse filium, hoc amissurum esse regnum: darent meritis suis, qui Siculum regnum Aragonico adiecisset, darẽt meritis filii, qui Sardiniã amissam Catalonię non parua ex parte restituisset: darent vnico duorum regum filio. Iuuenis, qui mortuus est, senis, qui nisi impetrat, cito comes illi futurus sit. Non enim præponi illegitimum legitimis se postulare, sed eum pro legitimo esse. Qui cũ alii nulli potiores sint, nulli iniuriã facturus est, neq; plane esse illegitimum ex patre cœlibe, ac matre inupta genitum. Hoc si in priuatis semper valuit, multo magis debere valere in regibus, quos sola cõtentos vxore esse, vix postulãdum est, & in bellis aut longinquis regionibus agentes, vt vxores habeant, fieri non potest: neq; exclusos a successione fuisse filios ancillarum Iacob, neq; eandem causam Solomoni obstetisse, quo minus ad regnum tolleretur, cum tamen non modo nõ solus, qualis Fœdericus, sed ne primus quidem ex Dauid liberis esset, & alia plurima omnibus ex gentibus huius generis exempla. Atq; quo facilius honestiusq; peruinceret, vt est ingeniosa charitas, vidit operæpreciũ fore, natales nepotis emendari per summũ pontificẽ.

Fœmia q̃n regni hęres

Ferd. a rege successor decernitur.

Rex senior Venerẽ nõ peragit.

Fœdericus Ludouicus

Ferdinandi postulata.

Illegitimi regno non succedunt.

Neq; enim id difficile factu, & hoc effecto non ausuros, etiã si qui minus vellent, populos aduersa ri regi roganti pro eo qui iam illegitimus non esset. Erat autem summus apud eos pontifex, affi nis pueri, matrisq; consanguineus, Petrus de Luna, nomine Benedictus. Ad hunc rex Dertusę agẽ tem scribit, rogans vt Barcellonam captato tempore, quasi per causam alterius negocii, ne res pa tefieret, se conferret. Interea comes Vrgellensis ediuerso non minus & ipse laborabat, vel ob hoc solicitior q̃ rex, ꝙ ille alteri, hic sibi consultum volebat. Et cum Cataloniam iam suarum partium existimaret, ꝙ in ea natales, domum, potentiam, clientelas suas ac patris auiq; haberet. Valentiã quoq; multis officiis, largitionibus, studiis deuinctam sibi reddidisset, vt vix constaret, ab vtris ma gis obseruaretur, Villaragutis, atq; Centelliis, quæ sunt duæ illic summæ atq; diuersæ inter se fa ctiones. Tamen nihil actũ esse censuit, nisi idem in Aragonia, vbi caput rerum est, effecisset. Sunt autem in Aragonia nomina factionum, Luna, & Vrrea: Lunam iam sibi conciliauerat, ascito sibi Antonio Luna, qui tunc principatum factionis obtinebat. Diuersam vero factionem nõ modo ob odia partium infensam habebat, sed etiam quia studeret Ludouico competitori in regno, autore ac duce Garsia Heredia archiepiscopo Cæsaraugustano. Erat enim is beneficiarius domus Fran ciæ, hoc profecto pessimum est in petitione regni, ꝙ nemo iuri, omnes amicitiæ fauent: secundum hunc propinquo eius Ægidio Roizæ, Aragoniæ gubernatore: cuius filius Ioannes in Herediam familiã fuerat adoptatus. Ex quo fauor Ludouici propter summos magistratus in Aragonia plus pollebat. Hos comes vbi blanditiis promissisq; pellicere se posse desperauit, excogitauit quo mo do illorum diminueret potentiam, suorum adaugeret, simul se dominum causæ constitueret. Po stulat ab rege vt in Aragoniam gubernator delegetur, qui magistratus soli regis primigenio tri bui solet: contendit cum alia quędam esse ex vsu prouinciæ, tum vero illud ex vsu regii fisci, si ra tiones iam compluribus annis repetantur rerũ administratarum. Rex etsi nihil minus volebat, q̃ Aragoniam velut arcem regnorum, ab hoc regnum affectante occupari, & quasi eum adoptas set hoc magistratu, exire famam, simulq; sine causa syncerissimũ ac prudentissimum virum a ma gistratu amouere: tamen admonito comite, caueret quid ageret, postulata cõcessit, neq; id magno pere inuitus, tum sperans illo absente commodius cũ papa confectum iri negociũ nepotis, tũ vo lens conciliari maiora in Aragonia homini odia, quo minus temeritas prospera esset. Dat itaq; ad gubernatorem atq; archiepiscopum clandestinas literas, vt aduersus comitem iure suo vtan tur, nullam tamen de literis ipsis, vt saluus sit pudor regiæ synceritatis, mentionem habeant. Co mes diuulgato rumore se iam pro indubitato haberi successore ab rege, cum magistratus qui so li primigenio regis indulgeatur, sibi indultus sit, cum magno apparatu Cęsaraugustam venit, sti patus omni factione Lunensi, poscitq; se admitti in possessiõem. Ei gubernator prætorq;, quem iu sticiariũ vocant, atq; archiepiscopus cũ cęteris suæ factionis intercedunt, negantq; illi ex lege prę sidem licere esse, nec regem velle reuocare legem quam nõ possit, sed impudentię comitis non au sum refragari, ne hominem odisse diceretur, ita tamen id concessisse, quatenus ratum lege esset, ac populi admitterent, nũc nec legem admittere nec populos. Hic multa altercatio, mox seditio, dehinc res ad manũ vocatur, quotidieq; leuia pręlia prope ciuilia conseritur. Ex quo sunt qui di cant, a quo homine primum excitatũ est, & iis regionibus bellũ intestinum in eius domo subter tenda, tandem esse restinctũ. Pauculis diebus superuenit Ioannes Ferrandis auxilio patri auunculo, partibusq; cum magna armatorum manu: vrbẽq; ingressus ante pugnã cõmissam, comitẽ e foro domũ fugat, dumq; expugnare domum aggreditur, ille per posticũ quod ad flumen fert cũ cęte ris abiit. Sunt qui habitu dissimulato, ac sine comite, nec equo sub pedibus fugisse dicant, qd fal sum esse cõpertum habeo. Illud quoq; non minus falso dici, ab rege pręceptũ illis literis, vt comitẽ interficiendũ curarẽt, qd non modo abhorret a vero, sed etiã a regis ingenio mitissimi ac iustissi mi, & qui sępe dixerit nolle se regni ius auferre ei cuius foret, nec si centũ alia sibi regna adeptũ iri existimaret, meminisse se Christianũ esse, cuius ęternũ regnum foret, si recte egisset: rursusq; ęter nũ suppliciũ, si praue, si cito relicturus esset hoc regnũ, periturusq; illud, cur insolito scelere cõma cularet manus, pro alio quẽ vellet hęredẽ, cum ne pro se quidẽ cõmaculaturus esset. Regnũ sibi eripi nõ posse, post sua fata peius fore cui deus destinasset: prophetare tamẽ audere, qui nõ via iu ris, sed factionibus dolisq; regnũ affectaret, eum ad regnũ non esse peruenturũ, comitẽ significãs, hęc respondit iis, qui suadebãt: nõ eñ deerant, qui suaderẽt vt comitẽ tolleret. Ille ex Cæsaraugu sta fugatus Aragoniaq;, in Cataloniã Ballagenũ domum suã sese receperat, non reuersus Barcel lonã, siue ob euentus indignitatem pudorẽq;, siue ꝙ vitaret vrbẽ nonnihil pestilentem, quam rex quoq; deuitauerat. Primũ habitãs in prędio suo, cui nomẽ Pulcher Aspectus, de quo supra dixi, de

Beneficiarius domus Franciæ.

Electores amicitię non iuri fauẽt.

Pretor iustitiarius.

Io. Ferrãdis

CC

Don. Vallis inde in habitaculis monasterii in Valle Donzellę, non procul a muris, siue ne interesset pompæ legitimationis Fœderici. Nam & ab iis qui cum papa Barcellonæ erant, susurrabatur, & Siculorũ legati prę se ferebant, qui omnibus precibus obsecrantes regem, vt eis regem pręficeret Fœdericum, ex Siculo rege, & de Siculis optime merito, & ex matre Sicula, & in insula ipsa genitum cõfessionem ab eo expresserãt voluntatis, qua erat auus in nepotem, siue vt vitaret suspitionem sceleris, quod ab eo per vxorem & matrem creditur admissum. Referam non omnibus rem notam, nec passim diuulgatam, ob comitis, vt creditur, tanq̃ futuri regis vel metum vel gratiam: Sed tamen inter domesticos, a quibus ego accepi viris bonis & grauibus agitatam, & prope compertam dicitur comes pro deplorata habuisse spem suam, si legitimatio fieret per summum pontificem, deinde per Aragonenses exceptio vnius Fœderici in lege, quę est cõtra illegitimos lata. Ad quod ipsum quasi de publico consensu venisse gubernatorem proxime audierat. Omnium enim rerũ certior quotidie fiebat per vxorem & matrẽ, quę per causam propinquitatis ne pedem quidem ab regina discedebant: quam etiam studiosam causę comitis reddiderãt, & ab ea Centelliam familiã vnde ipsa materno genere erat, cõciliatam habebant. Hę mulieres die Iouis ante diem dominicũ solennibus legitimationis destinatum, quę erant futuræ Calendæ Iunii, vesperi dicuntur anserẽ saginatum, quem opipare cõcinnarant, assum regiis ministris porrexisse, per speciem demerendæ reginæ, vt regem & adipibus & quartana torpidũ, ad Venerem procreationis gratia excitarent. De quo ansere vbi comedit rex, statim vehementi dolore stomachi cõflictari cœpit ac lamentari, moxq; ardentissima febri insecuta, signaq; & maculę quędam in defuncti corpore (secundo autẽ die defunctus est) apparuerunt. Quę q̃ potuerunt esse signa pestilentiæ. Nam qđ dubium est in tãta re, id ego nolo fieri mea asseueratione certum. Omnes enim fere ex eadem domo, post regem vel peste vel febri extincti sunt, quales etiam plurimi ex ciuitate. Potest & id in causa regis fuisse, non malitia, sed simplicitas mulierum atq; stultitia, quę quotidie citra medicorũ conscientiam, cibariis ad Venerem q̃ ad salutem aptioribus inferciebant virum, vnguentisq; oblinebant. Siquidẽ defuncto rege & domo, vt fit, a fœminis subito derelicta, est inuenta cellula his cibariis vnguentisq; differta. Vtcũq; res administrata sit, certe comes in morte regis pręter cętera hanc spem secutus dicitur, q̃ gubernatoris munus inuitis inimicis administrare posset, cum id per legem defuncto rege non prohiberetur: aut saltem impunius archiepiscopum cæterosq; de medio tollere, vt nihil sibi posthac superesset impedimenti. Cui rei euentus ipse testimonium dedit. Vt autem ad rem redeam, vbi totã illam noctem rex per æstus atq; cruciatus duxisset, cũ illuxit, legati Barcellonę multiq; proceres lectulum circunsteterunt: multi mortiferam sentientes, & inter se consusurrãtes, & in horas magis ac magis ad extrema vitę spiritus properare videbatur. Cum interea mater comitis atq; vxor regem adeunt, rogantq; vt nũc saltem in ipso extremo vitę tempore comitem declararet regni successorem. Non respondẽti atq; vt solebat, sed alio somno subdormitãti apprehẽdit matrona vestem a pectore, atq; inquit, filii mei est regni successio, filii mei, quem tu succedere vetas, contra fas iusq;. Ad quam ille inspiciens, ego, inquit, ignoro istud, & ita esse non credo. Simulq; Gulielmus Moncada & vnus legatorum, retracta manu a brachio fœminę, admonuerunt, vt reuerentius tangeret regem. Postridie deplorata iam eius salute, ne maturius pręfocaretur, constituunt in sella amictum tenui tantum amiculo, ac dispectoratum. Erant enĩ soles ęstiui: illuc eum complures adierunt, vt iam quasi defunctum lamẽtabantur, & in primis Siculi legati, Fœdericum sibi regem dari cum fletu lachrymisq; poscebant. Quibus rex ingemiscens, verbis ac vultu quantũ poterat cõmendauit. Tum legati Barcellonenses, nequid responsum regis fortasse scrupuli moueret imposterũ, adhibitis tabellionibus interrogarunt, iuberet ne eius regna esse, cui iure deberẽtur: ita se iubere respondit. Pręclarũ profecto responsum, vel quod mulieribus, vel quod Siculis, vel qđ Barcellonensibus reddidit. Primũ quidem liberum, ingenuũ, ac pręfractum, sed sine bile atq; indignatione. Alterũ vero molle atq; affectus plenum, sed ita vt iustitię magis q̃ affectui se parere ostẽderet. Vltimũ aũt simplex ac solidũ, vt nihil petẽdũ sibi existimaret, nullo cõpetitorũ in succedendo populis proceribusq; cõmendato. Iam omnis familia per domum propemodum lymphata ferebatur. Iam cubicula illa quæ nuper ornamentis mulierum, symphoniis, atq; omni iucunditatum genere exultauerant, deferuntur, denudantur, & velut ad hostium aduentum, aut si Erynnis inuasisset, lugubria videntur ac feralia, cunctis partim occultius, partim apertius emigrantibus. Quorum vnus fuit Ægidius Aragonię gubernator, qui intelligens q̃ infestos haberet inimicos, per causam dormiẽdi meridie cubiculũ suũ intrauit, & mutato habitu cũ regio confessore Barcellonã abiit, rumorq; fuit conatos esse quosdam in domo regis vincula ei in-

Anser saginatus regi letifer.

Mater & cõiux pro comite orant.

Pręclarũ regis de regni successore responsio.

iicere,credo hanc opinionem ex eo ortam,q̃ Comes certis hominibus negocium dederat, vt ei vincula iniicerent,captumq; ducerent aut necarent. Nam Barcellona,cum eo venit gubernator, plena armatorũ erat,ex maxima parte eorum,qui comiti studebant,& intrantes vrbem, perq; viã euntes, ciuitas sciscitabatur,an rex adhuc spiraret,an ibi gubernator Aragonię adesset: Quo maturius ille tãtopere se quęri ab inimicis cognoscens,sibi delitescendum putauit. Atq; ea nocte,cũ secus atq; consuetudo ferebat,clausę forent portæ,audiebat e domo in qua latebat, in propinqua vbi multi versabãtur armati,colloquentes,admirantes,quærentes,vbi est gubernator? quid de eo factum est? quo abiit? Hic autem vbi multa iã die apertæ iam portę essent,non equum,sed nauigium conscendit,Paniscolamq;,quæ sibi amica erat,se contulit. Hęc retuli,vt q̃ violento ad affectationem regni fuerit animo comes Vrgellensis,appareat. Nũc referam id,quod an veneni an pestis an alterius rei signum sit,medici viderint. Quod ipse qui vidit,quid fuerit,se scire negat, idẽ qui regem veneno periisse non credit. Is est Borra scurrarum eximius,quatuor & octoginta hodie natus annos,necdum a scurrando vacans. De quo ne quis miretur me facere mentionem, in tanta fuit apud complures semper reges dignitate,dicam,an opinione,an beneuolẽtia, vt cum in libris meis fastidire nõ debeam,quem reges nullo q̃libet serio in negocio fastidierunt: cum præsertim,quod apud vulgi opinionem valet,plurimum diues sit, adeo vt ad centum milia aureorum profiteri possit: Vir profecto natus ad exprobrandum literarum scientięq; ac sapientię studiosis, qui doctinam non veri contemplatione,non summi boni fine,non ipsa virtutum laude,sed pecunia & vmbratili populorum honore metiũtur. Ad hos quotidianum Borræ conuicium pertinet dicentis,plus se & pecuniæ & honoris comparasse dum stultum agit,q̃ qui literarum & sapientię studiosi vocãtur. Quod cum audiunt pleriq; literati,ornatumq; hominis regalem vident,& erubescunt & dolent,& si vera fateri volunt,etiam inuident: nimirum infra omnes scurras, histriones,mimosq; detrudendi: male meriti de liberalibus artibus,quibus inuidiosam voluit esse vitam scurrilem. Hic igitur Borra de numero erat eorum qui suis rebus non sibi timerent, in quibus absportandis cum aliquot horis districtus fuisset,tandem ad conspectum rediit regis. Cui ille vix suppetente voce,vnde,inquit,domine Borra? quo tandiu abfuisti? Hic simul vt rem dissimularet, simul vt regem cupidum suauis alloquii,si posset,hilaritate afficeret. Ego vero,inquit,e vicina vinea redeo,vbi nescio qui hinnulum meum per caudam ad ficum suspenderant, quasi ficos furto edisset qui nondum maturi sunt. Ad hanc facetam vocem rex cum arrisisset,mox animam celerius agere cœpit. Borra vt erat ex aduerso,videbat vmbram quandam breue loci spatiũ occupãtem,paulatim a medio ventre ascendentem,prout anima continenter inferiora relinquebat. Id viderit ne,an videre visus sit,an conuexitas aliqua corporis obumbrauerit,fides penes oculos eius sit. Vbi ad guttur euasit,& ipsa euanuit,& rex animam efflauit. Ita Martinus rex vel diutinę quartanæ languore,vel tũc grassante morbo,vel incõmoda habitudine corporis,vel infando veneno, vel inconsultis vxoris medicamentis, vel mœrore amissi filii, vel horum plerisq; excessit e vita, omnium Aragonię regum & potentissimus(nam nullus ante eum Siciliam tenuerat)& vltimus ex familia comitis Barcellonę,in quem regnum Aragoniæ transierat,filia regis,quę patri successerat,in matrimonium accepta. Ex quo mirari habeo,quid in mẽtem venerit illi regi atq; Aragonensibus populis,velle nõ licere in regnum succedere fœminæ,cũ ex hac regina & vir Catalanus in regiam dignitatem cõscenderit: quæ res etiã nationi gloriosa est,& Aragonia maiorem in modum maiestatem suam propagauerit adiecta ei quasi appendice Catalonia, quæ viribus ad illam sesquialtera est. Siquidẽ cũ rex Aragoniæ nuncupatur, Cataloniæ quoq; princeps subintelligitur: hoc est,q̃ ambarũ vnus idemq; rex,sed ab vna quæ sit dignior nuncupatur. Quare haud dubitem dicere regem illum,suęq; ętatis homines,qui contra fœminam decreuerũt,fecisse, quod sui maiores non faciendum existimauerunt. Mortis Martini nonnullæ res,vt creduntur, prænunciæ fuerunt. Eodem mense fuit eclipsis lunę toto sidere obductæ circiter horę spatium. Item terræ motus semel,cum mane surgeret,iterum cum poculum a pincernæ manu accepturus esset. Cũq; dixisset mors magni alicuius viri terręmotu significatur,inquit ex intimis quidam,nũc nostræ timeo parti: ad eum rex,ego non sum magnus,vbi adest maior: maior me papa est,de illo igitur terręmotus loquitur,nõ de me. Erat autem tũc Benedictus Barcellonę,ipse vero eodẽ in prędio suburbano. Itaq; visus est minus soluisse audientibus quæstionem terræmotus,q̃ innodasse. Ex quo animi suorũ magis anxii esse cœperũt. Nã in tota Hispania nõ modo Benedictus, qui sub vmbra regis latebat,sed nemo alius cũ Martino erat cõparãdus. Corpus defuncti a medicis curatũ,& ad tricesimũ vsq; diem in publico reseruatum est,vt ex omnibus regnis homines cõuenientes agnos-

Comes Vr. regni affectator.

Bor. scurra.

Bor. facetũ responsum.

Bor. visum.

Mart. regis Arag. obit⁹ qui primus Aragonum Siciliam tenuerat.

Filiæ in regnũ successio.

Ara. rex est etiã Catalo. princeps.

Mort. Mar. præsagia.

Magnus nõ sum.

Tēp.partus cerent. Sed maiore cura reginam comes asseruandam curauit, vt vix miseræ cubiculo pedem li ceret efferre: verbo quidem, quod diceret dubiū esse, an grauida e rege foret: re autem, quod vereretur, ne ex altero postea concipiens, e rege se concepisse mentiretur. Siquidem & apud iuris cōsultos & apud physicos recepta opinio est, incertum tempus esse pariendi, & in vndecimum vsque, & interdum in tertiūdecimum mensem extrahi partum posse: & hæc quidem domestica sunt. Publice autem post defunctum sepultumque regem patefacta est magis apertis studiis ianua, & omisso iudiciorum ordine, pro se quisque impensius quotidie parare arma, clientes contrahere, conciere cuiusque generis homines, suas partes augere, consultare cum suis, nec domestica tantum, sed externa etiam auxilia accersere, donare, polliceri, nihil remittere, magisque ac magis in dies ad vim spectare res videbatur, & regnum eius fore, qui plurimum posset. Poterat autem plurimū tunc comes Vrgellensis, Fœderico morte aui prope destituto, & per ætatem magis adhortando, quam adhortante duce Gandiæ, non per se sed per alios auxilia rogante. Ludouico & Ferdinando extra regnum proculque agentibus, vt comes ex quatuor competitoribus, duorum qui aderant iam victor esset, duorum, qui aberant, alterum non timeret, quem nemo fere priuatum defenderet, alterius cuius adiutrix factio Vrrea esset, propediem victor videretur. Adeo iam de capiendis regiis insignibus, appellandoque se rege deliberabat. Quod vbi resciuere Cataloniæ vrbes, summopere dissuaserunt, amissurum ea via illum omne suum ius, omne hominum studium, nec a Catalonia, sed ab Aragonia incipiendum esse. Cataloniam quidem studiosam eius semper fore. Verum tantam labem minime subituram esse, vt regem ipsa & prima & sola faciat, contra suas & quidem maiores natu sorores, expectaret quid eligendi iudices pronunciarent. Iam concilium, quod illi parlamentum vocant, cogi ex omnibus prouinciis in Calatauibio. Sed hoc illi molestum erat, quod res in Aragonia, quod archiepiscopo autore, quasi nauis gubernatore administrarentur. Quid enim sperandum sibi de brachio ecclesiastico? quatuor enim brachia in Aragonia faciunt, cuius caput sit archiepiscopus competitoris studiosus, sui inimicus, cum quo Benedictus papa faciat, vt omnia communi abbatum consilio geri videantur? Quid de nobilium equeriorumque, cum gubernator prætorque tam sibi infensi quam archiepiscopo obnoxii sint, cum alter affinis, alter gener illi esset? Quid de brachio ciuitatum, quod vocant regale, quorum plerique superiorum vel autoritatem vel gratiam sequuntur? Eo quidem magis, quod dabat operam archiepiscopus, vt cōcilium Cæsaraugustam trāsferretur. Idque recte ac iure fieri per suos papa asseuerabat. Quod si fieret, multo meliores fore partes Ludouici intelligens comes, vtrique minatus est: archiepiscopo, se pro pileo pontificali impositurum cassidem ignitam: papæ, rasurum esse verticem, nō aqua sicut fieri solet, ante perfusum. Interea quotidie cædes seditionesque per prouincias fiebāt, nec cuiusque autoritas aut potestas ire obuiam poterat: nemo satis alteri credere, nemo obtemperare, ipsa capita inter se diffidere ac digladiari. Vsque adeo iam in contemptum venerāt exteris. Siquidem in Sicilia, de quo postea dicemus, Bernardus Caprera res nouas moliebatur, & insulæ regnum affectabat. Cuius non minor metus incessit animos eorum, qui bonum publicum & gloriam Aragoniæ curam habebant, quam quis Aragoniæ rex esset, cū plus damni fieret, alienata Sicilia, quam quolibet competitorum rege facto. Igitur omnia plena motus, timoris, turbationum, ac periculorum, & velut in tempestate multorum ventorum, cū inter nautas non modo litigatur de gubernando, sed etiam pugnatur. Huc accedebat, quod Ludouicus suasu archiepiscopi, quo maior causæ suæ esset autoritas & gratia, miserat ad fines Cataloniæ copias militum, nunciosque ad concilium, qui hortarentur ad iustitiam, nihil metueret, præsto esse copias aduersus perturbatores ordinis iudiciorū & iuris, nec defuturas pecunias. Idem facit Ferdinandus, non ignorans a Ludouico, non minus illa in fauorem fieri iuris priuati quam publici, & cōtra comitem factionibus armisque cœlum ac terras miscentem, autoritate armorum esse agendū. Ferdinandum, quantum fauor in aduersarios propensus lædebat, tātum recens gloria rerum gestarum commendabat, quod mari terraque victor redisset, quod imperium Castellæ ampliasset, quod pro re Christiana fortissime ac felicissime dimicasset, quod nisi ad expediendam litem de successione venisset, prope iam regem barbarum debellasset: & de eo quotidie magis ac magis homines fauorabiliter & sentiebant & loquebantur. Ex quo animaduertens comes, iam duos externos competitores in dies maiorem sibi autoritatem comparare, idque archiepiscopi opera, facinus exequi festinat, & quod minatus fuerat perpetrare. Itaque Antonio Lunæ negocium dat, vt hominem per speciem colloquii euocatum obtruncet. Erat autem Antonius etsi diuersæ factionis, tamen persamiliaris archiepiscopo, ac pene cliens. Nam annuis quasi stipendiis ab eo donabatur, & eodē mense septingentos aureos Aragonicos acceperat. Id dicitur fecisse archiepiscopus, quod cum fuisset

Marginal notes: Vrg. comitis opes. — Competitores regni. — Parlamētū. — Brachia iiii in Arag. — Equerií nobiles. — Vrg. minæ. — Seditiones in Hispania — Ber. Capr. — Lud. conat⁹ — Ferd. ābitio — Fer. lædētia & iuuātia. — Ant. Lunæ mādata archie. cædes.

tutor Ioannem Ferrandis, fraudarat pupillum dimidiata hæreditate, eamq; in Blascum, qui genti Blascus.
lis atq; agnatus suus erat, transtulerat, indignum existimans tantã generis sui hæreditatem totam in alienum deferri, nulla ei qui ex ipsa domo esset relicta portione. Is cum postea cerneret Ioannẽ erecto ac sublimi animo virum, Blascum vero segniori, ac longe imparem, vidit fore, vt se defuncto, ac nedum quidem defuncto, Ioannes Blascũ hæreditariis bonis exueret. Ea re præsidium homini infirmiori, aduersus potentiorem in diuersa factione comparauit, propinquum suum in cõtraria acie ponens, ducem hostiũ intra sua castra versari patiens ac volens, vnde mortis suę origo defluxit. Et postea cũ rerũ merita nesciamus, iudicia diuina mirari solemus. Enimuero hãc quã retuli causam paucissimi notã habẽt. Neq; ego nũc de iudicio dei in vniuersum pronunciasse intelligar. Scio equidem iustos sæpe multatos infortunio fuisse, & iniquos secundissima fortuna vsos. Sed nõnunquã sapientissimi non longe absunt a coniectanda dei voluntate, cum patrem ille aut dominum agere videtur. Archiepiscopum e Calatauibio reuertentem, atq; in oppido Almuma agẽtem, Antonius ait se adire velle colloquii gratia. Etenim sæpe cũ pro familiaritate interuisebat, collocatisq; ad insidias in proximo nemore ducentis equitibus hastatis, & ex parte magna loricatis, ipse cũ paucis armatis procedit. Nam armati tum omnes fere qui ex factionibus professi erãt, incedebant, ac præmittit e vicino ad archiepiscopũ qui dicat se ad colloquium venire. Eo hic nũcio lętatus, tanquã aliquid quo gauderet ab amico auditurus, conscenso mulo, obuiam egressus est decem duodecimve comitibus. Nam festinantia plures vndiq; conuenire non siuerat. Ille tardius de industria iter faciens, plus duobus stadiis procul a muris archiepiscopum excepit: cũq; se mutuo salutassent, hic illum filii, ille hunc patris nomine. Ecquid, inquit Antonius, erit ne rex comes Vrgelli? nõ me viuo respondit. Ego, inquit, aut te capto, aut mactato: mactato respondit fortasse captiuo nequaquã. Atq; hæc dicenti frenosq; flectẽti Antonius colaphum medio ore nicussit, arreptoq; protinus gladio, caput ferit, refugientem cęteri vulnerant, subinde caput muli, vt ab instituto cursu auerterent percutientes, inter eos Antonii armiger, qui vnus lanceam gerebat, ea subtus brachiũ adducta, incurrens pręcipitauit e mulo, atq; ita iacentem contrucidarunt, manũq; inter cętera vulnera amputarunt. Ita is qui diadema imponere regi debebat, imperio eius qui diadema sperabat, teterrima est morte affectus: vltores angelos relinquens, ne vnquã in sellam regiam illi daretur ascẽdere, per quẽ summi in regno antistitis corpus fœdissime cõfossum laceratumq; iacuisset. Ideoq; statim diuinũ, si recte ęstimemus, numen apparuit. Nam si tantum animi ad inuadendam vrbem illis quantũ ad aggrediendũ facinus fuisset, haud dubie sublata lis erat, & oppressa factione Vrrea, comes regiam dignitatem vel extorsisset vel impetrasset. Nũc sceleris non voti compos effectus est, dum hostem debilitatũ mancũq; magis de fuga quã de vltione cogitaturum putat, tam procul posito Ludouico, a quo peterentur auxilia: nec in mentem venit ei plerisq; animalibus acriora arma in fuga esse, & ingenium ex necessitatibus crescere. Dato hunc in modum spatio inimicis ad sibi consulẽdum: illi tũ illatæ iniurię dolore, tum inferẽdæ metu, ad proximum ac magis validum Ferdinãdi, de cuius iure bene quoq; sentiebant, præsidiũ confugiunt: longe decepta aduersariorũ spe, qui a semel suscepta causa in aliã descituros hostes nõ suspicabãtur, ignari plus posse odiũ quã beneuolẽtiã, & dolorẽ quã gratiã, & cupiditatẽ se ab atroci iniuria vlciscẽdi quã alieno honori inseruiendi. Blascus quoq; qui ingresso Antonio opẽ tulisset, nũc ingressus cũ potẽtia aliis opẽ ferre, nisi sceleratissimus videri vellet & a bonis cadere, coactus est. Ferdinandus intelligẽs ex vna re tria sibi cõmoda fore, quod partes suę roborarentur, quod cõpetitorũ, qui validissimi erant, alter hostes supra caput acerrimos habiturus esset, non grauate auxilia misit. Periit aũt episcopus ãno circũacto, ab obitu regis eodẽ mẽse. Cuius morte solutũ cõsiliũ est Calatauibii, & postmodũ conuẽtus prouinciales agi cœpti, ab Aragonẽsibus in Alcamitio: a Valẽtinis, in Tragera: a Catalanis Dertusę, quod hęc oppida finitima sunt aliis duabus prouinciis. Quo difficilius fuit inter distractos conuentus, mature deliberari, cum præsertim quotidie maiora consererentur in Aragonia certamina, gubernatore volente prouinciam in officio tenere ac quiete. Comite accersitis e Vasconia & trans montes copiis, annitente reliquias aduersæ factionis euertere, & suam rebus gerendis præficere. Tandem post aliquot menses per conuentus vniuersos, hoc est, per terna brachia, Valentiæ, & Cataloniæ, ecclesiastica, patricia, plebeia, vltra quatuor illa Aragoniæ, quę diximus, locus delectus est in Aragonia, oppidum Capsa, mandatumq; gubernatori, vt dispositis præsidiis armatorum, curaret ne quid respublica detrimenti caperet, quoad interregnum duraret. Ibi cum alia multa, tum vero de iudicibus deligendis tractabatur. Interea comes non eadem qua in Aragonia, sed non multum dissimili iniustitia, par propemodum sui fauoris ac par-

Cędis arch. origo.

Iudicia dei iusta, licet nobis incõgnita.

Arch, cędes

Angeli vltores relicti

Ferd. præsidiũ iplorat.

Blascus.

Ferd. cõmoda tria.

Conuentus prouĩciales

Comitis conatus.

Brach. tria.

Capsa.

Comes incurrit odia.

Centelliæ. Villaraguti Balliera. tium naufragium fecit. Valentię primũ abalienatis a se Centelliis, deinde suæ factionis propugnatoribus Villaragutis profligatis. Materies calamitatis hinc ortum accepit. Ioannes Balliera præses quem & ipsum gubernatorẽ vocãt, ita infesto ferebatur animo pro Villaragutis, cõtra Cẽtellias, vt nõ gubernatoris, sed carnificis munus se crederet accepisse, nullũ oportunius vel vltioni vel iniurię tẽpus ratus, q̃ illud interregni, demens atq; insipiens, qui nõ intelligeret neminẽ vehementius delinquere magistratũ, q̃ qui personam prȩsidis gerit, & qd multo magis est etiã regis qui vita excessit: tunc etiam prȩses nulla ex parte suus, sed totus ciuiũ, totus reip. est, & quasi canis in ouili sine custode: cum magis vigilandũ latrandũq; pro grege est. At iste insito partiũ odio pro cane lupus effectus, aut peior lupo canis, absente pastore partem gregis, qui colorẽ etsi Cẽtel Ball. scelera lianũ habebat, nõ tm̃ fugabat, sed trucidabat quoq; ad quadragita nũero & eo ãplius cõstat honestos hoĩes per fas perq; nefas, vel suspendisse vel securi percussisse. Adhęc vicos oppidaq; Cẽtelliarum, asperitate iudiciorũ exhauriẽda curauerat. Hęc cũ ad comitem deferret Bernardus Centellia, qui princeps familię erat, quotidieq; cõploraret: Ille negligẽtius lentiusq; ferre videbat, nec curare, etsi videri volebat iniuriã propulsandã, videlicet q; vereretur præsidem, cui addicta plebs Vrreæ. erat, offendere. Atq; eo remissius agebat, q; Villaraguti Lunis, & Centellię Vrreis in Aragonia re Marg. reginę studiũ. Gilbertus Centellia. sponderẽt. Sic expressa necessitas Centelliis, ab eodem implorare auxiliũ, a quo implorasse atq; impetrasse Vrreas videbãt, eo facilius, q; regina Margarita conciliatrix fauoris, aliena a comite erat, vel ob contumeliã acceptam, vel ob suspitionẽ regis extincti. Simulq; indignũ ducebant, cũ de iure cõpetitorum ambiguũ esset, comiti contra alios adesse. Missis itaq; ad Ferdinandũ, item ad Vreas nũciis, qui auxilia implorarent. Gilbertus Centellia Bernardi frater, cũ bene magna cliẽtum manu in agrum Valentinũ incursionẽ facit, & ad sex milia captum promiscui pecoris, quę erãt Ioannis Villaraguti subgubernatoris, abigit: dicens illum per corruptelam iudiciorum, cum ex aliis, tũ vero ex Centellianis vicis eũ pecorum quæstum fecisse. Ad hunc coercendũ Valẽtini magistratus tum publico tũ priuato nomine equitatũ, quo ipsi non multo vtebantur, a comite ac-Raimũdus Pereliosus. Castellio. Saguntus. Valentia. cersunt: ille confestim quadringentos equites Vasconũ mittit, Raimundo Perelioso prȩfecto, inter primos Catalanorum procerũ, forti ac strenuo. Sed ii fere sub idem tẽpus applicuerunt ad oppidũ cui nomen est Castellioni, ad flumen Borrianam, quo Ioannes Ferrandis applicuit cũ septingentis equitibus Saguntum, qđ nunc vocant murũ veterem: Quã vrbem Centelliæ suę factionis studiosam tenebant, pene mediã inter Castellionem atq; Valẽtiam: hinc quatuor, illinc sex leugis distantem, atq; vtrinq; transitu prohibentem. Nam a dextro latere perpetui montes ad mediterraneam Hispaniam porrecti, nisi pluriũ dierũ circuitu Valentiam ire vetant: a sinistro oppidũ Puteoli, & alia loca natura atq; opere munita, facile transitum intersepiũt. Adhęc inter Saguntũ Valentiamq; interiectę paludes, vtiq; hybernis auctibus laxiores, vt tum erant, Vix tamẽ intercapedinẽ littoris ad transitum relinquebant. Quas angustias maris ac paludis obsidere aduersus Valentinos transituros, vt colligi cõiectura poterat, constituerãt. Horũ vtrorũq; aduentu percepto, Prȩsidis Valẽ. molimia. prȩses Valentinus fremere ac furere, q; auxilia hostibus venissent, sua peruenire non possent, & q; inimicis nõ modo impune esset lȩsisse, sed etiã ad vlteriorem iniuriã animus facultasq; accessisset: & q; gubernator Aragoniæ in alienam prouinciã aduersus alterũ gubernatorem per contẽptum arma misisset. Tot igitur irritatus causis, iubet in posterũ diem oẽs qui per ætatẽ valitudinemq; possent, qui arma haberent, prȩsto sibi essent in foro armati: vt primũ socios ad Castellionẽ reciperent: deinde vicos ac prȩdia Centelliarũ atq; sociorũ igne ferroq; vastarent. Eadẽ nocte ad Ioan Comes Castri. Valẽ. copię nem Ferrandis atq; Castellanos, qui cũ eo erãt equites, citatissimo cursu superuenit comes Castri cũ cohorte fortissimorum iuuenũ a Ferdinando missus, ne quid factio atq; arma comitis Vrgellensis in Valẽtię finibus pturbarent. Vbi illuxit, populus Valẽtinus sub armis ad duodeuiginti milia peditũ ac ducẽtos equites ad locũ prasto fuit, maxĩa ex parte inuitus, q; & bellum ciuile detestaref, & q; Centellianę factionis pleriq; studiosi essent, quos prȩses prȩcipue arma sumere imperauerat, tũ vt experiref q̃ obedienter impata facerent, animaduersurus in cõtumaces. Nã capitale edixerat, si quis eorũ nõ adesset, tũ ne vrbem diuersę factiõis hoĩbus relinqueret, si tantũ suos eduxisset. Hęc est cõditio tyrãnorũ, aut tyrannis similium, vt suis ciuibus nec absentibus nec prȩsentibus satis confidant, etsi confidere necesse habent. Ideoq; plerunq; cum res in periculum vocatur, ab alterutris cladem accipiunt, vt nunc videmus contigisse. Nam cum iis copiis gubernator sub signis vbi ad angustias venit, videt procul instructos ex aduerso hostes, magis illos quidem ad intercludendum iter paratos, q̃ inuadendum. Erant enim pauci ac pene nulli ad tantam multitudinem, sed spes seditionis hostilis, & fiducia equitatus, & victoriæ precium animos exci-

tabat animos. Bernardus, iussis subsistere suis, progressus in medium, iubet aliquos e diuerso in colloquium mitti. His missis ait nihil minus se cupere, q̃ aduersus patriam bellum gerere. Ideo nulladum arma intulisse, vltũ priuatas iniurias esse, etsi non satis pro indignitate vltum, vlturũq; si inimici iniurias facere pergant, cohibere vim non afferre, velle rogare illos, vt a lædendo têperent: satis habentes q̄ ciuitatem arbitrio suo moderentur, parumper expectent dum rex decla retur: nolit esse ciuilis belli causa, in quo vtrauis pars vincat, vtrisq; si patriam amât, esse doliturũ, se agnoscere ciues suos, amicos, propinquos. Deniq; cogitaret preses non tã hostili animo omnes qui secum essent pugnaturos contra nomen Centellianum q̃ Castellanos atq; Aragonenses con tra Bellerianum, se quidem cum paucis domesticis esse vt sociis, qui plures sunt ac pugnacissimi, e cæde reuocare non possit: illum vero cum multis etiam inuitis quibus bello commisso vt pu gnent imperare nequeat. Hæc vbi magistratus audiere, signum timoris interpretati sunt: ob idq; ferociores effecti. Non pactionibus agendum esse respondent, aduersus exules & patriç prodito res, sed gladiis. Se regem esse quoad regni côtrouersia est, proinde aut se permittant ei qui pro re ge est aut pugnam capessant. Ille tum magna voce exclamat, ne interpretarentur se diffidêtia vi rium illa loqui, sed patriç charitate, prouiderent prius q̃ gladii stringerentur, ne tristem eum diẽ & infaustum patriæ redderent. Et cũ nonnulli a magistratu iussi obstreperent ac conuiciarẽtur, tanq̃ tempus terenti: Deum, inquit, qui ex alto intuetur testor, & vos homines qui adestis, & te ta bellio, vt mihi publicus testis sis, inuitum me ac coactum ad pugnandũ descendere cum ciuibus meis. Vos tamen amici, quos istic mihi plurimos esse scio, quęso ne committatis, vt amici vestri aut vos feriant, aut feriantur a vobis. Sunt qui opinentur illum dolo ad colloquium venisse, vt sereret inter hostes discordiã, plurimiq; a pugna se vel abstinerent, vel subducerent, prout factum est, sed ipsorum malo. Ego sicut doli incertus sum, ita illud certum habeo sacerdotum testimo nio Bernardum maluisse & amicis consultum esse & patriæ, q̃ dimicatum. Post hæc verba ad suos regressus, renunciat quid vltro citroq; dictum sit. Socii concepta ira atq; spe veniẽtibus oc currunt, & qua in parte volutare pręsidem cernunt, cum robore equitum impressionem faciũt. Locus angustus pauciores adiuuat, aliquandiu acerrime & pręcipue inter equites dimicatur. Ibi duo ex primoribus Castellanorum equitum cadũt cum aliquot sociorũ, sed eo acrius cęteri se in gerunt, & præsidem ob regularia vestis insignia conspicuum circũsistunt atq; obtruncant, plurimosq; comitum adiiciunt, cęteri in fugam vertuntur: Pedites quoq; qui circa ducem pugnabãt, quia hostem a tergo adoriri non poterant, & ab alia equitum manu confertisq; peditibus distine bantur, aliquantum sustinuere certamen, sed minus acri animo, q̄ multos sociorum non periculo sed spectaculo adesse cernebant, quasi pugnandi eis propter angustias copia non esset. At vbi du cem cum multis obtruncatum, cęterosq; equites fugientes cognouerunt, & ipsi in fugam vertũtur, miscenturq; cum aliis qui manus non conseruerant. Sed Castellani, qui Centellianos & Villaragutos non internoscerent, vt in quẽq; incidebant, promiscue sine discrimine feriebant. Illi qui cum sociis stante acie ferrũ non strinxerant, non profligatis sociis stringere cogebantur. Sed quis aut vincentium ferociam, aut fugientium ignauiam reprimere potest? Cadunt igitur Valentini ex omni genere ac sternuntur, versisq; in fugam omnibus terga cęduntur, nec fuga eis saluti erat cum equitatum hęrentem tergis euitare non possent. Videres itaq; hos in altum nare, illos in limosam paludem velut in castra penetrantes, & dum tutiora ab accessu equorum petunt, in vora gines ac depressa labentes, nec fere pręarmorum pondere emergentes: noua vbiq; facies, insolitus tumultus ac clamor: Eodem tempore terrestre prelium tam angusto in loco gerebatur, ac cędes fiebat, mari, palude, ac interiecta inter hęc terra, trib⁹ diuersis locis côtinẽter cruore imbutis. Nec oẽs gladio mors absumebat, sed etiã aqua multos, & vtroq; genere. Q̃ nisi Bernardus & Ferrãdis intercessissent, hinc ferrũ suorũ côpescẽtes, hinc Valẽtinis iter fugãq; patefaciẽtes ac prẽcãtes, insignis inter paucas calamitas eo die Valentinis accepta esset. Periere tñ ex iis illo prelio, & po stea ex vulneribus ad quatuor milia virorũ. Cęteri quos neq; mare, neq; palus, neq; gladi⁹ hausit, fuga se in vrbẽ recepêrũt, & ni duo ii quos dixi obstitissẽt, veriti vrbẽ direptũ iri, victores cũ victis in portas irrupissent, & q̃d incredibile videat̃, tãta ciuitas ac tã frequẽs, a tãtulis copiis direpta fuisset atq; euersa: eoq; missis in vrbem Bernardus aliquot ex suo numero principibus amicorum, ipse Saguntum se recepit cum paucis captiuis aduersæ factionis. Cæterum neq; hanc humanitatem in ciues suos, neq; superiorem pugnę deprecationem, tantæ laudi tribuo Bernardo, quan to dedecori illam immanitatem atq; sæuitiam, quòd reuertens iussit amputari caput præsidis, ac præfixum hastæ tradi filio puero, quem ceperat, in vrbem vsque gestandum, vt al-

Ber. oratio.
Pręsidis sup ba respôsio.
Bern. rurs⁹ oratio.
Pugna ĩ prę sidẽ acris.
Præses obtruncatur.
Valẽtinorũ strages.
Cęsorũ numerus.
Ber. ĩmane ĩ psidẽ facin⁹

tiſſimum poſtmodū trabe ſuffixum pro trophæo ſtatueret. Neq; enim ſic crudelitas inimici vl ciſcenda eſt, vt crudelior ipſe iudiceris. Adeo minus immane futurum fuerat filium ſuper paternum cruorem iugulaſſe, q̄ religioſum, illud patris ac filii pignus polluiſſe, ac ludibrio habuiſſe. In ſequentibus diebus a populo Valentino acciti Centelliæ, magiſtratus ex corpore ſuo creant, remq; publicam ad ſe omnem transferunt: mox Caſtellanos accerſunt, ire ad ciuitatem vt ſuſpicabantur iratam formidantes. Sed ii ciues neceſſe habebant aliis veniam dare, qui ſibiipſis ab eiſdē victoribus veniam precarentur. Raimundus audita pugna fertur dixiſſe, ſe agnoſcere fortunam comitis, cuius ducum alterius tardum ac timidum conſilium in Aragonia fuiſſet, alterius repentinum ac preferox Valentiæ. Nam ſi diem horamq; certaminis cum Raimundo preſes cōmunicaſſet, in eā cladem ventum non eſſet. Sed videlicet nimia fiducia, quę frequenter potentiores partes euertit, preſidem in ruinam impulit, & priuatam & publicam. Itaq; Raimundus vnum preſidem incuſans ac deteſtans infecto negocio rediit. Porro victoria hęc longe plurimum, non dico momenti, ſed autoritatis contulit cauſæ Ferdinādi, coegitq; iudicia maturari, anteq̄ omni ex parte inteſtinis bellis prouincię vexarentur. Delecti itaq; ſunt nouem iudices, ex ſingulis prouinciis terni. Imparem enim numerum ad finiendas vel lites vel conſultationes, Hiſpani multo cōmodiorem exiſtimant: & id tēporis non poterat ſententia pro aliquo competitorum ferri, niſi a ſeſquialtera parte iudicum, immo ſingularum prouinciarum. Quippe cum neceſſe eſſet, duos ex ſingulis prouinciis iudices cōuenire. Prouincias appello parum proprie, quę ſunt tantum gentes a populo Romano victę: ſed ego vſitatum vulgo morem ſequor, quia tria regna, vt mallem dicere nō poſſum, propter Cataloniam, quæ regnum non eſt, par tamen duobus regnis. Non ab re fuerit & nomina iudicum & qualitates referre, vt poſteritas ſciat, quos viros tantæ rei præficiēdos ex ſuo quoq; corpore conſilia tanta exiſtimauerint. Ex Aragonia quidē delecti ſunt, Dominicus Ramus epiſcopus Oſcenſis, quē poſtea Ilerdenſem, ad extremum archiepiſcopum Terraconenſem, eundemq; cardinalem ſcimus nuper diem ſuū obiiſſe, poſt omnes collegas illius iudicii, in quo ipſe ſedebat primus, de cuius ſciētia, vita, autoritate, dicere, parū attinet, cum iudicia hominū, hoc eſt, honores habiti, teſtimonium dicant. Franciſcus Aranda, veſtitu ac barba horridiore, q; videlicet renunciaſſet rebus humanis, alioqui ita accomodatus ad domos principum, quibus diu pręfuerat moderādas, vt nuſq̄ nō & in conſultandis & in adminiſtrandis rebus ac maturandis primas obtinuerit partes, idq; ſola naturę bonitate atq; ingenii dotibus, citra vllam ſcientiam, ac citra vllas propemodum literas, vt appareat ex homine natiuis bonis excellenti, formari potius pręcepta ſapientiæ, q̄ ex pręceptis ſapientiæ formari hominem excellentē. In quo illud pręcipue admirabātur, cum quaſi pater eſſet, vt quaſi tutor potentiſſimi cuiuſq;, tam modico exiguoq; contentus foret. Ideoq; libertatis miræ, ac nemini obnoxius erat. Berengarius Bardeſſinus, quo neminem neq; illius neq; huius temporis iuriſcōſultum in Hiſpania ſenes meminerunt maioris autoritatis fuiſſe, & perinde ad tantas opes perueniſſe. Ex Valentia, Ferrarius dominus Cartuſiæ, non tam ſcientia (erat enim in iure ciuili perdoctus) q̄ conſcientia optima, prudentiaq; ac grauitate inſignis. Vincentius Ferrarius eius frater, ordinis prędicatorum, cuius admirabilis in concionādo laus ad exteras quoq; nationes eſt peruagata, princeps haud dubie ſui temporis oratorum duntaxat illiterate loquentiū, & ſi vera memorantur, miraculis clarus, & ante & poſt obitam mortē Petrus Bernardus, iuris ita peritus, vt Valentiæ nemini poſtferretur, vita quoq; caſta & integra. Ex Catalonia, Franciſcus Sagarriga Terraconenſis archiepiſcopus, cum doctus ſane in ciuili ac pontificio iure, tum vero ita facundus, vt ei primę partes in eloquentia tribuerentur, & qui non minora ornamenta naturę ad facunde pronunciandum, q̄ epiſcopus Conſetranenſis, cum in contentionem veniſſent, iudicatus eſt habere. Bernardus Valliſſicce, quem non tanti faciebant, q; in iure ciuili nulli ſuorū foret ſecundus, & in dicendo ſane admodum valeret: quanti, q; pleraſq; cauſas gratis defenſitabat: neq; ex patrociniis potentiorum fauores, neq; ex humiliorum gloriam captabat. Gulielmus Gnaſpes vir, vt in Hiſpania literis ſatis eruditus ac cultus, atq; ex omni Barcellona, cum prudentiſſimus, tum ſynceriſſimus iudicatus. Hi iudices quo primo die ingreſſuri iudicium erant, corpus domini inſpectante populo communiter acceperunt. Deinde continuos triginta dies, præter feriatos, partium aduocatos audieruut, quoties & q̄diu cuiq; libuit dicere. Libellos, diſputationes, ceteraq; in ſcriptis probationum genera ſeorſum ſingula accipiebant. Reliquam diei partem in conſultando ſoli conſumebant. Poſtea vero q̄ nihil cuiq̄ libitum eſt, verborum ac ſcriptorum proferre, concluſi ſunt in oppidi arce, hac lege, vt illinc prodire fas non eſſet, niſi rege declarato. Qui ſermones ab iis inter ſe habiti, vel āteq̄ includerētur, vel vbi incluſi ſunt,

Ferdinādo res bene ſuccedunt.
Iudices nouem.
Prouinciæ.
Catalonia nō ē regnū.
Dominicus Ramus.
Franciſcus Aranda.
Berengari9
Ferratius.
Vin. Ferra.
Pe. Bernar.
Frā. Sagarriga.
Bernardus Valliſſicce.
Gulielmus Gnaſpes.

an multum an parum nihilve dubitatum diſſenſumq; ſit,incompertū mihi eſt : Quia nec aliquis deprehendit,& ipſi nihil intereceſſiſſe diſſenſionis ſignificauerunt: ſiue ꝙ ita fuerit, ſiue ꝙ ſuę grauitatis cenſuerint eſſe,conſiliorum arcana reticere,ſiue ꝙ morem Hiſpanum cuſtodierint,quo nefas habetur poſt euictam a ſenatu ſententiam mentionem de his facere, qui ab ea ſententia, quę ſuperata eſt,ſteterint,& nihilo minus parui intereſt ſcire quid intus quęſitum ſit,cū ſciamus quid propalam declaratum eſt.Octauo die ꝗ ſeſe concluſerant,qui fuit profeſtus diei,qui celebratur in honorem principis apoſtolorum menſe Iunio,conuocatis partibus ad ſententiam audiendam,iudices in loco edito ante valuas templi conſederunt.Gradus autem templi qui multi ſunt,& ſtatim plateam ac tecta omnia,vnde proſpici iudicium poterat,omnis ætas ſexuſq; repleuerat,clauſiſq; portis armati muros ac vicos,ne quid turbę fieret,tuebantur. Tum Vincentius a cœtu collegarum ſurrexit, ſuggeſtumq; pro gradibus poſitum,& ad populos obuerſum conſcendit, atq; oratiunculam habuit,qua dignitatem quandam ſententiæ cōpararet,tum inſtrumentum in quo ſcripta erat ſententia,capit aperitq;.Pendebant ab vno omnium ora,menteſq; inter ſpem metūq; ſolicitę. Non ſic ad expectationē pugnæ ſuſpenſi ſunt animi eorum, qui de turribus domibuſq; populares ſuos cum hoſtibus decertantes proſpectant. Nunꝗ poſt hominum memoriam tanta cauſa in iudiciis verſata fuerat.Nemo non illuc ſuos affectus tulerat,nihil ſane quiſꝗ ſuſpicabatur,nihil de futuro diuinare poterat,omnia proſpera cupiditas,omnia improſpera timor ſubiiciebat. Ipſe quoq; pronunciator,cum partem primam ſententię recitaſſet,& ad nomen regis aduētaret,ſubinde magis expectationem hominum ſuſpendebat,interloquens:Ecquem putatis iam regem veſtrum eſſe?quo maxime gaudebitis:qui maxime optandus eſt. Et cum aliquoties interfatus ardentem attentionem magis incendiſſet, Infantem Caſtellæ Ferdinandum recitauit regem declaratum.Ad quod nomen tantus exultātis turbæ clamor excitatus eſt,pleriſq; aſſurgentibus ac diſcurſantibus,vt reliqua recitationis pars non fuerit exaudita:præſertim militaribus vndiq; vocibus tubiſq; ac cornicibus,prеterea bombardis obſtrepentibus. Dicta ſententia,ad tres conuētus nuncii cum literis,quæ rem docerent,miſſi ſunt ad Calatauibium,ad Tregeriam,Dertuſāq;. Qui ſimul vbi re cognouerunt Ferdinandum eſſe regem,accipe dixerunt,literaſq; paſſim per vrbes dimiſere:legatoſq; ad excipiendum regem e Caſtella Aragoniā ingreſſurum delegere.Poſtridie ꝗ rex declaratus eſt,cum audiret Vincentius,ad eumq; referrentur voces nonnullorum cauſantium,non indigenam regem,qualis comes Vrgelli futurus erat,ſed alienigenam factum,eodē in loco orationem habuit, dicens:Vbi de iure ſucceſſionis quęſitum ſit, ibi non eſſe cauſam cur de perſona mentio haberetur.Nam comes Vrgelli,cuius vicem nonnulli dolerēt, tantum abeſſe vt comparandus fuerit cum Ferdinando,vt iureiurando interpſito & teſte conſcientia collegarum,iudicatus ſit a duce Gandię in ſuccedendo ſuperari.Quod autem ad perſonam pertinet,eſſe Ferdināndum matre Catalanum,Comitem Vrgelli Lombardum,illum patre rege ex eadem natione,qua reges Aragoniæ,dignitate vultus ac corporis tanta,vt ſit nulli ſecūdus,& quaſi ad regnādum natus.Animo autem ac virtute ſiue inter ſuos,ſiue inter hoſtes, vt ſi morem prudentium quorundam populorum ſequi liceret,non minus eligendus ad regnum fuerit,ꝗ per iudicium ſucceſſionis declarandus,quæ laus nequaꝗ vlla ex parte in comite agnoſceretur. Quare non modo æquo,ſed etiam libenti animo regem ſibi diuinitus datum expectarent atq; exciperent.Et alia in hanc ſententiam plura,quę tamen inſitos atq; impreſſos diu affectus,& ab iis natam opinionem non potuerunt omnino excutere. Per vniuerſas tamen vrbes tam libentibus auribus nuncius declarati regis exceptus eſt,vt omnes fere ſibi hunc inter competitores regem optatum ſperatumq; fuiſſe videri vellent. Valentiæ quoq; vix bene obductis cicatricibus,vniuerſi clauſis tabernis officiniſq; lętitiam tot diebus celebrarunt,vt iubendi fuerint per magiſtratum, omiſſis feriis ad opera reuerti. Ferdinandus primum per publicas literas certior factus ſe regem declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem regnum ſuum delectos,& ad ſe iter habentes Aragoniam verſus contendit. Cumq; ad fines regni aduentaret,Legati Aragonię Valentięq; introgreſſi non nihil Caſtellam obuiam regi,ex equis delapſi ſunt ac manum deoſculati:Catalonię vero,intra fines ſubſtiterunt,neq; ingrediente Aragoniam rege,ex equis deſcenderunt,quorum ego neutros neq; reprehendere,neq; alteris preponere auſim. Nam priores illi officioſum exiſtimarunt nō excipere regem ſuum velut ex limine domus,ſed prodire in viam, & obuiam progreſſos introducere,habito maiore honore.ꝗ qui paribus haberi ſolet.Pares enim ex equis ſibi dextras porrigunt. Poſteriores vero magis conſentaneum putarunt non egredi in alienum,ſed ex ſolo patrio regem in poſſeſſionem regni admittere,neq; deſcēdere ab equis nouo exemplo, qđ ſuperioribus regibus

Mos Hiſp. de celando.

Ad regē declarandum paraſceue.

Vincē. pronūciaturus regem.

Ferd.infans Caſtellę,rex declaratur.

Ferd.alienigena cēſed⁹

Valētinorū pub. lętitia.

Regis ſuſcipiēdi ritus.

tissimum postmodũ trabe suffixum pro trophæo statueret. Neq; enim sic crudelitas inimici vlciscenda est, vt crudelior ipse iudiceris. Adeo minus immane futurum fuerat filium super paternum cruorem iugulasse, q̃ religiosum, illud patris ac filii pignus polluisse, ac ludibrio habuisse. In sequentibus diebus a populo Valentino acciti Centelliæ, magistratus ex corpore suo creant, remq; publicam ad se omnem transferunt: mox Castellanos accersunt, ire ad ciuitatem vt suspicabantur iratam formidantes. Sed ii ciues necesse habebant aliis veniam dare, qui sibiipsis ab eisdẽ victoribus veniam precarentur. Raimundus audita pugna fertur dixisse, se agnoscere fortunam comitis, cuius ducum alterius tardum ac timidum consilium in Aragonia fuisset, alterius repentinum ac præferox Valentiæ. Nam si diem horamq; certaminis cum Raimundo præses cõmunicasset, in eã cladem ventum non esset. Sed videlicet nimia fiducia, quę frequenter potentiores partes euertit, præsidem in ruinam impulit, & priuatam & publicam. Itaq; Raimundus vnum præsidem incusans ac detestans infecto negocio rediit. Porro victoria hęc longe plurimum, non dico momenti, sed autoritatis contulit causæ Ferdinãdi, coegitq; iudicia maturari, anteq̃ omni ex parte intestinis bellis prouincię vexarentur. Delecti itaq; sunt nouem iudices, ex singulis prouinciis terni. Imparem enim numerum ad finiendas vel lites vel consultationes, Hispani multo cõmodiorem existimant: & id tẽporis non poterat sententia pro aliquo competitorum ferri, nisi a sesquialtera parte iudicum, immo singularum prouinciarum. Quippe cum necesse esset, duos ex singulis prouinciis iudices cõuenire. Prouincias appello parum proprie, quę sunt tantum gentes a populo Romano victę: sed ego vsitatum vulgo morem sequor, quia tria regna, vt mallem dicere nõ possum, propter Cataloniam, quæ regnum non est, par tamen duobus regnis. Non ab re fuerit & nomina iudicum & qualitates referre, vt posteritas sciat, quos viros tantæ rei præficiẽdos ex suo quoq; corpore consilia tanta existimauerint. Ex Aragonia quidẽ delecti sunt, Dominicus Ramus episcopus Oscensis, quẽ postea Ilerdensem, ad extremum archiepiscopum Terraconensem, eundemq; cardinalem scimus nuper diem suũ obiisse, post omnes collegas illius iudicii, in quo ipse sedebat primus, de cuius sciẽtia, vita, autoritate, dicere, parũ attinet, cum iudicia hominũ, hoc est, honores habiti, testimonium dicant. Franciscus Aranda, vestitu ac barba horridiore, q; videlicet renunciasset rebus humanis, alioqui ita accomodatus ad domos principum, quibus diu præfuerat moderãdas, vt nusq̃ nõ & in consultandis & in administrandis rebus ac maturandis primas obtinuerit partes, idq; sola naturę bonitate atq; ingenii dotibus, citra vllam scientiam, ac citra vllas prope modum literas, vt appareat ex homine natiuis bonis excellenti, formari potius pręcepta sapientiæ, q̃ ex pręceptis sapientiæ formari hominem excellentẽ. In quo illud pręcipue admirabãtur, cum quasi pater esset, vt quasi tutor potentissimi cuiusq;, tam modico exiguoq; contentus foret. Ideoq; libertatis miræ, ac nemini obnoxius erat. Berengarius Bardessinus, quo neminem neq; illius neq; huius temporis iuriscõsultum in Hispania senes meminerunt maioris autoritatis fuisse, & perinde ad tantas opes peruenisse. Ex Valentia, Ferrarius dominus Cartusiæ, non tam scientia (erat enim in iure ciuili perdoctus) q̃ conscientia optima, prudentiaq; ac grauitate insignis. Vincentius Ferrarius eius frater, ordinis prędicatorum, cuius admirabilis in concionãdo laus ad exteras quoq; nationes est peruagata, princeps haud dubie sui temporis oratorum duntaxat illiterate loquentiũ, & si vera memorantur, miraculis clarus, & ante & post obitam mortẽ. Petrus Bernardus, iuris ita peritus, vt Valentiæ nemini postferretur, vita quoq; casta & integra. Ex Catalonia, Franciscus Sagarriga Terraconensis archiepiscopus, cum doctus sane in ciuili ac pontificio iure, tum vero ita facundus, vt ei primę partes in eloquentia tribuerentur, & qui non minora ornamenta naturę ad facunde pronunciandum, q̃ episcopus Conserranensis, cum in contentionem venissent, iudicatus est habere. Bernardus Vallissiccę, quem non tanti faciebant, q; in iure ciuili nulli suorũ foret secundus, & in dicendo sane admodum valeret: quanti, q; plerasq; causas gratis defensitabat: neq; ex patrociniis potentiorum fauores, neq; ex humiliorum gloriam captabat. Gulielmus Gnaspes vir, vt in Hispania literis satis eruditus ac cultus, atq; ex omni Barcellona, cum prudentissimus, tum syncerissimus iudicatus. Hi iudices quo primo die ingressuri iudicium erant, corpus domini inspectante populo communiter acceperunt. Deinde continuos triginta dies, præter feriatos, partium aduocatos audieruut, quoties & q̃diu cuiq; libuit dicere. Libellos, disputationes, ceteraq; in scriptis probationum genera seorsum singula accipiebant. Reliquam diei partem in consultando soli consumebant. Postea vero q̃ nihil cuiq̃ libitum est, verborum ac scriptorum proferre, conclusi sunt in oppidi arce, hac lege, vt illinc prodire fas non esset, nisi rege declarato. Qui sermones ab iis inter se habiti, vel ãteq̃ includerẽtur, vel vbi inclusi sunt,

Ferdinãdo res bene succedunt.
Iudices nouem.
Prouinciæ.
Catalonia nõ ẽ regnũ.
Dominicus Ramus.
Franciscus Aranda.
Berengari9
Ferrarius.
Vin. Ferra.
Pe. Bernar.
Frã. Sagarriga.
Bernardus Vallissiccę.
Gulielmus Gnaspes.

an multum an parum nihilve dubitatum dissensumq; sit, incompertũ mihi est: Quia nec aliquis deprehendit, & ipsi nihil intercessisse dissensionis significauerunt: siue q; ita fuerit, siue q; suę grauitatis censuerint esse, consiliorum arcana reticere, siue q; morem Hispanum custodierint, quo nefas habetur post euictam a senatu sententiam mentionem de his facere, qui ab ea sententia, quę superata est, steterint, & nihilo minus parui interest scire quid intus quęsitum sit, cũ sciamus quid propalam declaratum est. Octauo die q̃ sese concluserant, qui fuit profestus diei, qui celebratur in honorem principis apostolorum mense Iunio, conuocatis partibus ad sententiam audiendam, iudices in loco edito ante valuas templi consederunt. Gradus autem templi qui multi sunt, & statim plateam ac tecta omnia, vnde prospici iudicium poterat, omnis ætas sexusq; repleuerat, clausisq; portis armati muros ac vicos, ne quid turbę fieret, tuebantur. Tum Vincentius a cœtu collegarum surrexit, suggestumq; pro gradibus positum, & ad populos obuersum conscendit, atq; oratiunculam habuit, qua dignitatem quandam sententiæ cõpararet, tum instrumentum in quo scripta erat sententia, capit aperitq;. Pendebant ab vno omnium ora, mentesq; inter spem metũq; solicitę. Non sic ad expectationẽ pugnæ suspensi sunt animi eorum, qui de turribus domibusq; populares suos cum hostibus decertantes prospectant. Nunq̃ post hominum memoriam tanta causa in iudiciis versata fuerat. Nemo non illuc suos affectus tulerat, nihil sane quisq̃ suspicabatur, nihil de futuro diuinare poterat, omnia prospera cupiditas, omnia improspera timor subiiciebat. Ipse quoq; pronunciator, cum partem primam sententię recitasset, & ad nomen regis aduẽtaret, subinde magis expectationem hominum suspendebat, interloquens: Ecquem putatis iam regem vestrum esse? quo maxime gaudebitis: qui maxime optandus est. Et cum aliquoties interfatus ardentem attentionem magis incendisset, Infantem Castellæ Ferdinandum recitauit regem declaratum. Ad quod nomen tantus exultãtis turbæ clamor excitatus est, plerisq; assurgentibus ac discursantibus, vt reliqua recitationis pars non fuerit exaudita: præsertim militaribus vndiq; vocibus tubisq; ac cornicibus, prętere bombardis obstrepentibus. Dicta sententia, ad tres conuẽtus nuncii cum literis, quæ rem docerent, missi sunt ad Calatauibium, ad Tregeriam, Dertusãq;. Qui simul vbi re cognouerunt Ferdinandum esse regem, accipe dixerunt, literasq; passim per vrbes dimisere: legatosq; ad excipiendum regem e Castella Aragoniã ingressurum delegere. Postridie q̃ rex declaratus est, cum audiret Vincentius, ad eumq; referrentur voces nonnullorum causantium, non indigenam regem, qualis comes Vrgelli futurus erat, sed alienigenam factum, eodẽ in loco orationem habuit, dicens: Vbi de iure successionis quęsitum sit, ibi non esse causam cur de persona mentio haberetur. Nam comes Vrgelli, cuius vicem nonnulli dolerẽt, tantum abesse vt comparandus fuerit cum Ferdinando, vt iureiurando interposito & teste conscientia collegarum, iudicatus sit a duce Gandię in succedendo superari. Quod autem ad personam pertinet, esse Ferdinãdum matre Catalanum, Comitem Vrgelli Lombardum, illum patre rege ex eadem natione, qua reges Aragoniæ, dignitate vultus ac corporis tanta, vt sit nulli secũdus, & quasi ad regnãdum natus. Animo autem ac virtute siue inter suos, siue inter hostes, vt si morem prudentium quorundam populorum sequi liceret, non minus eligendus ad regnum fuerit, q̃ per iudicium successionis declarandus, quæ laus nequaq̃ vlla ex parte in comite agnosceretur. Quare non modo æquo, sed etiam libenti animo regem sibi diuinitus datum expectarent atq; exciperent. Et alia in hanc sententiam plura, quę tamen insitos atq; impressos diu affectus, & ab iis natam opinionem non potuerunt omnino excutere. Per vniuersas tamen vrbes tam libentibus auribus nuncius declarati regis exceptus est, vt omnes fere sibi hunc inter competitores regem optatum speratumq; fuisse videri vellent. Valentiæ quoq; vix bene obductis cicatricibus, vniuersi clausis tabernis officinisq; lętitiam tot diebus celebrarunt, vt iubendi fuerint per magistratum, omissis feriis ad opera reuerti. Ferdinandus primum per publicas literas certior factus se regem declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem regnum suum delectos, & ad se iter habentes Aragoniam versus contendit. Cumq; ad fines regni aduentaret, Legãti Aragonię Valentięq; introgressi nonnihil Castellam obuiam regi, ex equis delapsi sunt ac manum deosculati: Catalonię vero, intra fines substiterunt, neq; ingrediente Aragoniam rege, ex equis descenderunt, quorum ego neutros neq; reprehendere, neq; alteris preponere ausim. Nam priores illi officiosum existimarunt nõ excipere regem suum velut ex limine domus, sed prodire in viam, & obuiam progressos introducere, habito maiore honore, q̃ qui paribus haberi solet. Pares enim ex equis sibi dextras porrigunt. Posteriores vero magis consentaneum putarunt non egredi in alienum, sed ex solo patrio regem in possessionem regni admittere, neq; descẽdere ab equis nouo exemplo, qđ superioribus regibus

Mos Hisp. de celando.

Ad regẽ declarandum parasceue.

Vincẽ. pronũciaturus regem.

Ferd. infans Castellę, rex declaratur.

Ferd. alienigena cẽsed?

Valẽtinorũ pub. lętitia.

Regis suscipiẽdi ritus.

sciebant non fuisse factitatum. Sunt enim varii mores hominum variięq; sententiæ, suis quęq; defensoribus tutæ atq; honestæ. Rex tamen horum nulli manum porrexit, sub humero sinistro admouit, pręterq̄ Francisco Clementi episcopo Barcellonensi: qui fuerat patriarcha Hierosolymitanus, quem quia nouerat suę partis cupidissimum fuisse, suauiatus est. Atq; ita cōmuniter legati cum ingenti ex omnibus regnis manu procerum Calatauibium, mox Cęsaraugustam deduxerūt. Vbi non multos dies est cōmoratus, dum pacificaret interposita sua autoritate dissidentes: neq; regis existimauit munus esse, meminisse iniuriarum, quas priuatus accepisset, & odiorum quę aduersus se nonnulli gessissent. Nam qui priuato hostes extitissent, postea regi non hostes, sed clientes esse, & quibus prius ipse infensus fuisset, post regium nomen, patronum, tutorem, patrem esse debere: nec pręterita, sed sequentia delicta cognoscere. His in concordiam reuocatis, idem de Valentinis qui ibidem aderant, etsi nonnulli saluum sibi ius esse, quo semper illa natio vsa est, inter se belligerandi postulabant, effecit. Nemo enim gerere inimicitias æquum sibi censebat, cum videret regē suas deposuisse, & in neutros se ꝓpensiorem ostendere, paratū & passos & inferentes iniuriam vlcisci. Est quidem hic apud illius gentis proceres mos, siue ęqua siue iniqua ratiōe intro ductus impune inter se certamina conferendi, quo pugnaciores reddātur, si belli terror a duobus potentissimis regibus ingruat, vtrunq; latus prementibus Franciæ atq; Castellæ. Sed regię potestatis fulgor quoties audet, ac iusta causa subest, gliscentia hęc simultatum certamina, quasi nubila repellit & discutit. Forte iis diebus dū hæc geruntur, Alphonsus regis primigenius, vix adolescentiam ingressus, cum isset venatum, nactus est eximia magnitudine aprum, quem vt velocissimo equo vehebatur, præcipue vrgebat, cupiens aut solus occidere, aut primus ferire: nec procul aberat Iberus longe maximum Hispaniæ flumen, Cæsaraugestę muros præter fluens: huc aper seu casu, seu vti in locum iam sibi antea notum cursum intendit, perq; ripas atq; inuia se demittens, aquas ingreditur. Alphonsus a tergo instans, ac iamiam feriens, eadem ripa & semita cōsequitur, ac ne tam insignem cum laude victoriam, quam in manus habebat, amitteret, & ipse adacto equo flumen intrat, immemor quātum periculi adiret, natantéq; feram natāti equo infesta vrget hasta, quasi illam posset in tā rapido fluuio capere. Hoc spectaculo Bernardus Centellia, eius curæ commissus adolescentulus erat, exanimatus, reuocare pergentem clamoribus cū non posset, ipse quoq; cum aliis nonnullis aquas ineunt, magis verentes infamiam destituti filii regis, q̄ vitæ periculum. Ille inter natandum quoad poterat ferire conatus, in vlteriorem ripā euasit, atq; illinc aliquandiu persecutus, strenue occidit: & maximi apri & maximi fluminis victor. Rex vbi resciuit, inter cogitationē periculi & admirationem facti, nec indignationem nec lętitiam ostendit, nolens neq; strenuitatem reprehendere, neq; audaciam nimiam adiuuare. Hac ex indole Alphonsus futurę magnanimitatis specimen dedit, sicut patientię ac mansuetudinis ex eo quod egit postea diebus. Concesserat rex venatum, non tam ex more q̄ vt Petrum ex filiis minimū circiter nouem annos natum, venationibus, vt sic dicam, initiaret. Atq; vbi bona diei parte, & suos & filiorum oculos, animosq; multifaria venatione pauit: iussit filium ad tenerum adhuc aprum canis morsu retentum sauciumq; accedere, atq; illum hasta ex equo ferire, vt tanq̄ præda a se capta lætus vigorem animo pręsumeret. Cum in hoc occupatus est puer, & multi cum risu hilaritateq; exhortātes vt fit circūfundunt, & vt spectaculo intersint, immiscēt, indignissima res cōtigit: equus cui insidebat Bernard9 Centellia, Alphonso vt dixim9 datus custos, tanq̄ Achilli Phoenix, calcē magna vi incussit adolescenti in exteriori parte genu sinistri, nesciebat ille calcitrosum esse equum, quippe quem commodato forte eo die accepisset. Ad eum ictum Alphonsus non exclamans neq; ingemiscens, pudebat enim a dolore vinci, tantum ad plagam apposuit manum, & represso gemitu, dissimilare magnitudinem mali conabatur: sed pallor insecutus & rigor, & q̄ iā iam collapsurus videbatur, dolorem ingentem periculosamq; plagam indicabant: tum inter amplexus multorum qui accurrerāt, ex equo humi depositus cum esset, pro loci opportunitate vulnus obligabatur, multisq; in extremo adolescentulum esse mussitantibus, aliis circūfrementibus, aliis nunciatum regi, qui nonnihil aberat, euntibus: fuerunt qui Bernardo suaderent, vt fugam capesceret, ne aduenientis iram regis operiretur, solus frater ne faceret dissuasit. Fore enim vt velut noxium ac sceleris conscium, multi sequerentur etiam regis iniussu. Nam quisquis fugit, alios quodammodo inuitat ad insequēdum, a quibus vel retrahendus esset cum dedecore, vel puniendus in fuga ob facti vltionem. Siquidem impune est peccasse iis, qui vt regi gratificarentur, alios offenderunt. Rex audita re cum attonitus accurrisset, fremensq; diceret, vbi est qui primigenium meum mihi peremit? ille reluctans dolori, vultu ac voce erectiore q̄ pro viribus, nihil est, inquit,

Frā. Clemēs

Rex iniuriarū oblitus, concordiæ pacisq; autor extitit.

Valētinorū in gerendis bellis mos.

Iberus.

Alph. in apꝝ audacia

Petri tirocinium.

Cētel. equ9 Alphōsum ferit.

Alphō. animositas.

Cētel. fugere recusat.

periculi pater,nihil mali erit,solent huiusmodi contingere.equus me nō homo percussit.Hęc verba velut pro amico timentis extenuarunt & apud patrem & apud cęteros culpe atrocitatē.Quāta aūt hæc fuerit animi pręstantia fortitudoq;, declarat q aliquot diebus per extremos dolores sine vlla recreatiōe iactatus est, desperantibus iā medicis quin plagam sacer ignis corriperet,nisi superuenisset chirurgicus quidam Ferdinandus Alphonsi,vir dignus,vel hac vna curatione,qui literis memorięq; mandetur.Recepta salubritate filii,rex Dertusa,vbi se tenebat papa,deinde Ilerda studiorum nutricula,Barcellonam peruenit,ibiq; concilium generale prouinciæ Catalonię indicit. Necdum se regem Siciliæ appellari volebat,priusq̄ illius possessionem recepisset: affectabat enim regnum Bernardus Captera, nomen ac spiritus aui referens,qui ornatissimam Genuensiū classem,bello vicit & cepit.Huic quidem spem faciebat,q per mortem Martini Aragonia intestinis bellis laborabat,q in Sicilia neminem neq; potentiæ neq; factiōis neq; autoritatis maioris sciebat,adhęc q erat prętor insulę,quem magistratum iustitiarum vocant. Nam blancam regis Nauarrensis filiam,quę fuerat vxor regis Martini filii,vt fœminam contemnebat,eamq; vt spoliaret ac se augeret,autoritate priuatam videri volebat:q defuncto rege cuius partibus fungebatur exauctorata esset. Se autem cum antea,tum vero nunc esse summū magistratum, & ad quem spectet moderari ꝓuinciā.Neq; vero ob id modo aduersabat̄ reginę,vt primus ipse ac solus magistratus esset,quo facilius regnum occuparet,sed vt illam quoq; in matrimonium acciperet, quo maiorem sibi autoritatem compararet ad regium nomen assumendum. Faciebat pręterea spem vicinitatis Ladislai,autoritasq; alterius summi pontificis,si plures eodem tempore possunt summi pontificēs esse. Nam tunc de pontificatu cōtendebant,Benedictus,Gregorius,Ioannes.Colorem autem iuris pręebebat,q defuncta sine liberis Maria Siciliæ regina, regnū ad Martinum eius virū non potuerat peruenire,nec deinde ad Martinum patrem,eoq; illum regem esse debere,quem sibi Siculi ipsi delegissent.Cogitabat & aliam apud seipsum causam,q si Blancam in matrimoniū accepisset,vendicaret sibi ob hoc quoq; regnum,q Blanca Marię vt propinquę succederet.Siquidē Maria ꝓneptis fuerat regis Nauarrę ex filia,q̄ fuit prima vxor regis Petri,vnde vxor regis Fœderici mater eius genita erat. Ex quo intelligi licet,q prępostere Bernard⁹ ageret,q veluti alienā a regno Sicilię Blancā insequebatur,cui⁹ hęreditario iure regnū sibi destinabat asserere. Hac cogitatione,qua fallere alios volebat,vt mea fert opinio, tam callidus tam vafer vir non fallebatur. Neq; enim eum fugiebat multo proximiorem Mariæ fuisse Martinum patrem, vtpote auunculum,vti modo ostendi,pariter & consobrinum,cuius mater , soror Fœderici regis fuisset vtroq; ex parente.Quod ius propinquitatis erat in Helianora regina Castellę, cuius filius Ferdinandus eodem gradu propinquitatis contingebat hanc, quo Martinus, qui fuit vir suus vere rex Siciliæ non modo viua vxore sed etiam mortua, cum pręsertim Siculi regem & ante mortem vxoris, & ea mortua agnouissent.Sed Bernardo si regno reginaq; vxore potitus esset,quantulumcunq; ius satis sibi fore videbatur. Hoc in loco mihi consideranti Mariam,quę patri in regno successit,Martinum vel alterum,vel vtrunq;,qui in ius fœminæ successor fuit,Bernardum qui tenui hęreditarii regni apud fœminam,fllo velut anchora nauem spei suæ firmabat.Subit admiratio de Aragonensibus qui nolebant propinquos regis ex fœmina in suo regno succedere, cum velint suos hoc eodem iure succedere in alieno. Itaq; ..c,ne alia repetantur,Ferdinandus in regno Aragonię potuit succedere quo modo Martinus in Siculo.In hoc,sicut dixi,Bernardus non fallebatur:fallebatur in eo quod multo maioris haberi debet & erroris & detrimenti.Erat ei in optatis eximia singularisq; reginæ pulchritudo,& in tam dubiis rebus atq; arduis amare vacabat, aut vacare videbatur: cum potius optandum foret illam minus speciosam esse,hoc est minus superbam ac fastidiosam,vtiq; viro nec iuueni nec formoso. Ea propter si ꝓpalam in matrimonium peteret,extimescebat ne respueretur,neve factum suū non satis idoneo colore tegere posset. Quippe qui credi volebat,velle insulam in officio tenere,donec in Aragonia interregnū esset.Constituit ita dolo atq; insidiis rem tractare,si id parum procederet,blanditiis ac promissis, ad extremum adhibere terrorem atq; vim . Tenebat se per id tempus regina in vrbe Catina,vbi arx inter primas tuta & mari vicina est,sed diuersabatur fere in propinquo monasterio cum sanctimonialibus,q nullarū esset q̄ illarum consuetudo,vel aptior viduæ fœminæ,vel ad famam honestior.Hoc in loco Bernardus eam comprehendere cum parasset, illa seu admonita a suspicantibus, seu certior facta a scientibus,in arcem furtim concessit. Qua de re Bernardus maiorem in modum dolens,non modo q deceptus spe foret,verum etiam q vehementi conflagraret inuidia,qui dolo in reginā vteretur.Misit ad eam qui de colloquio agerēt, cupere enim se purgare inuidiam & suspitionem ab

Equ⁹ me nō hō pcussit.
Dertusa.
Ilerda.
Barcellonā indictū regni cōciliū.
Ber.Capreræ motus.
Schisma.
Sicilię de regno cōtētio
Caprerā reginā Sicilię deperit.
Monasteriū sanctimon.

illius animo adimere. Nec abnuit regina: verum quia parum fidei vterque alteri haberet, conuentum est, vt illa de puppi triremis, hic de ponte, quo littori nauis iungitur, sermonem faceret. Ille post multa verba, quæ ad purgationem facti attinebant, dicitur intulisse coniugii mentionem, & ad ea turbato vultu regina subiecisse, hui senex scabide: nec plura his, auertensque se iussisse Raimundum Torres (is erat dominus triremis, solusque aderat) retraheret longius a terra triremim. Is protinus imperans remigibus in altum referre nauim, coegit Capreram conatem excusare præsentem orationem cum preterita facta male purgasset, propere desilire de ponte, ne in mare cum ipso ponte decideret. Hic vero pernegabat postea se de coniugio appellasse reginam: ideoque nec eam fastidiose respondisse, sed hanc sibi contumeliam ab inimico impositam, qui magis, vt incommodaret ei quem oderat, illic triremim habuisset, quam vt reginæ gratificaretur. Quæ dicenti non defuissent, qui crederent, etsi sciebant nauem adhuc stante eo in ponte reductam fuisse, nisi quæ insecuta sunt indicassent, non modo affectasse vxorem, quo facilius honestiusque regno potiretur, sed etiam corpus adamasse. Erat enim vir alioqui in primis mulierosus, vt nescires Martem ne magis an Venerem coleret. Lapsus hac iterum spe, & per contumeliam elusus abiit indignans ac mirabundus, se monstraturum illi quam inconsulte ageret, quæ recusaret cum summo magistratu consilia in publicam salutem agitare, potiusque cum aliis priuatis hominibus consultaret, & seorsum haberet conciliabula, cum iam priuata esset. Itaque comparatis copiis, partim vi, partim minis, partim autoritate ciuitates plurimas ab illius ditione ad suam transfert. Idem propediem facturus de Syracusanis videbatur. Quam vrbem non vt regiam, sed peculiarem traditamque sibi pro vitæ dignitate regina cordi habens, magisque quam cæteras amittere verita, illuc se confert, accersitque Sancium Doris Ægidii, de quo supra diximus, filium, præfectumque classiarium, quem vulgo Almiracum vocant, quod sciebat simultates gerere cum Bernardo Caprera, vt rationem initet, qua tam violento viro queat obsistere. Is cum ad eam vna cum suppræfecto in arcem venisset, Bernardus se ratus, vt dicebat, matrem cum pullis vna capturum esse, eodem accurrit cum septingentis equitibus ac mille peditibus, arcemque prætergressus vrbem inuadit, ac nemine repugnante, tum propter metum, tum propter gratiam ac factionem recipit. Comitibus Sancii qua potuerunt fuga elapsis, quos Sancius in arcem admittere noluit, quod re cibaria admodum tenui vtebantur. Vix recepta vrbe Bernardus arcem obsidere atque oppugnare instituit, prætendens vrbem quidem redigere se voluisse in suam potestatem, quo teneret in officio, donec de iure regis in Aragonia disquireretur. Arcem vero obsidere, non tam ob reginam, quæ nonnihil ab officio recederet, quam ob Sancium capitalissimum suum, qui cum semper alias in se male cogitauit, tum maxime id temporis post reconciliatam gratiam, arma contra se sumpsit, & aduersus præsidem consilia cum primoribus de administrando bello agitat. Est autem arx, Marchetum vocant, in iis angustiis, quæ porthmos græce dicuntur, quasi limite quodam inter continentem, vt sic dicam, & vrbem pene insulam, & sic olim vocabatur, cum non vrbs, sed tertia pars vrbis esset. Has angustias duo portus coarctant, maior minorque: supra maiorem arx posita est, breui muro cum porta arcem portumque iungente, ab altera parte longiori muro, & sine porta, ad minorem portum producto. Ita nemo terrestri itinere vrbem aut ingredi aut egredi potest, nisi per portam arci subiectam. Eam portam cum repentino aduentu Bernardus occupasset, custodiri iusserat, dum vrbem vel cepisset, vel desperasset ne fortassis re infecta, confecta ve hostes commodam fugam nanciscerentur. Vtraque itaque fronte terræ occupata, arcem & ab vrbe & a continente munitionibus cingit, stationes extruit, præsidia disponit, oppidanis seu voluntariis seu inuitis nunquam intermisso labore adiuuantibus, ac nequa nauis a portu maiori (nam id a minori propter angustum aditum non timebatur) subuenire posset, vtraque castra ducto super aquas ponte committit, machinisque erectis ac tormentis saxa iaculantibus, obsessos quotidie oppugnat, ne noctibus quidem ad quietem datis, & quod minime decebat amatorem, honos fit auribus, fimum ac peiora fimo, quæ teterrimum odorem remittunt sæpius quam saxa in arcis tecta iaccbat, nolens deesse fortunæ, vt dictitabat, votis suis aspiranti. Etsi paucorum dierum cibos esse obsessis ei compertum erat, tamen nihil longius videbatur quam vt reginam quam cupiebat vxorem ac tantopere amabat, & Almiracum quem nec minus oderat, & suis consiliis aduersum præcipue timebat, redigeret in suam potestatem, id est, antequam rex in Aragonia constitueretur, ipse se regem in Sicilia faceret. Huic tantæ rei conficiendæ & liuor & perfidia, si ei credimus, impedimento fuerunt: si cæteris, auaritia: &, vt ipse arbitror, irreligio. Siquidem laudes eius hæc duo præcipue vitia fœdabant, sacrorum contemptus ac tenacitas. Quorum alterum numinibus, alterum hominibus in primis inuisum est. Quamquam in eo non fuerunt illæ virtutes quæ amabilem reddunt, humanitas, affabilitas, comitas, clementia, largitas, magnificentia: sed quæ vene-

Hui senex scabide.
Triremis.

Capr. mulierosus.

Almiracus.
Caprera Syracu. capit.

Marchetum arx Syrac.

Arcem obsidet.

rabilem atq; interdum horrendum,seueritas,austeritas,tolerantia laborum,inediç,algoris,æstus, vigiliarum,multatio sontium ac negligentium segniumq;,& his similia.Erat in eisdem castris Io ãnes Moncada,frater Antonii comitis Darnonis,cui postea in paterna hereditate successit:hic cç teris quidem in rebus Bernardi partes fouebat,sed in oppugnanda regina dissentiens, cũ verbis hominem a sententia reuocare non posset,clam armatis sociis,salutato duce,ac retinere conãte, erupit e castris,nonnullis qui cçteros quoscunq; possent ad similiter agendum suaderent relictis, ad eum se in tutiora insulç loca recipientem,Sanciani confluunt,itemq; alii,qui melius de re Catalana sentiebant,& rebus nouis Bernardi infensi erãt,atq; paucis diebus ex composito sub exortũ auroræ Raimundus cum sua triremi ante portum Syracusanum præsto fuit,& Ioannes Moncada cũ trecentis equitibus,totidemq; peditibus,ligones,dolobraq; ferentibus,castra inuadit,fossas implet,vallum rescindit,presidium deiicit,atq; in ipsa castra irrumpit.Cunq; vndiq; ad arma conclamatur ac discurritur,& vt quisq; primum tela ceperat,ad periculum properat, Ioannes obuios quosq; ipso impetu propellens ac sternens, ad pontem peruenerat,triremi ad tumultum excitata,atq; ad constitutum locum festinante.Sed ii qui in vlterioribus castris erant,raptim sumptis armis , cum auxilium alteris castris ferunt , in ipso ponte Ioanni occurrunt . Ibi pugna oritur, paucis ad prohibendum transitum sufficientibus,& nox,& angustia loci, & suspẽsa super aquas machina,pedestribus q̃ equestribus aptior,ancipitem magis atq; horribiliorem pugnã reddebat. Ad hæc a tergo magis ac magis atrox certamen accendebatur. Cum interim Bernardus in medio suorũ volitans,alios vt arma capiant,alios vt dimicent exhortans, multos castigans atq; increpans,nulli satis fidens,atq; vbiq; insidias suspicans,omnia ipse munera obibat. Ioannes e diuerso,nunc ad primos,nunc ad medios,nunc ad postremos recurrebat, iam eos qui ad vlteriorẽ partẽ pontis obstiterant , summouerat,ac multi suorũ peruaserant:nec magno distabant inter se ipsi duces spatio,cum Ioannes Bernardum agnoscit:erat enim sine galea,& linteum,sicut e cubili surrexerat,circundatum capiti gerebat.Tunc Ioannes exclamat ad socios,vt eum solum peterent,cuius caput linteo cernerent obuolutum.Atq; ita a plurimis Bernardus petebatur,& fortasse summum discrimen adiisset,nisi cognita re linteum abiecisset,paulumq; donec galeam caperet declinasset atq; latuisset. Ibi reuersus ad pontem,prelium maiore manu suorum iam senescens ac languidum redintegrat:& cũ omnis moles belli in pontem contrahitur,pons ipse soluitur,multosq; mortales maiori quidem cũ metu,q̃ cum noxa in mare exposuit,sed maiori dolore damnoq; reginæ, q̃ eorum qui deciderunt.Quippe eo ipso tempore,quo trepida illa ad descendendum in pontem,& inde in triremim accingitur,pons interruptus est,atq; ea precipue parte, qua descendendum erat . Sic enim tabulata ac trabes disiectæ atq; euersæ sunt,vt quasi dedita opera exitum ad euadendum in triremim intersepserint.Sed patefacta porta muri ab auxiliaribus qui in vlteriora transierant,vtiq; adiuuãtibus nauticis,& iis qui in arce erant,cçteri per portam non fugiẽdo,sed se recipiendo ingressi,potiuntur vlterioribus castris,in vrbem aut quocunq; poterant plerisq; Capreranis militibus,qui in iis castris fuerant,fuga tendentibus.Cçteri aut capti sunt,aut ad veniã petendam priusq̃ caperentur se contulerunt. Simulq; Syracusani superueniũt: qui vt Bernardũ iuuissent,si vincentem reperissent(nam superiores in bello adiuuare tutius est)sic melioren nacti reginæ conditionem,se illi(nec mentiebantur)auxilio venisse dixerunt. Atq; ita soluta obsidio, recuperata vrbs,& regina sine trepidatione in nauem imposita est.Sanciusq; ne quam ansam prçberet Bernardo ad reginam,propter ipsorum simultates offendendam,cum Ioanne sociisq; abiit ad suam & reginæ iniuriam vlciscendam. Et dum hic atq; ille ad roborandas pro se quisq; vires elaborant , legati interim e Catalonia Drepanum appulsi sunt , missi ad reconciliandum Bernardum cum regina & Sancio,cõsulendumq; regno,nequid tale in Sicilia,quale apud eos aut deterius accideret. Venerat autem regina iam Panormum,tenebatq; se in domo regia, quç dicitur illorum lingua Hosterium,posita super littus maris, a fronte vero ad caput ingentis plateç & fori,qua ad mare exitur,quondam aperto prospectu,nũc quantum ipsum forum ac campus est, fornicibus in speciem muri prospectum intersepientibus,in quorum pene extremo porta est,quç nõ nunq̃ vehementi aquilone vndis alluitur.Hac in domo,tantaq; in vrbe,quç nulla populis in ea insula frequentior est,nihil sibi timebat regina,prçcipue post aduentum legatorum.Atqui Bernardo ea vrbs maxime opportuna insidiis,q; illic nihil caueretur,videbatur.Nec domus inopportuna,q; remota a frequentia vicinorum esset,& legatorum aduentus securiorem & magis indiligẽtem redderet,& alioqui maturandum erat,anteq̃ quod suspicabatur,a legatis iuberetur.Itaq; cõpositis insidiis,omnia itinera obsidet,nequis reginã,aut legati se prius adire possent.Nulli illo tri

Ioann.Moncada.

Capi.linteũ e capite deiicit.

Pons soluitꝰ

Syr.reginæ suppetias ferunt.

Legati e Catalonia.

Regina Panormum se recipit.

Hosterium.

duo ab oppidis Bernardi,quę illic multa possidebat,iter Panormum versus patuit:Eoq; Petrum Martini qui postea,fuit scriba portiõis,nuncium legatorum iubentium triremim,quę ad Panormum esset, primo quoq; die ad se venire,duobus diebus & dimidiato apud se retinuit in oppido Alcamo. Sed nimirum fraudis ac sceleris plerunq; comes est aduersa fortuna, si nuncio per eum licuisset eodem die Panormum peruenire, proxima nocte triremis dominus e statione soluisset. Nunc ea triremis prædam e faucibus lupi hiantis ac iamiam rapientis eripuit. Enimuero tertia die sub meridiem profectus, intempesta nocte Panormum furtiuo aditu ingressus est, nec tamen ciuitatem fefellit. Nam ad eius aduentum,vt insolito tempore,strepitus tumultuantium excitatus est,& clamor aliorum alios inclamantium,& vbi erat plus timoris,vociferatio,aut trepidantium,aut adhortantium,& necesse est maiorem videri sonum in silentio noctis. Multi nomen Capreræ compellabant non ex suis, sed ex aliis,qui hominis milites agnoscebant, ita notitia rei ad reginã peruenit. Illa se magis q̃ vrbem inuadi intelligens,exanimata e cubili prosilit, domus multo magis q̃ vrbs muliebri metu ac lamentatione confunditur, ne spatium quidem illis vestiendi datur, cũ pro sua,tũ vero pro dominæ pudore sollicitis. Timor ipse ac festinatio satagentibus ad celeritatem impedimento est. Seminudę igitur atq; neglecto capillo e cubiculis erũpunt,& inter primas regina,quod consilium ineant,quo se conferant,ignorant: & cum mature facto opus est, in ipsa calamitatis impudentis fuga hæsitant. Iamq; inter deliberationem ac festinantiam,velut ex incendio per gradus lymphatæ in viam se proiecerant,cum in mentem venit vicinæ triremis. Nam arcium altera q̃ longa vrbs est distabat,altera mari adibatur. Ibi capto consilio,& iam magis ac magis in vrbe tumultuari audiebant,succinctę & repressa lamẽtatione cursum capessunt, & campum quanta nunq̃ celeritate & prope vno spiritu transmittunt,perq; portam egressæ,inter quas velocissimam aiunt fuisse reginam,vt quæ maxime timebat,aquas ingrediuntur,subductis supra genua vestibus,nec reformidantes aut vadi altitudinem,aut humoris algorem,cum tẽpus anni adhuc hybernum esset, sed vt quæq; prima veniebat, secura maris & frigoris intrabat. Etenim fuga ipsa iam effusa,maiorem illis imaginationem hostis velut in tergis earum hęrentis, impresserat. Dignum profecto risu spectaculum,si cui ridere in tali casu vacaret,& alienum periculum turpitudinemq; spectare voluptati foret. Mulieres crinibus pene passis,nocturna tantum veste indutę,aut altera quoq; circũuolutę magis q̃ amictæ,& inter eas regina vt dignitate,sic celeritate pręcipua quasi pro corona currentes in stadio,diuaricatęq; ad femora erupere in mare pene glaciatũ. Sed huius timoris,turpitudinis,risus,frigoris,& cuius auidus erat captiuitatis,Bernardus postea pœnas vicem persoluit. Ibant per mare non ausæ vocare nauarchum,ne ab hoste exaudirentur: pauci famuli quibus regina nonnullæq; aliæ innitebantur, vocatum nauarchum orabant vt periclitantibus adesset. Statimq; ille a vigilibus qui rem videbant admonitus, obuoluta veste e cubiculo stupefactus exiliit,iussitq; remigibus admouere triremim,& deiecta scapha reginã cęterasq;,tanq̃ e naufragio attonitas exanguesq; excepit. Cum hæ triremim,Bernardus in domum ingreditur, compertaq; ad nauem fuga reginæ,execratus diem, en,inquit,tertio manus meas effugit: atq; ita indignabundus ad cubiculum reginæ perrexit intrauitq;. Vbi cernens cubile turbatum,quale solet ad subitum timorem relinqui: perdicem,ait,perdidi, sed nidum teneo: protinusq; depositis vestibus, vt adhuc erat tepidum subit,ac per totum se volutans, & subinde spiritum per nares trahens, significabat more venatici canis ad lustrum feræ ipso se odore delectari. Tanta ei fuit inter maximarum rerum conatus cura amoris, tanta etiam intemperãtia, vt quod ĩ primis dissimulatum oportuit, & quod antea pernegauerat,id nunc detegeret atq; fateretur. Sed opinor posteaq̃ prope iam deprensus esset,fauorabile sibi apud eam ducebat,si amator videretur. Illa sequentibus diebus ad Soloentum deuecta est,oppidum in dextro littore Panormi positum,decem milibus passuum remotum. Legati interim,quia triremis tardius opinione veniebat,terrestri itinere Panormum veniunt:quos Bernardus quotidie inani spe pascens,reginã nunc blanditiis,nunc terroribus adoriebatur,adeo vt arce Panormitana,quæ palatium dicitur,castris circundata,Soloentũ se conferret,ostentans se reginę vti strenuum in equitando,& amari dignũ cum tamen, vt cõstat,robustius equitaret q̃ decentius. Iam nemini pro ambiguo erat eum & reginam coniugem & regnum petere: legati quoq;,caueret quid ageret,monebant. Sed ille contumaces rebellesq; coercere e dignitate sui magistratus esse respõdebat,esse ex suis hostibus,qui cũ principibus italiæ fœdus inierint. Ita quod suum crimen erat,quo magis abesse ab eo videretur, vt sunt peruersorum hominũ artes,alteri prior obiectabat. Verũ tũc animus regni affectator apparuit,vbi declarato rege Ferdinando ab incœpto non destitit. Tandem Antonius Moncada cũ

Regina e cubili prosilit.

Cursu elabitur.

Spectaculũ risu dignũ. Crinib[9] passis mulieres

Perdicẽ perdidi sed nidũ teneo.

Soloentum

Caprerę pertinacia.

ſuis,tum vero copiis Sancii,ſed vt dicebat,auſpiciis reginę tanq̃ ſummi in inſula magiſtratus,ob uiam venit,ac per nuncios agit,vt a Panormitanę arcis obſidione diſcedat,quas vrbes quęꝙ op pida recepit,reſtituat, eam ſuperiorẽ agnoſcat. Ille ſe reſponſurum per ſeipſum renũciare iubet, legatoſꝙ ſubſecutus,cum maiore copiarum parte occurrit, cũꝙ aliquandiu inſtructa acie vterꝙ ſtetiſſet,neutri incipere certamẽ,cum ambo in loco tuto eſſent,viſum eſt.Paucis diebus, ſiue pro ditione Vaſconis cuiuſdam,vt ſui dictitant:ſiue calliditate hoſtis, dũ partem valli,qui extra mu ros eſt,circuit,ac ſtationes recognoſcit,improuiſo hoſtium aduentu circũuentus eſt, & cum ali- quantiſper gladio ſe in orbẽ tutatus eſſet,captus. Itaꝙ qui capere reginam conabatur,qui coniu gio,qui amori,qui regno acquirendo operam dabat,iam tantum de amittendis bonis, de ſeruitu te ſua,de morte cogitabat. Traditus enim in manus Sancii, ductuſꝙ in caſtellũ cui nomẽ Mota, atꝙ ibi ab inimico in ciſternam vacuam demiſſus eſt. Nec ita multo poſt ad immenſam pluuiã laxatis cadurcis,tanq̃ fortuito id accidiſſet,cum ex imperio factum eſſet,riui in ciſternam deflue bant,eamꝙ replebant.Bernardo identidem vociferante,auxiliumꝙ implorante,nemo ei domeſti corum reſpondebat,tanq̃ obſtrepente eorum auribus pluuia,ne audirent, & ad alium quendam locum quo imber penetraret occupati eſſent,donec innatante iam lectulo non procul a vitę peri culo erat. Tunc quidam veluti tunc primũ audiſſet,ab ore ciſternæ reſpondet, ac feſtinabundus domino nunciat,qui miſeranti ſimilis propere ſuccurri imperauit.Educitur e profundo lacu ob ſcuraꝙ teſtudine Bernardus,modo Siciliæ regulus,veſte, capillo,toto corpore madēti,& hoc,vt vix credibile videatur,ex pluuia. Atꝙ hic fuit horrendi carceris exitus,ſed in locum tranſitus ei carcere grauiorem,etſi non grauius eſſe videbatur,ita res ei abominãda contigit. Aliquot adula tus diebus homini a quo cuſtodiebatur, vbi ſibi factum eſſe familiarem beneuolumꝙ exiſtimat, tentat precio corrumpere,daturum ſe ſi liberetur opera illius (vt ſolent qui vita periclitantur) montes aureos,in præſentia anteq̃ illinc pedes efferat,mille aureos. Cuſtos reſpõdet ſe ea nocte de liberare velle,idꝙ ſpatium dari impetrat. Rem confeſtim ad Sancium defert,iubetur vt mane pe tenti annuat,pecuniãꝙ in manum ſibi tradi curet,cęteraꝙ quæ agenda ſint docetur.Mane delibe ratum ſibi eſſe vt adiuuaret calamitoſum,iurat ſe,vt Bernardus excogitarat, e feneſtra turris cũ per funes demiſſurum. Eo die pecunia per amicos clançulũ affertur pernumeraturꝙ. Proxima nocte de tertia vigilia ſummiſſo fune,caligis cõplicatis,nulla amictus tunica demittitur, cuſtode vt validius conturbaret miſeri conſilium, vrgente ad deſcẽdendum,tanquàm anxius eſſet ne in fuga deprehenderetur.Ille noctis pariter & timoris tenebris confuſus,dũ celerius q̃ manus ferſit lubrico fune delabitur,adaptatis ad id retibus induitur,& ritu feræ caſſibus captæ hæſit: ita vt nec ſeſe deiicere,etſi præceps caſus erat,poſſet,nec receptus in feneſtram vllus daretur.Si ferrum ad manum fuiſſet,mortem fortaſſis ſibiipſi conſciſſet,ſed mors id loci pudẽda quoꝙ erat,atꝙ ini mico iucunda,& auiditas iniurię aliquando vlciſcendæ contumacem vitam ad perpetienda de- decora faciebat. Nocturnum frigus, & poſtea ſolem adurentem corpus non ſenſit,cum animum magis dolor vreret. Non tam e tenebris ciſternæ produci in lucem optauerat,q̃ nunc e luce re- duci in tenebras. Ita totũ diem retibus inuolutus,ac plane irretitus,tanq̃ Mars in adulterio Ve neris, ridiculum ſimul ac miſerandum plurimis ſpectaculum fuit. Cuius turpitudini hic quoꝙ cumulus acceſſit,vt cum ad tranſitum notorum atꝙ honeſtorum virorum faciem vellet auerte re,prohiberetur,ne illis poſteriora oſtenderet: nec ꝙ cibo ac potu caruerit eo die doluit,ſed ꝙ ea quæ niſi remotis arbitris decore non fiunt,præſentibus arbitris facere non licuit.Receptus veſpe ri eodem vnde fugerat,ſi fugiſſe eſt e carcere in laqueum incidere,aliis quoꝙ ludibriis nõ caruit: donec rege Ferdinando poſcẽte per legatũ ſuum vinctus productus eſt,ac legato traditus, a quo ſolutus ad regem protinus in Cataloniam Barcellonamꝙ ſe contulit, & in priſtino apud illum honore habitus eſt.Hũc exitũ habuit conatus occupãdę Sicilię Bernardi Caprerę: cui ſi res pro ſpere ceſſiſſet, haud minus inter Hiſpanos Italicoſꝙ bellum excitaſſet, q̃ olim pro eadem inſula inter Pœnos atꝙ Romanos aut Atheniẽſes Lacedęmonioſꝙ exarſit. Recepta itaꝙ inſula,rex Fer dinandus Sicilię quoꝙ regem ſe nominari voluit:quod antea noluiſſe, haud in poſtrema equidẽ magnanimitatis parte poſuerim.Nam quas res nec poſſidemus,nec poſſidere contendimus: eas non belle nec generoſe titulotenus vendicamus.Quas vbi adipiſci contingit,tũc erectus atꝙ ſub limis animus,facti ſui,& apud ſe & apud alios percipit vberrimum fructum.

Capr.capit. Mota. Capr. in ciſternam demiſſus pene mergitur. Cap.educit. Fruſtra cuſtodẽ tẽtat. Caſſib⁹ irretit⁹ inhęret Spectaculũ ridiculũ ac miſerandũ. Ad Ferd.regẽ pducit. Fer.Sici.rex nominari cœpit.

LIBRI SECVNDI FINIS.

LAVRENTII VALLÆ
PATRICII ROMANI, HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIÆ, LIBER TERTIVS.

Competitores regni. Caprera.

NTER COMPETITORES CAPRERA ETSI NON FVIT numeratus, tamẽ numerari potest in vno dũtaxat regno. Non eñ min⁹ est petere regnũ bello q̃ iudicio. In quo fortunã Ferdinando, sicut in cęteris, fuisse propitiã cognoscimus, ꝙ Caprera victus non victor fuit. Haud tamẽ ex cõpetitoribus aut primus aut postremus fuit, quẽ Ferdinandus ad genua sua procũbentẽ viderit, sed secundus. Siquidẽ primas partes vt vir integer ac paci cõsulens, cũ summa oĩm laudatione

Gand. dux.

prę sumpserat dux Gandiæ. Nam ꝙ comes exemplum ducis nõ imitaretur, amici excusabãt morbũ, in quẽ incidisse credibile erat, tũ ꝓpter mœrorem frustratæ spei, tũ ꝙ se quasi lucem inuisam haberet, assidue intra cubiculũ tenebat, vbi per speciẽ mœroris ac morbi cõsilia coquebat. Quod Catalani suspicãtes, veriti ne quid ille rerũ nouarũ moliretur, consulendũ & publicę quieti & priuatę hominis dignitati ac saluti putauerũt. Cui⁹ vicẽ alioqui dolebat, ꝙ ĩfinitos sumptus fecisset, nec ꝑ dignitate ĩ posterũ posset viuere, nisi ad dissoluẽdũ ęs alienũ, & ad repignetanda oppida adiuuaretur. Hanc æquã atq; humanã causam existimantes, ex cõmuni Catalanorũ voluntate primores Barcellonẽsium regẽ adeũt, orãtq; vt olim cõpetitoris sui conditionis misereatur, non eũ cõtra regẽ, sed pro se omni conatu pugnasse, esse regię munificẽtię nobilissimũ virũ, quẽ nõ culpa sed casus aut potius virtus afflixerit, & pecunia subleuare, & honore augere, & alia in hanc sententiã. In quibus

Legati a Gãdiano.

faciliores aures regis q̃ comitis, vt cõtumax in agnoscẽdo rege non esset, habuerũt. Miserant eñ ad eũ quoq; legatos. Tandẽ grauibus amicorũ consiliis obtẽperans, dimisit ad regẽ treis legatos

Ferd in Gãdianũ beneficia.

Raimũdũ Perilios, Franciscũ e Villanoua, & Dalmaũ Cicererã: qui pro absente iusiurandũ offerent, de fide regi pręstãda. Quibus vicissim rex spopõdit se habiturũ in eo honore comitẽ, vt medi⁹ inť regios filios sederet, primigenio ac secũdo ꝓcedẽtibus, magistro sancti Iacobi, & magistro Calatrauę, Petroq; eũ sequẽtibus. Indulta quã in primis poposcerat licentia, vt si nunq̃ in cõspectum regis veniret, fraudi non esset. Ad hæc luiturum æs alienũ quod ille cõtraxerat, & oppida quę oppigneraucrat, adiecturũq; in compensationem sumptuũ quos fecisset, sexaginta milia aureorũ, necnon alia & ornamẽta & adiumenta. Parũ cõstat an integra fide Comes Ferdinandũ regẽ agnouerit, promissaq; admouerit, an tẽpus extrahi voluerit, dũ rei agendę adesset occasio. Nã neq; vllus honos satis se dignus videbatur, qui regnũ animo cõceperat, & hæc pecunia nihil esse ad illã quã erogauerat, quæ tanta fuit, vt eã nemo vnq̃ putasset tã cito faciẽdis sumptibus fuisse

Gandiani thesauri.

periturã. Habuerat ille a patre relicta scrinia aureis argenteisq; pro regionũ diuersitate numismatis referta: & q̃d fando vix cognitũ, malleo cuneata, idq; non auaritiæ modo, sed lusus ac contumelię gratia. Hospites eñ qui permulti ad eũ familiariter diuertebant, sciscitabatur cuiusnã generis pecunia indigerent. Respondentes eius generis, vt in quã quisq; prouinciã iter haberet, adducebat ad scrinia, & quantũ vellent, capere iubebat: frustraq; conãtes capere deridebat, & hos sibi de amicis iocos cõparabat, nouo genere dissimulãdę auaritię iactandarũq; opũ: q̃d haud ab re di

Fœde. puer cõpetitor.

uinitus esset castigandũ. Successitq; filius, qui breui exinanitis scriniis obæratus viueret, & ex iis nihil sibi nisi curas mœroresq; cõtraxerit, & ad extremã quoq; perniciẽ. Verũ dũ ita transactum esset inter regẽ & comitem, iãq; conciliũ fieri cœptum, Fœdericus puer, qui & ipse fuerat cõpetitor, idemq; comes Lunę vrbem ingressus est eo apparatu, vt vix elegantiori Martinum patrẽ, aut Martinũ auũ fuerit aditurus. Trecentos eñ equites ad numerũ arcium quibus singulos pręfece

Vexilla ei⁹.

rat, ducebat, & q̃d inuidiosius est, vexillum permixtis Aragoniæ ac Sicilię signis, & ad regii vexilli magnitudinẽ sericis quoq; fimbriis Valentino artificio adornãtibus. Hũc in modũ per mediã vrbẽ splẽdido velatur sagulo, lętę ac triũphantis ritu equis eũtib⁹ ferebañ q̃cũq; trãsibat, marib⁹ ei fœminisq; bona ꝓcantibus, nõnullis illachrymãtibus, vltroq; miserãtibus desiderio parẽtũ regũ nõnullis etiã dicentibus: hic erat, hic esse debebat, hic vtinã foret rex. Ille apparatus pompę apud mẽtes eorũ, atq; illa ętas puerilis fauorẽ cõciliabat. Res leuis atq; inanis, ꝓinde atq; illa facerẽt ad

Vulgi iudicium.

promerendã regiam dignitatẽ. Sed vulgus, vt ex imperitis atq; incõsultis plerisq; cõstat, sic imperite plerũq; iudicat & incõsulte, vt desinamus mirari, siquid q̃d diuinitus accidat mirandũ est, ꝙ sępe nos deus plectit nesciẽtes quid petamus. Pręsentibus nunq̃ cõtenti sumus, absentia ducimus

potiora,eisdem vbi potiti sumus,diuersa desideramus.Hunc si auus instituisset hæredem, causarentur se pro rege puerum sortitos,vt tutorum plurium non principis vnius arbitrio seruiendũ sit,cumq; rescissis legibus illegitimum,matre Sicula,nec ea regis concubina,sed vulgatissimo scorto,ne incredibile sit esse suppositum:nec intelligebant se conflare his vocibus inuidiam puero, sua alioqui sponte sibi inuidiam conflanti,eo fastu apud regẽ:cui vt in recenti regno,necesse erat omnia esse suspecta. Verum non puerum(quid enim delinquere puer potest) seuerus censor castiget, sed magistros atq; authores,qui dum populis ostentare regii pueri excellentiam volunt, principi prodiderunt,cui nihil æque inuisum est,ac munus suum honoremq; ab altero vlla ratione vsurpari.Neq; id ad leniendam insolentiam satis fuit,ꝙ filius regis defuncti fuisset,ꝙ præsentis propinquus esset,ꝙ summo quoq; pontifici affinis & charus.Nemo enim sic alieno honore gaudet , vt illo iacturam sui facere velit.Ideoq; melius cum puero actum esset,si cætera sic summisse gessisset, vt ipsam regis adorationẽ. Nam vbi ad ianuã regiæ peruenit,ex equo delapsus,ante ipsam ianuã genu posuit:iterum ad aulę ostium,tertio ad fores conclauis,in quo rex eum excepturus sedebat, postremo ad pedes regis.Cui rex assurgens dexteram porrexit,eumq; amplexatum exosculatumq; ori suo admouit,osculumq; mutuum dedit.Deinde percunctatur,quid ita sero venisset. Ille,ꝙ in apparando comitatu tempus triuisset.Respondet nec multis verbis vltro citroq; habitis,iubet vt apud primigenium cœnaturus maneat:ille inuitatum a propinquis fœminis in domum aui se esse,ac promisisse,ait: cum idem postridie excusasset,tertio die apud primigenium laute acceptus est.Cumq; secundum prandium omnes pueri regi præsto fuissent,rex sermonem intulit de sumptu domestico,quæsiuitq; a puero , quid ita magnos sumptus faceret in tanto comitatu alendo. Ille vt puer respondet, nullum ob id se facere sumptum, sed eos pro se vnum quenq;, cum sit singularum arcium magistratus,tot enim,inquit, habeo oppida castellaq;. Admiratus rex tum tantam pueri potentiam, tum suas, vt regis,tenues opes.Tu vero,inquit,feliciter, honeste, atq; ipso rege regalius,cæteriq; tui ordinis, quibus sua iura constant, quorum nemo non ex suis oppidis plus multo percipit q̃ rex proportione ex suis,vt haud dubie vectigalia nostra ad nihilum redacta sint.idq; tum negligentia regum,tum fraude ac perfidia subditorum.Olim comes Barcellonæ percipiebat ex Catalonia librarum quadraginta millia , nunc piget ac pudet , quantum percipimus,dicere,pene precario regnamus.Nec mihi in dubio est nostram authoritatem,apud alios reges non satis amplam haberi,& quodammodo contemni.Cum auxilia bellorum,aliarumq; rerum magnarum a populis nostris corrogare habeamus, deq; eorum arbitrio pendeamus . Certe cum paternum regnum,& hoc inuicem considero, illic regnum videtur, hic procuratio esse . & postea aiunt præter cæteras gentes,Catalani se fideles esse in regem . Equidem nolim quicq̃ detractum de laude meorum populorum,sed vtinam verius q̃ gloriosius dicerent.Nam si recte æstimemus, sibi fideliores esse,q̃ regi reperientur.non dico quia non est causa cur rebellent , vt fit apud illos, qui onera ab regibus imposita ferre nequeunt,veluti decem Tribus Israel,quæ a Salomone desciuerunt.& alii multi,& hodie in Italia præcipue, sed quia regem suum patrimonio exuunt , quod nulli alii populi faciunt,vt in hoc sint,pace Catalanorum dictum sit,fideliores appellandi. Atq; si qui rebellent,ideo rebellant,vt ius suum retineant. Hi vero idcirco a rebellando abstinent , vt ius regium præripiant.At enim aiunt se ab regibus illa coemisse:taceo quantum fraude interceptum est.Quis ignorat nunq̃ reges ea venditutos fuisse,nisi pecunia ad necessitates indiguissent,nec aliter a populis auxilia impetrare potuissent? En fides in principem admiranda, non habent aurum, quo illius necessitates subleuent,habent quo dignitatem exhauriãt.Et ego de bonitate atq; humanitate populorum loquor,qui non vetiti sed sponte authoritatem regiam nec imminuerent , nec paterentur imminui.Nunc etiam vetantur lege,in quam iurauerunt,qua sancitum est,nequid regi liceat de patrimonio alienare,& siquis ab eo quippiam vel emerit,vel pignori acceperit,eum cõtinuo proditionis crimen incurrere,vocariq; apud Aragonenses traditorem, apud Catalanos Baram. Verum nisi propositũ animi mei præripiat mors,regni decus profligatũ pessundatũq; instaurabo atq; restituã:nec desinã dum ostendam,absit inuidia dicto,non minorẽ regio nomini per me, q̃ mihi per regiũ nomẽ obuenisse dignitatẽ.Quid enim attinet externa cõparare,si interna non reparas:& alios redigere in seruitutẽ,si domum tuã non asseras in libertatem?Ego pro ampliãdo filii fratris regno bella gessi,pro asserẽdo meo ipsius segnior ero?Sed nondũ rescindẽdi vlceris tẽpus est,vt nuper Cęsaraugustę cognoscere licuit,cũ in vectigali aduectitii vini tã acres,vt aiũt, publicæ libertatis exhibuere se defensores.Experiar apertius vbi eorũ tã celebrata in regem fides,vbi bonitas,vbi iustitia. Est quidẽ oprãdũ,vt qđ postulamus,nõ grauent:sin minus, & asperis & mol-

Fœderici pueri ab rege admissio

Arciũ.ccc. magistratus & pueri opes

Barcellonæ comitis prisca vectigalia.

Catalani quales se iactent erga reges.

Regi an quę sunt regni vendere liceat.

Bara traditor.

libus medicamentis vtemur. Certumq; est mihi, si ius meũ neq; extorquere, neq; impetrare potero, paterni regni pecunia redimere, vt non imbecillior sim ego regni propugnator, q̃ cæteri oppugnatores. Hęc inter domesticos atq; intimos locutꝰ, vbi in alios sermones diuertisset, iubet Fœdericũ,

Vexillũ fœderis afferri mandat rex.

vt vexillum illud qđ tulerat, afferri mãdet. Nã cupere alterũ simile fieri sibi, q exquisito quodam modo elaboratum esset. Ille protinus lęte atq; hilariter afferri imperat, nihil vitii subesse suspicans. Allatum rex cõtẽplans, laudare artificium, laudare materiam, dicere non aliud sibi velle. Deniq; accersito vexillario, qui simile conficeret, impetrat a puero facili ac volente accommodari ad exem-

Fascia in vexillo nothos indicans.

plar imitandum. Opifex vt erat iussus, eo exemplo vexillum fecit, sed transuersa fascia coloris Veneti, quę indicaret, cõsueto apud magnas familias more, illegitimos natales. Rex id ad se postea perlatum, tradi Fœderico præcepit, & quidem cum elogio, q illud Ferdinãdo, hoc Fœderico dignum

Fœderici vexillum album.

esset. Sed edoctus puer a suis, fasciã illam ignominiæ esse argumentum, nunq̃ postea nisi album gessit, & breue vexillũ: haud clam testatus, ægro se ferre animo, regis castigationẽ, & contumaciã aduersus summum imperium, vel pręsumẽs vel deregens, quasi vero tolerandũ id regi fuerit, quępiã sibi regios honores vendicare, & eum pręsertim, qui videri poterat, hoc facto testari, ad se regni spe-

Ambitio cęca.

ctare successionem. Cæca omnino res est ambitio, & præpostetis vtitur plerũq; consiliis. Nostrã dignitatem anxie tuemur, retinereq; ad vnguẽ, vt dicitur, volumus. Alios, ne dicam tanto superiores, suam retinere non patimur, atq; dedignamur. Ego Ferdinandum sicubi vnq̃, in hoc certe loco re-

Magistrorũ pueri ĩprudentia.

gem egisse confirmo, magistris pueri, qui peruerse docerẽt, magis q̃ puero rephensis. Qui si sapuissent nõ vlteriori cõtumacia iram regis irritassent, nec animum tenerũ atq; obnoxiũ vanis opinionibus imbuissent. Ergo qui ex nimio fastu populi studia plaususq; captauerat, ab ipso censore plausibus studiisq; spoliatus est, nemoq; nõ pręcipue prudentum ac bonorũ censuram probauit, atq; lau-

Censura in comitẽ Vrgellensem.

dauit. Paucis diebus dũ hęc gesta sunt, alia censura rex vsus est aduersus Comitem Vrgellensem, quã nonnulli asperiorem aliquanto fuisse volunt: Sed vt ita sit, profecto tantula res non impulisset animum ad rebellionem, nisi ægrotum atq; corruptum. Habebat hic odio capitali Ioannẽ Rai-

Io. Raimundus.

mundum comitem Cardonę, occulte quidem, q cum iureiurando se deuouisset, neminem alium se habiturum pro rege q̃ Comitem Vrgellensem, tamen iusiurandum rescidisset. Propalam autẽ cũ alia multa, tum q castella nõnulla occupasset, quę Comitis Vrgellensis essent. Ea de re fœcialẽ, quẽ

Araldus fœcialis.

Araldum vocant, Barcellonam mittit, indutum veste, pictas conscriptasq; habente proditiones inimici, qui vniuersam vrbem perequitans passim, vt quosq; honestissimos haberet obuios percunctaretur, nunquid Ioannem Raimundum Cardonæ comitem nossent. Respondentibusq; se nosse, oraret primum inspicerent, perlegerentq; quę ipse ferret, deinde renunciarẽt homini, se vocari verbis

Raimundꝰ ad certamẽ singulare prouocatur.

Iacobi Comitis Vrgelli ad singulare certamẽ, Rege cum cæteris principibꝰ certamini præsessuris, & alia huiusmodi ludibria. Quę cum fœcialis exequeret̃, fremere multi, alii gaudere, alii dolere, pro ut quisq; animo affectus erat, tota deniq; ciuitas mota rei nouitate, oĩs ætatis, conditionis, vtriusq; sexus nihil aliud loqui ac quęrere, & regis expectare iudicium. Ille vbi rem resciuit, iubet Araldum

Araldus virgis cæditur.

comprehendi, denudariq;, & quacunq; transisset pictus inscriptusq;, eadem vrbis parte virgis cędi, ipsum corpus pro veste pingentibus atq; scribentibus, talemq; remitti ad herum, siue rei indignitate motus, q se præsente tantum licentiæ temeritati daretur, pessimo in posterum exemplo: siue q iniuriam Comitis Cardonæ mallet vltam pœna leuissimi hominis, q̃ bellum inter duos proceres excitari: siue nollet, si forte ad certamen venirent, præsidere, cum eo q hunc proditionis id est iurisiurandi non seruati arguere videri poterat adhuc residere regios spiritus in pectore arguentis. Id

Fœciales iure gentium sancti.

ego etsi rei militaris periti quidam negent fuisse fas regi facere, quia iure gẽtium sancti sunt fœciales, tamen iure riteq; fecisse existimo. Non fœcialium numero hi homines habendi sunt, qui pudore neglecto & alieno & suo, non certamen indicunt, sed ignominia afficiunt, propter quã iure certamina committuntur. Verecunda debet actio esse iure prouocantis, vel ob hoc ne iniuria prouocare videatur. Hanc contumeliam sui nuncii plus q̃ ægro animo tulisse dicitur Iacobus, nõ ęsti-

Henricus Anglus.

mans quanto ægrius ferenda fuit ea, quam ipse faciebat. Sed in affecto corpore atq; languido, exigua offensa magno momento est ad letiferum languorem. Quanq̃ haud scio, an hunc colo-

Comes Aurelianus.

rem apud homines quæsierit ad rebellandum. Enimuero faciebat ei animos Henricus regis Angliæ filius, vir iam tum bello singularis, qui nuper in Galliam intestino bello laborãtem trãs-

Ilerdam Vrgellẽ tẽtat.

ierat, auxilio futurus partibus Comitis Aureliani. Itaq; seu iam antea cum illo composuerat, seu nunc primum composuit, Ilerdam duodecim milibus passuum a Ballagerio distantem, improuiso aduentu constituit noctu occupare, corruptis e plebe quibusdam, qui portam adulterinis clauibus aperirent. Fert autem ea porta ad Ballagerium, ab eoq;, vt mos in

plerisq; vrbibus est,nomen accepit.Dabat etiam proditioni opportunitatē, q ea pars vrbis ædificiis sane infrequens est.Neq; vero magna i potienda re dimicatio proponebatur,cū plurimas clientelas,multos ex nobilitate beneficiarios,non paucos e plebe obęratos haberet.Itaq; constituta nocte cum duobus milibus peditum ex dimidio leuiter armatorū aduenit,certos hortos,vt sunt vbi fere parietibus horti circūdati,adulterinis quoq; clauibus apertos intrat,illinc missis,qui proditores in muris stantes,aduētus sui certiores faciāt.Porta reseratur,ac lōgo ordine succeditur,& iam quadringentoꝝ numerū,qui ingressi fuerūt,expleuerāt.Cū interim res incredibilis,mirandaq; nouitatis contigit,& quæ numen aduersum intercessisse restetur.Qualia quoties olim contingebant deū ipsum e coelo delapsum esse poetę fingebāt.Tubicen quidā,qui haud procul ab ea porta habitabat,loco parū celebri,quo licētius caneret,forte ea ipsa hora surrexerat eius rei gratia,qua solēt,qui sępius bibunt,quod genus est in primis tubicinum. Vtq; sunt leues atq; improbi,per noctem inflare tubam coepit, ita vt erat nudus(Nam messis iam instabat) & socium qui in arce excubabat prouocare.Ille nihil moratus,ne probior sodale foret,prouocanti respondet. Dumq; ad huius cantum prouocator subinde requiescit,sentit e vicino tumultuari,& discursare armatos. Enimuero extimuerant, qui erant introgressi, ne res deprehensa esset, & inconsulte atq; cum strepitu ad portam se recipiebant, volentes propius a suis q̄ ab oppidanis abesse. Nox & sceleris conscientia, & timor si agnoscerentur, & fortuna vt videbatur aduersa, debilitabat animos.Re noua perturbatur tubicen, in locum vnde commodius prospici poterat porta, conuolat, cernitq; armatos,non tantum audit,& luna pernox erat. Animaduertens itaq; vrbem suam nisi iamiam succurratur,ab hoste captum iri,ac fortasse direptū:nō ad ensem,lanceā,clypeūq;,sed ad vtiliora,vt in illo casu arma,tubam recurrit,atq; eum sonum quo populus exercitusve ad arma conclamatur,inflauit,eo quidem audacius q sciret socium, eumq; ex magis celebri loco ciuitatem excitaturum, prout factum est.Ad horum amborum terribilem sonitum ciues conclamant, punctoq; temporis in vias procurrunt.Dalmaus quoq; Murus citato agmine scholasticorum,cum multis luminibus de vertice vrbis in forum venit,ciuibusq; se iungit,& facto cuncti globo ad portam feruntur,sonū clangētis sine intermissione tubę sequentes.Nemo fere Ilerdēsiū est,ac pene in omni Catalonia,qn propter intestinas etiam priuatorum discordias,arma domi habeat:saltem gladium,lāceam,pugionem,clypeum,nec domi modo,sed ad latus fere,atq; in manu.Siquidem in consilia de communi re consulturi,& in templa oraturi,arma portare vitio non datur.Horum impetum non ausi sustinere,qui introierant,repellūtur,cum interim Comes audito tumultu,rapto cętero agmine aduolat,& quia dolus improspere cesserat,vi conatur irrumpere,cūq; aliquandiu tentasset,frustra fuit.Tandem oratione blanda amicam ciuitatem appellans,ac merita cōmemorans,& plura pollicens:respōsum accepit,se nihil nisi vt ab Ilerdensibus capi possit,loquendo manēdove proficere.Sic ille vetitus abiit,atq; præ impotenti ira messes Ilerdensiū ferro igniq; corrupit,ex quo acerbissimum i se ciuitatis illius odium concitauit,crediq; meruit idē in vrbe,si potitus esset,fuisse facturus. De proditoribus autē cōuictis cōfessisq; suppliciū sumptū est.Proditione infeliciter tentata,Comes eo frequētiores nuncios missitare ad principes cōfoederatos,vt q̄ primū auxilia mittantur, occupādum esse,anteq̄ rex cōparet exercitū:& iam hęc res aīos oīm nō modo Catalanoꝝ,verū etiā finitimorū erexerat.Erāt eñ & ipsi finitimi sua spōte cupidi rerū nouarū,& īgētib9 ꝓmissis a Comite pellecti. Et cōfitendū certe est,plurimū in hac re egisse fortunā,quæ & Comitis imprudentiā, & regis virtutē redderet insigniorē.Per idē eñ tēpus defuncto Anglię rege,filius ad capessendū regnū in patriā nauigauit:relictis quibusdam pręfectis,q magis promitterent magnū q̄ mediocre in præsentia auxiliū ferrēt.Ea de re finitimoꝝ principum ardor atq; audacia refrixit, præsertim cum rārā e diuerso diligētiam regis,tantū consiliū,tātas vires animaduerterent.Iā primū rex comperta defectione Comitis,bellū cęteris rebus pręuertendū sibi existimauit,sed non ita vt conciliū tanta cura coactum dissolueret,aut suspensum teneret.Verū cū & belli administratio,& pacis consultatio præsentiam suam desiderarent,maluit bellum sibi desumere,vbi non cum suis,sed cum hoste res esset, consultationi,vbi minus periculi versabatur,vicarium præficere Alfonsum filium.huic adolescentulo ad tantam rem magis deerat autoritas dignitatis,q̄ animi prudentia.Ideoq; Ioanne Ferrādis, & Guilielmo Moncada ad concilium referentibus,vniuersi Alfonsum,quibus solennibus petierat, pro primogenio acceperunt,id quod nunq̄ Catalani alteri regis filio dūtaxat vniuersi & publico consilio præstiterant. Rex interea dum maiores copias parat, Franciscum Herillum cū mediocri manu ad coercendos Comitis conatus,præire iubet,simulq; ad extrema regni,qua transituros hostes suspicabatur, expeditos milites dimittit; finitimos principes monet ac territat, ne quibus

Tubicinis fortuito cātu repellit Vrgelleñ.

Vrgelleñ. Ilerdensium segetem vastat.

Henric. Angliam repetit coronandus.

Ferd.bellū gerit. Alfōsus cōsilia pacis tractat.

Alfonsi honorifica in concilium susceptio.

Regis diligẽtia. peregrinis copiis in regnum suum prębeant transitum. Tãta aũt fuit diligentia in mittendis nũtiis, quo cuncta explorata, prouisa, cauta forent, vt eodẽ die responsa acciperet ab his, qui longius sexaginta milibus passuũ abessent, non ignarus antiquius esse atq; prestantius arcere bella, q̃ gerere. Postq̃ de transitu hostium intercludendo, retinendisq; in officio finitimis, curam egit, post mediam æstatem, iã cęteris oppidis, quę Comitis erant, vel in fidem acceptis, vel in deditionem redactis, Ballagerium, vbi se hostis tenebat, castra mouit, oppidum situ & opere & arce tutissimum, pręter oppidanos, defensum mille & quingẽtis peditibus, trecentisq; equitibus. Qui quotidie, nũc hac, nunc illa porta egressi, cũ obsidentibus, vel castrametantibus, vel castrametatis, certamina conferebant. Erãt regis copię ex Castellanis Catalanisq; promiscue, ad octo milia peditum, quatuor equitum. Sed acrius certamẽ erat machinarum, præcipueq; bombardarum, quę vtrinq; prorumpebãt. Plurium tamen e castris ac maiorum, quarũ nonnullę erant & vastitate & violentia mirabiles. Atq; quo crepitus horribilior, & ictus perniciosior foret, omnes non eodem momento, sed pene puncto temporis, laxabantur, ad quarum impulsum puluereus ex discussis parietib⁹ fumus diu in arce visebatur. Sunt qui vxorem Comitis, per nuncium orasse regem affirment, pręgnanti parceret: nam fœtum ex matris pauore ad sonum percussorum parietum atq; tectorum in vtero subuerti, cũ amborum vitæ periculo: regemq; respondisse, eligeret quã vellet arcis partem, in ea tuto mansuram, prohibitis illuc tendere ictus, qui machinas temperarent, sed ea lege, ne cum viro communiter vteretur: nec illam voluisse accipere huiusmodi conditionem, velut impiam ac turpem, sibi omni periculo acerbiorem. Non enim in periculis modo, sed in morte quoq; viri nolle ab eo separari, nec qcq̃ sibi iucundum, nisi cum illo cõmune, cuius incolumitatem cuperet sua calamitate depacisci. Sũt qui dicant eos qui in muris erant quotidie probra fecisse in Ferdinandũ, nec eum, sed Iacobum regem appellasse. Sunt qui velint per quosdam induciarũ dies, in regem transeuntem e muris multa missilia cõiecta, duobusq; confossum telis, cui insidebat equũ concidisse, rege supra collapso, illosq; quasi victores exclamasse, extinctum Ferdinandum, regemq; Iacobum regnaturum, nec vllis pręter ea verboꝝ abstinuisse contumeliis. Ob qđ tantum periculum, tantamq; iniuriam, simulq; ob violatam fidem, iurasse regem, Iacobum non impune esse laturum: statimq; cunctas intendi machinas iussisse, vt ne nocturna quidem quieti parceretur, licet purgante Comite per vxorẽ: quippe hęc ad regem commeare & tractare inter vtrosq; cœperat. Nam postq̃ Comes ex multis, qui ab Anglicis præfectis mittebantur internunciis, vnum aut alterũ ægre peruenisse ad se cognouit, eosq; fortius q̃ tutius hortantes, non putauit extremum sibi tempus, etsi pene extremum erat, expectandum, ne nullus relinqueretur apud hostem venię locus. Cum pręsertim in dies singulos, per causam dimicandi, sui milites ad regem transirent, tum eodem metu commoti, quo Comes ipse: tum quia stipẽdia, qđ primum apud militum animos est, sponsionibus ac precibus magis q̃ rebus soluerent. Multum etiam spei in vxore, q; matertera regis esset, ponebat: multum ĩ proceribus, & inter primos in duce Gandię, qui in castris aderat, apud regẽ summę & autoritatis & gratiæ, qui pro amico & p̃pinquo, & nobilissimo viro officiose laborabat, ac mutua mãdata perferebat. Sed rex intelligebat illũ frustratũ omni spe, ad deditionẽ descẽdere, & aliquantum in alienis precibus, nihil in sua causa confidere, q; vrbem nocturnis insidiis occupare voluisset, q; finitimos principes ad arma solicitasset, q; externos reges, quãtũ in ipso esset, in Cataloniam adduxisset: q; deniq; se regem facere, eiecto Ferdinando, constituisset: præterea quæ ex Ballagerio, vel factis, vel dictis iniuriose fecisset. Nec immerito iram regis summopere verebatur, maioremq; esse culpã, q̃ quæ facilẽ veniam, aut leuem pœnã mereretur. Impetratum tñ est, vt nihil in vita, membrorumq; iacturæ pateretur, cętera & ipsum conspectum, & ipsam diem impetraturũ amici asseuerabãt. Sunt qui addãt, regẽ promisisse materteræ, proceribusq; orãtibus, nec diutinã captiuitatẽ fore, nec extra regnũ: id magis vulgatum est, q̃ cõstat, & ab rege magis nõ denegatũ poscẽtibus, q̃ promissum. Progreditur igitur Iacobus e natali oppido, suaq; domo, sed iam non sua, qui suus iam ipsius non esset, equo sedens, mœsto magis q̃ demisso vultu, coma ac barba flaua, gladio, qualis heroum mos fuit, pendenti ex humero, oculis omnium in eum intentis, ac fortunã miserantibus. Cui iam portam egredienti obuiã fit miles quidam, nondum obducta ingentis cicatrice vulneris, quod pro illo pugnãs in capite acceperat: & vt erat ipso corporis habitu miserabilis, opem orat, ne militem suum plagę morbo, fami, nuditati, tan q̃ immanibus feris conficiendum, relinquat. Huic Comes, tu quidem recte, sed ego te miserabilior, qui non modo nihil quod dem, sed ne me quidem metipsum habeo. Quid loquor? agedum miles, habeo quod dem, gerebat loricam hamis contextam, non consertam, non paruæ pecuniæ, eam protinus sibi detractam militi dedit, cunctis qui aderant, talem fortunam in tanta virtute prope de-

Ballageriũ rex obsidet

Copię regis

Bombardę.

Momentũ punctum.

Vxoris in comitẽ charitas.

Ballageriẽñ in regẽ imanitas.

Anglorum internuncii.

Gãdię dux.

Vrgelleñ. in regẽ scelera.

Deditionis formula.

Vrgellensis miserabile spectaculũ.

Militis postulatio.

flentibus. Vbi ad conspectũ regis venit, in augusta sedentis sella, extra iactum lapidis ex equo descendit, genuq; posuit, paulumq; progressus, iterum adorauit, tertio non procul ab rege cũ adorasset, nec rex assurgeret, nullũq;dum signum clementiæ in vultu ostenderet, erũpebant omnibus lachrymæ, gemitusq; ac singultus: cogitantibus, qua e spe, & in quam recidisset, cui genua submittenti ad pedes sedẽtis in regia sella pauloante competitoris, in tanto procerũ amicorũ cœtu, ne salutationẽ quidem, aut clemẽtẽ vultum impetrare fas esset. Cum præsertim regis Petri filia, eademq; matertera ad pedes sororis filii aduoluta, muliebribus precibus veniã marito precaretur. Rex cõmotos assistentium, ac flentes vultus intuens: prospexisset sibi, inquit, mature, & non ad vltimũ obstinationis peruenisset, nunc postq̃ venenum in nos omne consumpsit, ad clementiam venit, volũtas tamen eadem perstat, quæ fuit. Cui detur iterum grassandi materia, iam denuo de nostra pernicie cogitabit. Necessitas hoc ab eo officium expressit. Voluntati igitur, quæ nulla, neq; erga nos, neq; ad bonum & æquum est, nihil debemus: necessitati, quæ promisimus, abunde prestabimus. Vlterioribus autem beneficiis, nos ita subito in eum vti, mores sui dissuadent, ne nobis iterum officiat bene fecisse, & anguem gelu enectũ nostro lare refocillasse. Meis tamen moribus, q̃ istius poti⁹ vtar, & mihi q̃ ipsi ero similior. Tu vero Aluare ducito tecum hunc in aliquod pro sua dignitate tentorium. Hic finis conatuum Iacobi Aragonii fuit, vt minus deformis q̃ Bernardi Capreræ, ita multo miserabilior. Quippe ex tanta regni assequendi spe, ex maximis opibus, ex ingẽti populariũ atq; optimatum fauore, vulgata iã fama velut regis futuri, in perpetuum carcerẽ ergastulũve coniecti, cuius calamitatis hæc quoq; accessio fuit, vt quẽ adire nunq̃, etiã si ab eo cum summo honore excipiendus esset, constituerat, regẽ videre non sustinens, eum victus captiuusq;, & quod extremũ malorum est, omnis spei vacuus adorauerit. Tertio mense q̃ obsideri Ballageriũ cœptum est & oppidũ & dominus in deditionẽ venerunt. Finisq; bellis atq; certaminibus in omnibus, quæ regi Aragonũ parent, regionibus impositus est. Eadẽ in castra maiorũ in Italia rerũ allatus est nũci⁹, Ladislaum regem Neapoli vel febri, vel veneno paucis diebus q̃ illuc languens applicuerat, demortuum esse. Is simul ac Ferdinandũ audierat declaratum regẽ, legatos miserat, qui gratularent̃. Præterea de fœderatione contra Ludouicum, communẽ amborũ hostem agerent. Ferdinandus vbi gratias egit, q; legatos ad gratulandũ ille misisset. Qđ ad fœderationem attinet, amicitiam inquit, Ladislai charã quidem sibi esse & expetendã, fœderationẽ vero aduersus Ludouicũ inire, non esse suæ æquitatis. Filiũ illius cõpetitorem suũ fuisse, hostem eũ nunq̃, nũc sublata æmulatione, agnoscere se vtriũq; & amicum & propinquum. Quorum pater consobrinæ vir esset, filius ex consobrina eadẽ natus, prõptioremq; se esse ad amicitiam inter ambos reges conciliandã, q̃ ad inimicitiã fouendã. Suadere vtrisq; ne toties in fortunarũ vitæq; veniãt aleã, ne vrbes suas absumi euertiq; velint potius, q̃ aliquantulum de suo iure decedere. Nihil pace iucundius, nihil bello esse tristius. Qđ autẽ ad se ac regnum suũ pertineat, magis e cõmodo suo fore vtrũq; regem, aut vtrũq; habere aut facere sibi amicum, neutri fauendo, hoc ipso vt neuter offendatur, q̃ alteri fauendo, alterũ inimicũ. De Ladislai virtutibus vitiisq; dicerem, nisi res longius a proposito nos retraheret. Huic successit Ioãna fato quodã intra breue spatium, tot regnis ad fœminas recidentibus, quemadmodũ paulopost cõtigit de regno Nauarræ, qđ postea Ioãnes Ferdinãdi secũdus ab Alfonso filius, matrimonii iure sortitus est, cũ Neapolitanũ sperauisset. Nã de cõiugio cũ Ioãna regina cõuenerat, ad quã cũ se deferret maritus, in ipso itinere vxorẽ nupsisse accepit Iacobo Comiti Marciæ, viro in primis strẽnuo, & qui sub Ferdinando in vtraq; expeditione aduersus Granatẽses militauerat. Huius facti culpam nescio an ipsi adscribam, aut suasoribus, qui in Gallicanam, q̃ in Hispanam gentem propensiores, Gallicum virum preeligere coegerunt, infausto atq; infelici euentu, tũ ipsis cõiugibus, tum reipu. Neapolitanorũ. Hunc semper exitũ habent, quæ ab infandis, illicitisq; incœperunt. Verũ id me maxime angit atq; afficit, q; irã diuinam aut nõ intelligunt homines, aut post interiectum aliqđ tempus obliuiscuntur. Vti nũc reginæ sui ciues suaserunt, moxq; dissuaserunt, vt Ioannẽ regis filiũ virum acciperet, sic iterum Alfonsum, vt adoptaret filium, deinde abdicaret. Magna tamen criminis portio penes ipsam quoq; fuit nullorum minus amantẽ, q̃ maritorũ, aut filiorum, in alterum fratrũ fallacem vxorem, in alterum pessimam matrem. De qua cum multa in sequentibus libris dicenda sint, hæc pauca attigisse sit satis, ad significandam temporum memoriam. Nunc eodẽ vnde discessimus reuertamur. Confecto bello, rex ex Ballagerio digressus, specie prope triumphãtis in Aragoniam, Cæsaraugustãq; versus iter intẽdit, diadema accepturus, maior etiam ac venerabilior q̃ abierat. Nã prius populi sui strenuitatem eius tantum audiuerant, nunc etiam præsentes cognouerant. Exoratus ab Ilerdensibus, qui maxime victoria ea exultabant, vt illac transiret, non transiuit

Vrgellen͂. ad regẽ supplicis accessio.

Vxor Vrg. Petri regis filia ad pedes regis aduoluta.

Anguis gelu enectus.

Vrgellen͂. ĩ carcerẽ perpetuum deiectus.

Pax ĩ Hispaniis.

Ladislai Neapolitani regis mors.

Ladislai legatio.

Ferdin. prudẽs rñsio.

Ioanna regina Neapolitana.

Nauarræ regnum.

Ioanna Ioãni Hispano desponsa Iacobo Marciæ comiti nubit.

Ioannæ vitia & scelera

Ferdi. triumphanti similis redit.

solum,sed etiam apud eos mansit complusculos dies. Vbi Alfonsus peractis iam cõuentibus,patri occurrit,atq; ita Cęsaraugustã peruenerunt. Conuocati autem ad solennia coronationis sunt,veneruntq; ex omni ferme Hispania proceres. Portugallenses soli,præter Granatenses, nõ affuerunt,q alieno a Castellanis animo essent:quorum rex alioquí haud dubie,sicut rex Nauarræ,regalib9 festis ceremoniisq; affuisset. Constat inter omnes,qui illi festo vel præfuerunt,vel interfuerunt,nec vidisse nec audisse celebriores splendidiotesq; pompas atq; cerimonias. Ideoq; de ea satius est tacere, q̃ parum dicere,ne aut longiores simus,aut nõ pro dignitate perstringamus. Augebãt autem iucunditatem solennitatis,q quinq; filii circa patrem visebant,quorum medius inspectante omni coetu, patrem,priusq̃ regali chrismate tingeretur,cinxit ense equeriatus,vtpote prçditus illa dignitate,q magister equeriorum sancti Iacobi esset. Nondum enim rex equerius erat,quales alii multi,quorũ & rex Petrus auus eius,fuerunt,& talẽ prius q̃ regem necesse est esse. Sed aiũt eum qui creatus est rex,posse sibi suapte autoritate tribuere illam autoritatem. Hæc est recepta hominum opinio,hęc militariũ virorum velut sanctio,quasi quisq̃ sibi ipsi queat esse autor,ac se ornare dignitate, aut si habet eã pręrogatiuã regii culminis,opus sit ab altero quoq; accipere,aut sacrosãcta maiestas,quę ritu sacerdotum vngitur,vnde Christi vocantur,necesse habeat post hæc titulo equerii decorari, exili,friuolo,& ex ignorantia nato ausim dicere,quod pace cum aliorum,tum præcipue regum dictum sit,contumeliam regię maiestati faciunt,qui hanc dignitatẽ,si hoc nomen meretur,suscipiũt. Non secus atq; si supra diadema sertũ ex rosis floribusq; suspenderet. Postq̃ rex ab episcopo Oscẽsi,quia Cæsaraugustana sedes vacabat,archiepiscopi partibus fungente,vnctus coronatusq; est,deducitur ab omni illa celebritate e templo per vrbẽ sub vexillis:primum in domum regiam,deinde ĩ idem templum,in quo noctem illam peruigil,armatusq; iuxta vexilla accensa,ingenti vi cereorum venerabunde religioseq; permansit. Postridie Alfonsum primigenium Gerundæ principem creat, quæ est peculiaris dignitas eius filii,qui patri in regnum est successurus. Hic quoq; die quidem cũ mirifica pompa per populos suo diademate coronatus obequitauit: Nocte vero iuxta vexilla per uigilium egit. Cæteraq; haud admodum magna,nec ita digna memoratu satius est omitti. Eodẽ anno legati a Sigismundo,qui concilio Constãtiensi præerat,vt Romanorum imperator,venerũt, postulantes vellet certum locum & tempus constituere,in quo possent vterq; de republica Christianorum,quæ ad summum pontificatum pertinent,communicare. Eadem mandata habebãt ad Benedictum,itemq; ad regem Castellæ. Rex animaduertens totum pondus hoc suis humeris incũbere,non modo q vtriusq; regni vnus ipse gubernaculum teneret,sed etiam q Benedictum ad vnitatem ecclesiæ solus adhortari posset,& prope impellere,legatum ad imperatorem misit,quem habuit honoratissimum Ioannẽ Isceri dominum,ex vetusta regum stirpe,& in literis humanitatis ex omni Hispania nulli secundum:idq;,qđ mirabile sit,sine præceptore.ea est vehementis ingenii,& immortalis memoriæ felicitas:neminem ne ex iis quidem,qui omnem operam,atq; omne tempus in studiis ponunt,videre mihi contigit,in quotidiano sermone abundantiorem,veterum testimoniis præceptisq; referendis. Auget etiam admirationem,q corpus atleticum,decorq; vultus ab omni eum studio reuocare debuisset,nisi ab ineunte adolescentia,non excellere literis puduisset,quẽ nemo nec genere,nec opibus,nec corporis atq; animi dotibus,ex sua gente antecelleret. Huic mandatum est,non modo vt locum tempusq;,atq; alia imperatori nota faceret,sed etiam vt eũ eximio comitatu deduceret Perpinianum. Hunc nãq; locum delegerat, vbi certior factus esset,papam regemq; illo se contulisse. Vbi legati imperatoris functi legatione apud Benedictum, in Castellã iter intenderãt,rex a papa per nuncios petit,quẽ ad locum,diemq; libeat in colloquium vtrũq; conuenire. Responso accepto,Moreliã,id nomen est loco,sed anticipato die venit,quasi officii gratia papam excepturus. Enimuero modestioris animi habetur præstolari nos eũ, qui par maiorve sit nobis,q̃ velle vt ille nos præstoletur. Id papa iniquo sane animo tulit, interpretatus se tanq̃ ad supiorem videri venisse,cũ rex ad papã vt inferior venire debuisset,nec excusationẽ vel officii, vel ignorantię volebat accipere,vsqueadeo vt vicario eius,qui dixit,discite a me qui mitis sum & humilis corde,professa dominatur ambitio. Multę sunt latebrę in pectoribus humanis,atq; abditi recessus. Id ipsum fortassis obtendebat papa,vt aliqua ratione postulatis regis non acquiesceret:itaq; re infecta digressi sunt. Iterum post dies cõplures,cũ papa in oppido,cui nomẽ est sancto Matthęo,ageret,illuc eũ adiit,persuasitq; vt Perpinianũ vna se conferrent,ne causam suam absentia,veluti diffidentia damnare videretur. Contendebãt autem de papatu in tria mẽbra lacerato,ac tria capita diducto: Benedictus,qui Clementi: Gregorius,qui Innocentio: Ioannes,qui Alexãdro successerat. Sed cum prius celebrare nuptias primigenii decreuisset,impetrat ab eodem, vt Valentiam ad sanctifi-

Coronatio Ferdinan.

Portugall. factio.

Pompæ coronationis.

Equeri9 rex fit.

Equeriatũ eleuat Valla

Ferd.coronatus in tẽplum deducitur illicq; noctẽ pagit.

Alfonsus fit Gerũdę princeps.

Sigismundi legatio.

Ferd.orator Ioan.Isceri dñs & eius dotes.

Papa Moreliam tendit quo Ferd. pręuenerat.

Papæ ambitio.

Schisma.

Põti.Rõani tres cc mpetitores.

Matrimonium Alfonsi.

tandos cōiugēs proficiſcatur. Extructoq; mirifico apparatu atq; omnifaria pōpa, quę cum die cōronationis certaret: Aduenit Sancius epiſcopus Palentinus ducēs ſponſam, pronubus & velut parens puellæ, cum Henrico infante, qui pro rege Caſtellę Perpinianū pergebat, cumq; omni nobilitate Caſtellana, Eā benedicens & ſuo & matris, a qua vices acceperat, nomine, ſponſo tradidit: Quos ambos dehinc ſummus pontifex, vt moris eſt ſacerdotū, in templo multis cū ceremoniis ſanctificauit atq; deduxit.

Sancius epiſcopus pronubus.

Exornauit aūt lętitiā nuptialē, tum anni tēpus, ſub extremum enim veris erat, tū natiua ſoli cœliq; temperies, pene ad nuptias cōtrahēdas nata. Siquidē liquet nuſq̄ in omni Hiſpania vrbis ſitum eſſe clementiorē. Quod indicant cū alia multa, cū vero horti nō tantū citris conſiti, ſed etiam citreis parietib9 viuente materia cōcluſi: vt dubites horti ne ſint, an ædes. Nam cū nihil aliud inſit q̄ arbores frugiferę atq; felices, manu poſitæ, inſtitutæ, digeſtæ, quid niſi horti dicendi ſunt? Rurſus cū audis extrinſecus eſſe parietes, intus autē aulam, cōclauia, curiā: item ſacella, altaria, ſedilia canonicorū, thronum epiſcopi, & cætera huiuſmodi, nō aliud q̄ ædes eſſe ſuccurrit. Sunt enim parietes ex truncis citriorū confecti, & tamen frondibus veſtiti, vt perſpici introrſum neq̄ant, nedū intrari. Ita cū rami adoleſcūt intorquenť atq; inflectunť, ita inſiti atq; īſerti, cōſiti atq; cōſerti coaleſcunt, vt omnes rimæ expleanť, vt nihil vacui relinquatur, vt pariter firmitatis ex truncis, & decoris ex frōdib9, ratio cōſtet. Eodē pacto introrſum, q̄ enumeraui compoſita ſunt, clericis p ſe, laicisq; deſeruientia. Pauimentum laterculo quadrato, vitreatoq; ac picto conſtratum eſt.

Feſtum nuptiale. Valentinæ vrbes. Horti & amœnitas. Citreni parietes.

Vt nō alias apud Elyſiū ſedes beatorum, in nemoribus luciſq; poetę ſint imaginati. Nec alię quodāmodo in paradiſo terreſtri innocentium hominum futuræ fuerint. Hi orti intra muros Valentiæ ſunt, proxime eis amœnitate ſunt, alteri extra pomœrium, ſecundum regiam domum, quā pons fluuiū amplectens, vrbi pene coniungit. Celebratio hæc per quindecim circiter dies extracta eſt.

Elyſii horti. Paradiſi amœnitas. Feſti duratio.

Poſt totidem ferme dies, nequa gaudia ſine calamitate aliqua traducantur, ſicut raro triſtia ſine aliquo ſolatio ſunt: ſic enim nos deus admonet, ſubinde & noſtræ fragilitatis, & ſuę clementię: accidit vt rex ſicut ſedebat cū domeſticis colloquens, ſubita defectione corporis delabereť, & inter aſſiſtentiū ſuccurrentes manus aliquādiu intermoreretur, rumorq; in vniuerſa non ſolum domo, ſed vrbe quoq; vulgaretur, repētina morte ſubtractum. Medici, vt in extremo caſu opitularenť, acciti, dicunť ſe occultaſſe prę metu, neue in p̄teritū negligētię, neue in pręſens inſciētiæ pœnas luerent. Laborauerat quidē rex ex renibus, vir alioqui proſpera ac vegeta valetudine. Subitū aūt morbū pituitæ volunt incurriſſe ex aſſidua māſione ſub dio per noctē, ad hęc frequētiore edulio cucumeris cuiuſdā, quē vocāt malignanū. Accitis tū indigenis medicis, fomēta adhibita ſunt, aliæq; curationes: atq; ita reuixit. Poſtero die poſt acceptā potionē, cū melius haberet, gratulabātur ei nōnulli, q; hūc in modū vaticinio defunctus eſſet. Etenī ferť quidā ſiue ex prægnoſticis corporis pręſagiēs, ſiue oraculo aliquo inſtinctus (nā aſtrologię prędicere mortes nō tribuo) diſſipaſſe famā, nondū exacto quatriēnio regē vita defuncturū. Rex tū neq; prophetanti plane crediderat, neq; nūc magnopere cōſolantibus acquieſcebat. plus ſuę conſcientię de valetudine ſui corporis fidei habebat, q̄ in vtrāq; partē aliorū verbis.

Ferdinandi ſubita debilitatio morientis ſimilis. Pituitæ. Cucumeris Malignani nocumēta. Vaticiniū de regis morte.

Vbi aliquātulū cōualuiſſe viſus eſt, hærebat in dubio, an appetente atq; inſtāte tēpore Perpinianū ſe cōferret: an Alfonſum pro ſe mitteret. Atq; vt ipſe ambigebat, ita diuerſę erāt ſuadētiū ſentētię, vel potius voluntates. Pauci nāq; in cōſulendo qd ſentiunt, plęriq; qd cupiunt loquūtur: vt nō ſine cauſa regis prudētia pręſtare cęteris debeat: cui non ſatis fit diſpicere quę dicantur, niſi etiā quo animo dicanť. Nā frequēter cōſiliū, qd alioqui optimū videbať, deprehēſa cōſulentis obliqua voluntate, autoritatē perdit, ac velut inane contemniť.

Prudentia opus regi i conſiliis audiendis.

Non attinet affectus cauſaſq; omniū qui conſulebant, ac myſteria proferre. Tantū quid ſuaderent, & quibus rationibus adduci ſe dicerent, ſatis eſt attigiſſe. Alii hortabantur, ad conſtitutum locū ire, ne imperatorē, ne ſummū pontificem, ne cōciliū ſenatūq; Chriſtianorum, ne gloriā ſuā contēptui haberet. Alii rurſus dehortabanť, nunc rogantes nequid ſaluti ſuę anteferret, parceret domui, quę ex ſua vnius vita pēderet. nūc admonentes nihil tranſigi, niſi incolumi ſalute poſſe. nemini magis q̄ pro viribus eſſe pręſtandum: excuſare licere ſuam cuiq; incommodam valetudinem, cum præſertim id per alios recte adminiſtrari poſſit. Rex verecundia tactus, ne in tanto theatro vbi papa & imperator digladiaturi eſſent, incuſaretur. q; filium adoleſcentem q̄ ſe intereſſe maluiſſet, honeſtatem ſaluti præpoſuit. ſi ſalus honeſte negligi poteſt. Facto igitur profectionis ſuæ papa certiore per complures antea dies, ne rurſus quod in Morelia contigit vſu veniret, cum omni familia mare aſcendit. Nam neq; reginę tā affecta valetudine virum non comitari fas erat: & cum plæraq; per Alfonſum in patris vicem adminiſtranda eſſent, inhumanum videbatur vxorem puellulam nuper ductam, domui ſolam in vrbe peregrina relinquere. Profectę autem ſunt eodē aliæ duę reginę Iolāta & Margarita Glores, hu-

Reginę duę viduę & talium misera conditio.

manę cōditionis exēplū. Nullę em̄ foeminę infelicius viris orbantur q̄ reginę sine cōmunib⁹ liberis. Iunior grādiori comes iit veluti matri, cū Sigismūdo acturę de cōciliāda amicitia, ineūdoq̧ foedere inter generū & Ferdinandū, ad recuperandū illi regnū Neapolitanū. Rex prope omnē suę ditionis orā q̄ longa est emensus, pluribus diebus aduersa tēpestate vsus est, & cū altum tenere nollet, sed quo minus iactaret terrā legeret, eo diutius iactatus est. Trāsierat autem iā æquinoctium autūnale: atq̧ ita vexatus, vt per omne tp̄s quo fuit Perpiniani decubuerit, nec vnq̄ equo vect⁹ sit. Ægreq̧ aduenienti imperatori obuiā processerit. Nā papa (vt diximus) anteuenerat. Q̄d si Ferdinādus officiose & ex sua Cęsarisq̧ dignitate egit, vt certe egit, q̧ illū pœnit, prudētiū relinquo iudicio, an idē sit de illa Moreliana antecessione sentiendū. Quantū autē certaminis fuerit Perpiniani inter multos canes ac vetulā vulpē, & pręlōgū est relatu, & a nostro nōnihil opere alienū. Cuius viri quātus animo vigor, quāta viuacitas fuerit, hinc fides documentūq̧ accipi potest, q̧ iam ab omnibus fere destitutus, quos sibi affuturos sperauerat, die quodā septē horis disputationem extraxit. Defatigatisq̧ audiēdo omnibus, ac plerisq̧ iā abeūtibus, dicere perseuerauit citra signū vllū defatigationis, cū maior esset septē & septuaginta annis. Nitebatur autē probare tū verū se papā esse, tū si renunciandū ob cōmune cōmodum foret, in se vno nōnullisq̧ Romanis canonicis, quos ipse nūcupasset, consistere summi pontificis electionem. Nam se vnum omniū esse indubitatum cardinalem, ab indubitato creatum papa. Cū cęteri qui se eodē nomine appellarent, creati essent tēpore schismatis, vt incertū sit, an veri sint cardinales, & ob id an rite eligere summū pontificem possint. Aduersus hanc orationē multis iā annis cōmentatam meditatāq̧, cū rex eodē recideret (quid enim interterat an nulla ratione vellet abdicare se papatu, an vlla?) hortabat̄ rex vt cōcordiæ ecclesiæ, vt saluti animarum, vt conscientiæ consuleret. cōmonefaciebat Alfonsus. (Nā is q̄ pater ad eū frequētius vētitabat) vt trepidationē animi, vt corporis periculū, vt pręsentem & apud posteros futuram infamiam deuitaret. Minabatur imperator suā vniuersalisq̧ concilii censurā. Obsecrabant amici ac familiares, vt certa cōmoda, q̄uis minora, q̄ incerta quātūlibet magna, siqua modo magna superfint, præponeret. Nō deesse spem recuperandę dignitatis. Quippe in tanta virtute ac literatura, qua nō modo præstaret iis qui de papatu secum contenderēt, sed prope nemini cederet. certe summū cardinalem, & secundum a papa futurū, si alius fieret. Post quē defunctum aliā spē fore, habiturū legationes perpetuas, quibus pene par summo pontifici esset. Afferebatur ab omnibus exemplū Gregorii ac Ioānis, quorū vterq̧ pontificatu se abdicare vel spondebat, vel cogendus esse dicebatur. At ille qui annuū papatū mallet, q̄ longissimā vitam priuatus viuere, Quiq̧ iā dedidiscere nō posset aliū q̄ papā agere, cętera neglexit prę vmbra illius nominis. Itaq̧ infecto negocio, ac pricipibus legationibusq̧ desertis, Colibriū abiit. Ibiq̧ mare cōscendit, ac Paniscolā petiit. Hoc loco rex insignē atq̧ maiorē multo q̄ videatur rē fecit, q̧ illū pro cōuicto pronūciari præcepit, neminēq̧ ex suis & regis Castellę prouinciis ad Petrū Lunā, sed ad cōciliū Cōstantiense rerū sacerdotaliū gratia pergere. Nā se autorem ille cogēdi cōcilii de rege declarādo, se deligendorū iudicum principē, se iudicii maturandi ducē, se vt iudices ita sentirent atq̧ auderent, effectorem fuisse, dicebat. Nec id omnino falso prædicabat. Qua spe fretus non existimauit fore, vt ab eo rege desereretur, de quo tam meritus esset. Sed is qui neglecta valetudine ad diem venisset, vt de iure papatus disquireretur, non potuit animum inducere post cognitam huius vel iniustitiam vel obstinationem, vt criminis tanti particeps ei esset. Voluitq̧ hominem huiusmodi, veluti sectione aut adustione sanare, ne totus interiret. Duo quoq̧ familiarissimi illius atq̧ loquentissimi viri Vincentius Ferrarius & Philippus Malia, alter Perpiniani decretum regis aduersus Petrum quondam Benedictum, notum populis fecit. Alter pro legato Constantiam missus est. Quare ausim affirmare, Ferdinandum regem ad vnitatem ecclesiæ plus q̄ cæteros principes, etiam q̄ ipsum Sigismundum contulisse. Ille vt concilium in sua vrbe ad finem perduceretur vehementer annixus est. Hic (vt cętera transeā) pontificatum ex vrbibus suis exemit: amicissimum ac de se optime meritum virum a sede domoq̧ sua eiecit, & omnem prope Hispaniam concilio & ignoto summo pontifici donauit. Quarto demum mense ab omnibus Perpiniano discessum est. Qua in vrbe omni eo tempore victum gratuitum imperatori legatisq̧ præbitum, & cuncta non carius mercatos fuisse homines, q̄ prius cō sueuerant. Minora sunt, q̄ vt in tantis rebus memoranda sint. Reuersus illinc Ferdinandus rex itinere terrestri ob tædium maris, nondum desæuiente hyeme, Barcellonam peruenit, extenuato corporis habitu præ diutino morbo, cuius ortum ignota causa attulit, incrementum nauigatio, accessionem cura laborq̧ rerum cum imperatore ac papa componendarum, mœror quoq̧ ex discessu tam obstinato amici, & necessitate sua, qui primus eum quodammodo ferire

Ferdinandi ægritudo.

Benedictus qui & Petr⁹ luna.

Vulpi vetulæ comparatus septē horas disputat.

Petro lunæ oblatę ditiones.

Petrū Lunā rex pontificatu abdicatū pronūciat.

Vincentius Ferrarius. Philippus Malia.

Ferdinando quę aduersę valetudinis causæ.

gladio regio coactus est. Addita sunt ad extremū ex ira atq; indignatione ægritudini alimenta, & morti calcaria. Orta est ita atq; indignatio ex re quā animo quidē iampridē præuiderat, sed asperiorem opinione sua expertus est. Et alioqui ægroti hominis, vt corpus ita animū grauius afficit omnis offensa. Paucis diebus q̃ Barcellonam venit, cū se nihil sane ex morbo cōualescere animaduerteret, dixit inter domesticos se in animo habere Castellam petere. Primum, vt in cœlo ac solo natali maturius ad bonam valetudinē rediret. Deinde, vt negocia regis pueri recognosceret, atq; ordinaret. Tum vt Granatense bellum necessitate intermissum instauraret, cum propter superiores causas, tum vero vt eo parto, atq; in manus Ioānis regis tradito, vicissim, ab eodē grandi pecunia adiuuaretur ad luendum regni sui patrimonium, sed multo magis esse e sua, tū dignitate, tū vtilitate, si citra alterius opem, & mutuo acceptā pecuniā, sola authoritate a suis populis qđ suū esset recuperaret. Itaq; aptius tempus esse ad rem tentandā, priusq̃ in Castellam iret, ne res ipsa diu turnitate obduresceret, neve pecuniam hanc nisi ea indigeret, cogendam curaret. Quæ cum cogi commode nisi se præsente non posset, necessarium erat eodem iterum se redire: si obstinatos ad restituendum gratis patrimonium regium populos suos intellexisset. Nam quod se absente per aliū isti ad hoc ipsum adducerentur, non erat sperandum. Voluit igitur a minimis tentare Barcellonensium animos. Siquidem vt minimum est, si precium æstimes, regem vectigal pendere ciuibus suis: ita maximum, si rei indignitatem, pręcipue in emundis obsoniis, cuius vectigalis immunes fūt clerici, atq; olim nobiles erant. Quæ res adhuc in controuersia est. Et contigit forte prima pugna cū lanio, a quo regius dispensator obsoniū mercatus, in soluendo precio cū portionem illā vectigalis non cōnumeraret, primū lis, mox clamor, postremo atrox tumultus exoritur. Res hinc ad regē, illinc ad senatum magistratusq; defertur. Omnia vtrobiq; ira, solicitudine, querimoniis, minis implentur. Rex iubet accersi principem magistratuum senatorumve, quos cōsiliarios vocāt numero quinq;. Quorum princeps est, qui sæpius cæteris eum magistratum gessit, vocaturq; cōsilii caput. Is erat Ioānes Ceuillerius, qui veluti ad mortē vocatus, cū detrectare non posset, inito cōsilio inter primores ciuitatis, iussus est bene sperare. si periret ipse, se parētaturos ei sanguine omniū, qui apud regem essent. Neminem, si moriendum sit, honestius vnq̃ aut mortuū, aut vindicatū esse. pręstaret patriæ generosam animi indolem, redderet cæteros suo exēplo ad capessendam virtutē alacriores. Nullum veterū Romanorum præclarius fuisse facinus. hoc quoq; æternæ memoriæ literisq; mandandum. Hæc tametsi excitabant animum: tamē magis ad non pereundū confirmabat, q; clausis tabernis videbat magnā partem populi in armis esse, & magistratibus operā suam polliceri. Disposita itaq; re familiari, cōditoq; testamēto, occlusis ostiis ac fenestris dom⁹, extincto igni, sedentibus in pauimento vxore atq; filiabus, prosequentibus aliquantulum collegis ac cæteris veluti damnatum destinatumq; inspectantibus ac miserantibus, ad regiam pergit. Iam magis ac magis tumultus inualescebat, iam vulgus passim fremere audiebatur, & se inuicem acuebāt, nec exhortatores ex primoribus vsq̃ deerant. Ipsi etiam magistratus palam consiliariorū regis culpā hāc esse dicebant. Ideoq; si male cōsultum fit in principem cōsilii publici, neminem ex his qui cum rege sunt, cædē vitaturū, præter vxorem ac primogenitum. Nā hæ tres personæ apud eos sacrosanctæ habentur: Rex, regina, atq; successor in regno. Q̄q̃ ille Gerūdæ per eos dies agebat. Vbi peruenit Ceuillerius ad ianuam cōclauis, vbi ab rege expectabatur, pulsat ianuā: nam ministros in prima aula (vt moris est) reliquerat. Ianitor semiaperto ostio quis esset interrogat, an Ioānes Ceuillerius? Hic aliquid fauoris ex nomine magistratus acquirere volēs, consiliarius, inquit, sum ciuitatis: an Ceuillerius? ciuitatis inquā cōsiliarius. Responde an Ceuillerius? Respondeo q; consiliarius. Respōde quod rogo: nam aliū q̃ Ceuillerium intromittere iussus nō sum. An me intromittas, an excludas, in tua est manu. Ego cōsiliarius vnus, sed pro omnibus sum. Ideoq; parui refert interrogare de nomine. Hæc cum ille ad regem detulisset. Aperi, inquit, Ceuillerio. Ex pertinacia enim se Ceuillerium esse confitetur: & cōtumaciā qua mecū vsurus est, in istis verbis quæ dixit hactenus prefert. Cum ingressus est hic, & regem adorauit. Quo mihi rex, inquit, istam adorationē tanq̃ regi, quē cogis veluti subditū pendere vectigal? & quidē subditum tibi tuisq; collegis? Nā cui tributū vectigalq; penditur, nisi iis qui pendi cogunt? Vos ergo me ad hanc seruitutem cogere potestis? vos regē vestrū tributariū vectigalemq; facere vultis? vos regiam maiestatem vestro, si nomē meretur, magistratui obnoxiam addictamq; videri non erubescitis? Quod (ni vos reges, non ego, aut superiores rege estis) monstri profecto ac prodigii simile, regem ciuibus suis pendere vectigalia. Episcopus, abbates, priores, canonici, & quicunq; sunt ordinis clericalis immunitate hac fruūtur. Nobiles pro eadē recuperanda litigāt: nā olim fruebantur. Nos reges infra nobiles, infra humillimos quosq; clerico-

Vectigal rex ciuibus pendere recusat.

Consiliariorū princeps, Ioānes Ceuillerius

Seditio ob vectigal.

Sacrosancti Hispanis tres.

Ceuillerii cōtumacia.

Obnoxia & addicta maiestas regia.

rũ.quatenus ad immunitatẽ huius vectigalis pertinet,erimus? Nõ afferã e regno patris mei,nõ ex aliis huius ætatis exẽpla. Certe Lacedæmonii apud quos bini reges erant, & magis perpetui consules q̃ reges,ita parum in vrbe,multum in bello poterant: voluerunt illos huius contumeliæ exortes esse. Taceo gentilia. Quis vnq̃ Hebræorũ regũ aliquando vectigal audiuit pẽpẽdisse, & non potius regi vectigalia esse pensitata? Nõ id nũc postulo,vt mihi illa pensitentur,q̃q̃ & possem,sed vt regiæ dignitatis ratio constet. Neq; enim de pecunia res est,de qua si certaretur,pudendũ vobis erat tantulũ sumptum regi vestro non gratificari: sed de pudore meo,de authoritate hui⁹ sedis,de fama apud exteras nationes. Quibus rebus cũ vos tãtopere aduersemini,quid aliud nisi cupidos esse significatis nostræ turpitudinis,dedecoris,infamiæ,sine vlla vestra,si saperetis, laude ac dignitate? Et cum decorũ vobis pulchrũq; ducatis regẽ vestrum afficere cõtumeliis,tamen de vestra in regẽ fide atq; charitate apud nos aliasq; nationes gloriamini. Dedecus potius vestrũ ac cõtumaciam perfidiãq; confiteamini. Licet & vobis persuasistis,hęc indigna mihi toleranda esse. Ego regnum filii fratris propagaui,ego statum clericalẽ,quantum per vnũ regem præstari poterat,direxi. schismate ex Hispania exploso,meum ipsius ius negligã? ac maiestatem regiam ab improbis,ne vi magis videar vos q̃ ratione velle cohercere. Nec ignoro id vnũ quod responsuri sitis. sed istud cõmodius vbi abs te prolatum fuerit(vt spero)cõfutabitur. Quare datur tibi potestas pro te respondendi tuisq; collegis. Tum Ceuilleri⁹, Recte tu quidem rex,q; ais vnum esse quod respõsurus sum,& id quod sit opinor diuinas. Sed hoc ipsum vnum magni sane momẽti,& quod in te cõformidasti attingere. Scis enim te iureiurando adactum promisisse cõseruaturum nostra priuilegia, nec aliquod eorũ rescindere conaturũ. Idem superiores reges vt promiserũt,sic exsoluerunt. Quos cur nolis imitari rex? sed potius dãnare,iusiurandũq; tuum polluere,ac promissa tua facere irrita, magnopere miramur,& tua pariter ac nostra causa dolemus. Tua,qui(cũ bona venia dictum sit) iniuste facis: nostra,quibus iniuria fit. Ex quo pariter optamus tuam honestatem & nostrã vtilitatem incolumem esse. Neq; indignũ duxeris rex clarissime,te pro nostra in principem nostrũ obseruantia a nobis vel admoneri vel rogari,vt & pudori tuo & quieti tuorũ populorum cõsulas. Sed ego plus q̃ vnũ pergo dicere.nec de iure tantũ loqui videor,sed etiã(quod absit)consilium dare: quare id vnũ quod inceperam dicere,pro nostro iure dictum sit,vectigalia reip.esse, non tua: eaq; conditione nos te regẽ accepisse,teq; iureiurando interposito rata nobis hæc fore recepisse. Ideoq; nos sanctius(iterum pace tua dictum sit)certare q̃ te. Verũ quid ad tuam honestatẽ pertineat,ipse videris. Id tamen quod meum est,ac meorũ collegarũ testatum apud te volumus, vt quantũ coneris,intelligas,citius nos vitã,q̃ istã libertatẽ tibi concessuros. Neq; enim honestior ac gloriosior nobis obitus contingere potest q̃ pro libertate,pro ornamentis,pro amplitudine patriæ. nec minus nos defunctos celebrabunt ciues nostri q̃ suos celebrant Athenienses atq; Romani. Tametsi,quod maximũ est,merces nostra apud deũ,veluti martyrũ(Martyres enim sunt,qui veritati ac iustitiæ assunt)nobis proponitur. Quo magis,vt bonos & Christianos decet,quod facere nolebam,admonere te habeo: Prospicito quo progrediaris,neve innocentiæ tuæ ciuitatis ac tuorum saluti male consulas. Non enim moriemur,si moriemur,inulti. Cum hęc rex audisset,cõuerso ad assistẽtes vultu,quanta versatur(inquit)in pectoribus humanis vesania? qui sub vmbra iustitiæ, nõ intelligũt patrocinium se auaritiæ vanitatiq; pręstare. & si pro ea pereant,non temerarie ac furiose perire,sed fortiter. Refers mihi nõ modo Athenienses Romanosq;,sed etiã martyres: quasi tu pro honesto,pro vero,pro religiõe cõtẽdas: Qui ne pro patria quidem verba facis,sed pro scelere,perfidia,superbia. Quo de periculo nunc agitur? & propter quod tantas rerum verborumq; procellas cietis? Credo tẽpla spoliãtur, innoxii homines ad necẽ suppliciũq; rapiuntur,ærarium deniq;,ne dicã grauiora, compilatur: Pro quo cõseruando tantum cõcitari tumultũ deformissimum erat. Vectigal carnis similiũq; ne rex pẽdat ciuibus suis,id vos tantopere commouet? in hoc salus & amplitudo patriæ vertitur? pro hoc tibi mortem oppetere honestissimum ac gloriosissimum est? hoc te Atheniensibus? hoc te Romanis? hoc martyribus similẽ faciet? O rem inauditã,regẽ suum in seruitutẽ ciuium suorum redigi velle. Id vero pulchrum,laudabile,& immortali gloria dignum est? An non hęc abiectissimorum hominum contumacia est,atq; ambitio,& Luciferi arrogantia? qui dicit, Ponam sedẽ meam ad Aquilonẽ,& ero similis altissimo? Iam posuistis vobis sedem ad Aquilonẽ: iam similes mihi estis: & nisi fallor etiã maiores. At enim iureiurando adacti sumus ad promittendũ. Vos adegistis,an mihi erat integrum nolle iurare ac promittere,cui proponebatur conditio? Si regni possessionẽ vellẽ,iurandũ pariter ac promittendũ. Quid si non promittã? rex nõ ero. Videtis quo nã modo promittere cogitis,ac iurare,immo peierare. Peierare enim est,nõ ex animi sentẽtia iurare.

Laced. reges

Iudęorũ reges.

Ferdi. i oẽm regni statũ merita.

Ceuilleri ad regẽ oro.

Priuilegia ciuium seruaturũ se iurauit rex.

Minaẽ regi.

Regis accurata responsio.

Luciferi arrogãtia i ciuibus.

Iusiurandũ coactum.

Cuius tamen rei penes vos culpa est,nulla penes me.Ego enim id me præstiturum promisi (neq; aliter dicebat)quatenus iustum sit.Nunc regni leges,quas iuraui de conseruando patrimonio regis,hoc me præstare prohibent.Quas infringere,q̃ istud iusiurandum,maius crimen est. Nam de superioribus regibus quorum culpa aut necessitate in hoc deuentum est,nolo dicere.Nô enim regum nomina,sed egregia facinora habent authoritatem.Illi nauem hanc ad suum iudicium moderati sunt.Ego qui nunc eius clauum teneo,non exemplum,sed rationem sequar. Iuraui, si recte seruandum est:si secus,corrigendum.Neq; enim iusiurandum est,quod nec ius,nec iurandum est. Sed quid ego aduersus hunc disputo,qui non modo rationibus,sed minis mecum agere ausus est, & tumultum ciuitatis,& cædem meorum ostendere?Hoc plus est,q̃ vectigalis iura defendere.Secede paulisper in conclaue illud interius.Ille vbi introiit,vt postea retulit, circunferebat oculos, si quem laqueum,si quem gladium,si quem humorem,vbi præfocaretur,si quam fenestram,qua præcipitaretur,videret.Omnia imaginabatur,omnia timebat, omnem sonum strepitumq; horrebat, tanq̃ nex sibi iamiam inferretur:& verba regis apud se voluẽtem aduentus sui pœnitere inceperat.Interea rex cum cæteris consultabat.Omnes obsecrabant, præcipue Garaus Ceruellio præses Cataloniæ,Guilielmus Raimundus Moncada,Bernardus Caprera,ne quid in consiliarium ciuitatis male consuleret,neve præsentem furorem plebis imperitæ magis irritaret:daret rei spatiũ,nôdum adesse maturitatem.Quod nunc negant,id vltro postea delaturos. Motum plebis esse torrẽti similem,qui ad breue tempus inflatus perennibus aquis concitatius fertur: mox æstum ac feruorem perditurus:cogitaret quod ipse perspicere poterat,necdum tantum beneuolentiæ contractum esse inter se & gentẽ Catalanam,vt onus hoc libentib⁹ animis possent accipere.Eius rei causam esse,q; aliter q̃ fert eorum consuetudo,parum se familiarem præbuerit,ob ingẽtes fortasse curas atq; occupationes tot regnorum.Additum quoq; est,non esse tentandũ quid facere audeant, qui primigenio dicere ausi sunt die quodã in dissensione de supplicio sontis cuiusdã,nondũ exiccatum esse atramẽtum,quo exarata sunt instrumenta declarationis de successione, & præter leges moresq; iam fieri.Ignorabat id rei ipse rex.Nanq; eo tempore in castris agebat.Qua audita vehementer cômotus iussit euocari Ceuillerium,ad certã se mortem euocari opinantem.Atq; ei prope exangui,& timorẽ ipso vultus habitu atq; incessu declaranti,inquit. Quid ita mortis metu apud te ipsum non videris esse,qui tibi pulchram ac gloriosam côtra regem tuũ mortem,ducis? Ne timeto,viue,vt collegis tuis atq; ciuibus respondeas,vectigalia vestra vobis incolumia esse,meq; cedente ab hac pugna penes vos quidẽ esse victoriã,sed non tamen de me triumphaturos.His dictis Ceuillerius abiit,veluti qui de mediis hostiũ telis ægre elapsus est. Quem timorẽ magna apud ciues gloria côpensauit.Et sane si pro patria côtendisse dicendus est,eximiã magnanimitatis meruit laudem.Hunc subsecuti sunt Garaus præses,& Guilielmus Moncada:Vectigalq; ex suo pernumerauerunt,ne regẽ illi qui sibi solui vtriq; volebãt,soluere coegisse viderentur.Postero die rex,nullis, præter domesticos,præmonitis,ex vrbe excessit,lectica vectus.Id cum palam factum est in ciuitate partim lætabantur q; tanta tempestas sedata esset,partim vicẽ regiæ dignitatis dolebant, q; tali a suis ciuibus contumelia afficeretur, succensebãtq; superbiæ atq; auaritiæ magistratuum.Partim, & hi plæriq; omnes,dolebant vicem suã,qui permagnis quæstibus ex regis absentia fraudarentur. Enimuero quemadmodum in præsenti certamine ciues fauebãt causæ ciuitatis,ita postq̃ resedit feruor animorum,ad repentinum turbati regis discessum, æquam fuisse causam eius affirmabãt. Mittunt ergo qui orent,ne discedat ab eorum solo,neve hũc in modũ declaret infenso se in suam ciuitatem animo esse.Futuros se in officio,pensaturos obsequiis aliis,si quid offendissent. Hic cũ regem circiter sex millia passuum extra murũ nacti essent,breui responsione remissi sunt. Sũt qui dicant eum respondisse,si rediret,vt petebant,illorum malo rediturum,& si viueret, Barcellonam castigaturum.Sed non perinde compertũ est,vt pro vero queat affirmari.Et si dictum est, non nisi inter intimos dictum,vt aliquo potius familiarium vicem regis indignantium dictum est, atq; ab aliis exceptum.Ideo non ita pro magno habitum.Vbi ad Aqualatam venit,quod oppidum Barcellona abest paulo plus itinere diei,grauius ægrotare cœpit.Quem ad locum accurrit Alphõsus filius,nam Petrus aderat:duo,secundus ac tertius in Castella cum patruele degebãt. Sancius paucis antea diebus,sed pater ignorabat,calculo decesserat paterno morbo. Hunc deus ita præmisit, vt mortuum patrem in alio seculo exciperet,iucundus ac gratus post mortem:qui moriens,nullũ illi doloris vulnus inflixisset.Magnũ itaq; patri morienti solatium fuit,nescisse Sanciũ defunctum, sed maius affuisse Alfonsum.In huius ore,in huius alloquio,in huius pietate,acquiescebat. Huius se præsentia existimabat diutius viuere. Huic illud mirabile, quod non ab omnibus æque ac psi charissi.

Ceuillerius secedere iussus mori q̃ rebar.

Deprecãtes p Ceuillerio

Vulgi motus torrenti similis.

Atramentũ exiccatum.

Ceuillerius dimittitur.

Garaus & Mõcada de suo vectigal pro rege pẽdunt.

Regis Ferd. discessio.

Aqualata.

Ferd. ægrotare incipit.

Sãcius caf culo absũptus prius.

Alfonsus

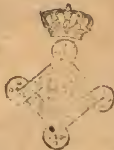
magnum est,pondetatur,testimonium reddidit:ex septem liberis nulli magis obitum suum dolí-
turum esse,q̃ Alfonso,qui defuncto patre,foret regnaturus.Ideoq; si nō primigenius extitisset Al
fonsus,huic quantum in se esset regnum relinqueret. Extracta est valetudo duos circiter menses,
Ferdi.testa-mentum. eoq; omnis nobilitas suorum regnorum atq; Castellæ non ad id modo oppidum confluxerat,sed
ad vicina quoq;.Nam cuncti sedulitatem atq; officium suum declarare studebant, non tātum re
gi sed filio.Ibi testamentum condidit. Legata plurima reliquit, religiosa pleraq;: ita vt non sup-
peterent pecuniæ,quas relinquebat.Ante se mortuum stipendia quæ domesticis atq; officialibus
quocunq; ex tempore debebantur.pernumerari voluit:& ab illis ipsis certior fieri an pernumera-
Ferd.obit⁹. ta essent.Hæc atq; cætera quæ ad animæ salutem,ad domus incolumitatem,ad regni stabilitatem
pertinebant,vt prouidit,inter suorum colloquia atq; amplexus ad extremum vsq; halitum plane
loquens,velut in soporem solueretur,animam efflauit:quarto nonas Aprilis anni sextidecimi post
millesimum quadringentesimumq;.Cuius obitu præmaturo magnam non solum Hispania illa,
Ferd.de obsidenda Granata ꝓpositum. verum etiam nomen Christianum iacturam fecit.Nemo enim regum Ferdinando maturius Gra
natam,ne dicamus Africam subegisset.Siquidem constituerat non magis numero q̃ delectu mili-
tum Aragoniæ atq; Castellæ Granatam vrbem obsidere,binis e regione positis castris,vnis Ara-
gonum,alteris Castellanorum: vt certatim pro gloria gentis vel religionis dimicarent. Sed non-
nunq̃ optimi principes culpa populorum ab æterno iudice subtrahuntur.Nam magis subitorum
q̃ sua eum viuere intererat.Cuius fere vita, sicut in plerisq; licet ex iucundis sane fuit tristibusq;
permixta.Etenim Ferdinandus rege patre ortus fuit,sed illum ante tempus amisit. Ornamenta
Ferdi.ī vita bona & mala. sortitus est animi corporisq;,sed ea apud fratrem minus fauorabilia fuerunt. Felix fuit prouentu
liberorum.sed ob hoc liuore proximorum perstrictus.Vidit filium regis generum,sed ne spe labe-
retur extimuit.Rursus,vt a malis incipientes in bonis desinamus,in administratione regni ac belli
a fratre præteritus est. sed amicorum præsidio sua virtus non est destituta.Proditus ad Setaml-
lium,sed aliis victoriis cladem compensauit.Ad Anticheram sæpe frustratus, ad extremum voti
compos effectus est.Rursusq; regnum hæreditarium sperauit,sed multis difficultatibus est iacta-
tus.Adeptus est possessionem regni,sed rebelles cum magno status sui periculo compescere neces
se habuit.Diadema cum tāto pompæ splendore accepit,nuptiasq; celeberrimas filii vidit,sed sub-
ito morbo decubuit. Aspexit Cæsarem in domo sua & papam,regiam opem auxiliumq; compre-
cantem,sed contumacia suorū exulceratus est.Ita quicquid ex iusto vitæ spatio superetat, vt mul
ta læta,sic multa fortassis tristitia fuisset expertus.Veluti illud ꝙ ex quinq; filiis,quasi dexteræ di
gitis,vnum iam se perdidisse rescisset.Quod si quemadmodum a sapientibus dictum est, acerbio-
Actū ꝓclare cū Ferdi.ꝙ viridis obiit. ra sunt aduersa,q̃ iucundiora prospera,dicamus præclare cum Ferdinando esse actum, ꝙ viridis
adhuc & in media ætate excessit e vita cum præsertim hoc secum gaudium tulerit, ꝙ tribus re-
gibus proximis denegatum erat,vt filio regnum per manus traderet.ne dicam tali filio, quali ne-
Fer.indoles. mo vnq̃ meliore gloriatus est.Fuit autem Ferdinandus natura sane sublimi,ab omni tamē remo-
ta fastu:animo fidenti atq; intrepido,sed aduersus iustitiam veritatemq; demisso ac pusillo.In cō-
tumaces nocentesq; vehemens.sed erga eos qui allegarent necessitudines,paupertatem, morbum,
ætatem,aliasq; misericordiæ causas clementissimus:amator bellicæ gloriæ, sed ita vt pacem præ-
optaret. Liberalis inter primos: sed non nisi religionis ac meriti causa:in admittendis ad intima
domus turbis procerum,& exercenda familiaritet cum plurimis consuetudine non ita facilis, vt
reges superiores extiterant. Sed qui nunq̃ claudi fores voluerit his qui se indigerent: & in cœtu
aut in itinere faciendo,siquem non facile posse accedere videbat,iuberet homini viam aperiri, &
ad loquendum hortaretur,comiterq; & audiret & responderet.Ab obscœnitate non factorum mo
do,sed etiam dictorum ita abhorrens,vt pene nimius putaretur.Cibi viniq; nullo paratu ad gulā,
sed ob dignitatem personæ magnifico ac splendido,Veneris incredibili temperantia,&,vt affirma
bant,intra matrimonii sanctitatem.Nam vt incertum est,cum alia eum fœmina post coniugium
habuisse vsum,ita nulla non nocte cum vxore cubasse compertum est. Neminem domesticorum
patiebatur scortum in domum ducere,licet cuncta vt resciret flagitia domestica fieri non pote-
Hector an Achilles melior. rat.Si resciebat,præsenti pœna plectebat.Forte die quodam cum apud eum inter familiares cōtro
uersia foret atq; altercatio,vter præstantior in bello extitisset Hector an Achilles,interuenit Ioan-
nes Ferrandis:quæsiuitq; quænam tanta omnium altercatio esset,nemo enim non alterutri parti
Achillē nominari vetat rex. aderat,vbi controuersiam audiuit:absit,inquit,optime rex in hoc apud te queri patiaris, & fortis-
simum omnium & longe præclarissimum Hectorem cum fœdo ac flagitioso Achille compara-
ri.Qua admonitione adductus rex,edixit,siquis domi suæ Achillem nominaret,e contino cū nunq̃

reuerfurum explodereni. Caste quidem rex ac religiose: sed Ioannes imperite sane atq; indocte, homo quidem grauis probusq; ac strenuus, sed idiota. Apud Homerum quidem, qui hæc scripsit lõge abhorrent Achilles ac Patroclus ab omni suspitione flagitii. Quorum alter non modo Hectorem, sed omnes Troianos, auxiliaresq; principes atq; exercitus solus fugauit, & nisi dii obstitissent contrucidasset, ita vt ne vnus quidem fuerit superfuturus. Alter qui aliquãtulo maior natu erat, aut par Hectori fuit, aut fortior. Qualis fuit etiam Agamemnon. Nam Aiacem atq; Diomedẽ fortiores Hectore fuisse, qui eundem poetam sumpserunt in manus, non ambigunt. Itaq; in hoc errore non qui accepit, sed qui dedit consilium reprehendendus est. Fuit enim Ferdinandus parũ excultus literis, sed vt illo seculo, & vt in Hispana nobilitate non indoctus: doctorum tamen mirifice fautor, & suorum ad studia hortator. Nulli domesticorum salarium numerari voluit, nisi qui testimonium a sacerdote attulisset eo anno se esse confessum, & corpus ac calicem domini communicasse. In honorem beatissimæ virginis ad Anticheram instituit, vt fasciam albam, quam stolam vocant, transuersam ad pectus cum hydriala volentes ferrent ab institutore impositam, certa lege ieiuniorum ac precationum. Execrantium numina punitor acerrim⁹. Aleatores vt pestes exosus. Nihil enim boni viri adesse existimabat aleatoribus & blasphemis. Pro absentibus & quos ipse misisset, q̃ pro his qui aderant diligentior. Quippe qui scripta eorum nomina in priuato quodam libello habebat. Et quoties quippiam vacaret, quod conferendum esset, ad illud tanq̃ ad ephemeridem se conferebat. Nec petentibus statim beneficia indulgebat: sed duo hæc prius animaduertebat, an alteri indultum esset, & an alius dignior. Nihil intercedente pecunia contulit. Nam eius minime auarus. Auxitq; pecunia sua, quã e Castella aduexerat, Aragoniam, Valentiam, Cataloniam. Ideoq; ægre ferebat non posse munificentiam consuetam exercere in tanta prouentuum exiguitate ex suis regnis: solitus dicere, non agere regem, qui non plusq̃ posceretur donaret. In patrimonio regali tuendo tenax. quod qui alienarent, aiebat inimicos potius sibi parare, q̃ amicos, quia ex subditis illos quosdam regulos faceret, semper solicitos ac suspicantes eorum iura licentiamq; iri diminutum. Statura fuit supra iustam, aspectu graui ac suaui, colore candido, satis plenis membris ac satis robustis. Elatus autem est maiori funerum pompa, q̃ quispiam omnis memoriæ Aragonũ rex, inter proceres prope totius Hispaniæ maiorig; & tempore & viarumq; spatio. Plus enim triginta milibus passuum ab Aqualata remotum est templum sanctæ Mariæ ad Populetum, vbi reges Aragoniæ sepeliuntur. Ita Ferdinandus rex non in sepulchra regum Castellæ suorum maiorum, sed in regum Aragoniæ illatus est. Illinc nemo regum, qui ex ea familia fuit, abest, præter Ferdinãdum: Et hic nemo rex adest, præter hunc eundem ex aliena familia.

Achilles. Agamẽnon. Ferdi. parũ literatus. Ferd. pietas. Execrantes & blasphemantes aleatoresq; punit. Ferd. liberalitas. Ferdi. iusta & põpa funebris & sepulturæ locus.

¶ FINIS

Trium librorum insignium de rebus gestis a Ferdinando Castellæ & Aragoniæ rege clarissimo, & maioribus atq; æqualibus eius: conditorum cum eorundem defensionibus, ab eruditissimo & disertissimo viro Laurentio Valla, Patricio Romano: ac impressorum cum dictis defensionibus atq; plusculis eiusdem Vallæ operibus Prelo Ascensiano, sub Calendas Nouemb. M.D.XXVIII.

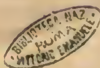

¶Epigramma in laudem Vallæ: cuius saltem principium est Guarini Veronē.

LAurenti lauro, Vallari Valla corona
Digne, q̄ expugnas pallade barbariem:
Tu de Romana meruisti plura Minerua,
Q̄ de portenso Marspiter imperio.
Hoc etenim victi subducunt colla capistro:
Illa, se iactant nobile ferre iugum.
Hoc victi serui sunt: illa, liberiores:
Hic victos perimit vel premit: illa beat.
Vt docuisse probe, sic & scripsisse probaris,
Dux bonus & miles, voce manuq̄ potens.
Dente theonino te vel tua rodere nixi,
Vulnera fleuerunt dentibus icta tuis.
Strennuus & rigidus pro maiestate Latinæ
Bellator linguæ, cuncta per ora volas.
Dumq̄ erit in precio magni facundia Tulli,
Extabunt memores laudis vbiq̄ tuæ.

¶Calphurnius ad Antonium Pasquilinum natione Campanum, & Vallæ impressorem.

REstituit quondam patriæ vexilla Camillus,
Gallisq̄ ereptas solus ademit opes.
Rettulit eloquium nostro Laurentius æuo:
Et capitolinæ contulit arcis opes.
Barbara cuncta iacent, sunt hoc & vindice pulsi,
Quicunq̄ a Gotthis signa relicta colunt.
Quo tibi debebit semper studiosa iuuentus,
Campani Antoni gloria magna soli.
Nanq̄ tua impensa totum vulgatur in orbem,
Vallensis notus, q̄ fuit ante, magis.

¶Ascensius de opella sua.
Hac quoq̄, siqua bonis studiis fiducia, opella
Lectorem potui demeruisse probum.

FINIS.